

Özellikle 1917-1918 Yıllarında
KIRIM TÜRKLERİNİN
MİLLÎ MÜCADELESİ

EDİGE KIRIMAL

Türkçesi
Erol Uğur

[Twitter](#) [Instagram](#) [Facebook](#) / otukennesriyat

YAYIN NU: 2008
KÜLTÜR SERİSİ: 1089

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI
SERTİFİKA NU: 49269

ISBN: 978-625-408-565-9

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

Özgün Adı: *Der nationale Kampf der Krimtürken mit besonderer Berücksichtigung der Jahre 1917-1918; 1952, Verlag Lechte/Emsdetten (Westf.)*

ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul
Tel: (0212) 251 03 50

Genel Müdür: Ertuğrul Alpay

Genel Yayın Yönetmeni: Göktürk Ömer Çakır

Proje Danışmanı: Prof. Dr. Hakan Kırımlı

Editör: Ufuk Aykol-M. Bilal Erimez

Haritalar: Ufuk Aykol

Kapak Tasarımı: Ceyhun Durmaz

Dizgi-Tertip: Ötüken

Baskı ve Cilt: Vizyon Basımevi Kâğıtçılık
Matbaacılık ve Yayın Sanayii Ticaret Ltd Şti
Beylikdüzü OSB Mah. Orkide Cad. Nu: 1/Z
Beylikdüzü-İstanbul Tel: (0212) 671 61 51
Sertifika Nu: 52098

İstanbul - 2023

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir.
Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

Mustafa Edige Kırimal (d. 1911 Bahçesaray, Kırım - . 1980 Münih, Almanya): Kırım Türklerinin diasporada yaşayan liderlerindendi.

Babası Mustafa şinkiyevi, Polonya Tatarlarındandır. Aile Birinci Dünya Savaşı ncesinde Kırım'a yerleşmiştir. İlköğrenimine Yalta yakınlarındaki Dereköy'de başlamış, daha sonra Yalta'daki Rus Lisesine devam etmiştir. Yksekğrenimini Akmescit Pedagoji Yüksek Enstitüsünde tamamlamıştır.

Sovyet baskısının artması üzerine önce Azerbaycan'a kaçmış, daha sonra da İran'a geçmiştir. İran üzerinden 1932 yılında İstanbul'a gelen Kırimal, burada Cafer Seydahmet Kırimer ile buluşmuştur. İki yıl sonra Vilno'da (Vilnius) yaşayan ve Polonya Müslümanlarının müftüsü olan Yakup şinkiyevi'ın yanına gitmiştir. 1939 yılında Vilnius niversitesinin Siyasal Bilgiler Fakültesinde öğrenimini tamamlayan Mustafa Edige Kırimal, Polonya'ya niversite tahsili yapmaya giden Kırımlı generle birlikte bir teşkilat kurmuş, millî faaliyetlerini yoğun bir şekilde srdrmştir. Bu esnada Lehçe dergilerde ve o dönemde Dobruca'daki *Emel* dergisinde makaleleri yayımlanmıştır.

1939 yılının Mayıs ayında Polonya doğumlu Aymelek Hanım ile evlenmiştir.

Almanya'nın 1939 yılında Polonya'ya saldırması zerine 22 Ocak 1940'ta Aymelek Hanım ve hemşehrisi Murat Yakupoğlu ile birlikte Berlin zerinden İstanbul'a dnmştir.

Ukrayna ve Kırım'da, 1941-1944 yılları arasında yaşanan Alman işgali döneminde Kırım Millî Merkezi'nin gvlelendirmesiyle Müstecip lksal ile Kırım'a gitme teşebbüsünde bulunmuş ancak aylarca izin alınamadığı için gidememiştir. Nihayet 1942 yılının Kasım ayında bir ay gibi sınırlı bir müddet için izin alınabilmiş ve Kırimal, Akmescit'e giderek orada Müslüman Komitesi'nin yeleri ile grşmştir.

Kırimal, Almanya'da bulunmuş ve Kırımlı savaş esirleri ile ilgilenmiştir.

Kırimal, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Almanya'da kalmış ve Münster niversitesinde "Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi" ("Der nationale Kampf der Krimtürken") isimli tezi ile doktor unvanı almıştır.

1954 yılında Münih'te kurulan Sovyetler Birliği'nin ğrenme Enstitüsünde Kırım Millî Merkezi temsilcisi olarak Kırım Türklerinin haklarını ve haklı mücadelesini savunmaya devam etmiştir. Kendi ıkardığı *Dergi* isimli mecmuanın sorumlu müdürlüğünü, enstitünün ve mecmuanın kapandığı 1972 yılına kadar srdrmştir.

1977 yılında hastalanıncaya kadar Paris Bloku'nda Kırım Millî Merkezi temsilciliğini sürdürdü.

22 Nisan 1980'de Münih'te vefat etti.

Batı Avrupa Kırım Türkleri Dayanışma ve Kültür Merkezi'nin girişimi ile naaşı 2007 yılında Kırım'a nakledildi. 18 Mayıs 1944 yılında Stalin'in Kırım Türklerini sürmesinin 63. yıl dönümü olan bir başka 18 Mayıs günü Kırım'da yapılan mitingi müteakip Dr. Mustafa Edige Kırimal'ın naaşı Bahçesaray'da bulunan İsmail Bey Gaspralı'nın mezarının yanında toprağa verildi.*

* Kaynak: vatankirim.net/mustafa-edige-kirimal-778/

İÇİNDEKİLER

Çevirmenin Ön Sözü	13
Gerhard von Mende'nin Takdimi.....	15
Cafer Seydahmet Kırimer'in Takdimi	17
Ön Söz	29
Kısaltmalar	31
Yazarlar	35

GİRİŞ	39
--------------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

Kırım Türklerinin Millî ve Kültürel Yeniden Doğuş Dönemi ve İsmail Bey Gasıralı'nın Faaliyetleri	45
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

1900-1916 Yıllarında Kırım Türkleri Arasındaki Yeni Millî Cereyanlar.....	49
---	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Devrim Döneminde (1917-1918) Kırım Türklerinin Millî Hareketi	65
I. Kültürel Özerklik Dönemi	66
II. Bölgesel Özerkliğin Gerçekleştirilmesi Mücadelesi	77
III. Millî Bağımsızlık Dönemi	97
1. Bolşevik Darbesinin Sonuçları ve Kırım Türkleri Kurultayı'nın (Millî Kurucu Meclis) Toplanması	97
2. Kurultay'ın Çalışmaları. Dış Ülkeler ile İlişkiler	120
3. Bolşevikler ile İlk Çatışmalar	138
4. Akmescit Halkevinde Anlaşmazlık ve Millî Hükûmetin Çökmesi	149
IV. Bolşevik Hâkimiyeti Döneminde Kırım Türklerinin Millî Direniş Hareketi (Ocak- Nisan 1918)	164
V. Kırım Türklerinin Bağımsız Devlet Kurma Mücadelesi (Nisan-Haziran 1918)	173
VI. Alman İşgali Sırasında Kırım'ın Bağımsızlığı (25 Haziran-16 Kasım 1918)	187
1. Kırım Devleti'nin İç Durumu	187
2. Kırım Devleti'nin Dış Ülkeler ile İlişkileri	200
a) Almanya ve "Beyaz Gönüllüler Ordusu" {"Weisse Freiwillige Armee"} ile İlişkiler	200
b) Ukrayna ile İlişkiler ve Merkez Radası'nın Saldırganlığı	200
c) Skoropadski Hükûmeti ile Anlaşmazlık ve Berlin'de Diplomatik Görüşmeler	208
d) Kiev'de Görüşmeler ve Cafer Seydahmet'in İstifası.....	226
e) Türkiye ve Dış Ülkelerdeki Kırım Türkleri ile İlişkiler	234
3. Sülkeviç Hükûmetinin Dağılıması	248

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

"Beyaz Gönüllüler Ordusu" İşgali Sırasında Kırım Türklerinin Millî Mücadelesi (16 Kasım 1918- 11 Kasım 1920)	255
--	-----

BEŞİNCİ BÖLÜM

Bolşevik Hâkimiyeti Altındaki Kırım (1920-1941) ve Kırım Türklerinin İkinci Dünya Savaşı Srasındaki Millî Mücadelesi (1941-1945)263

ALTINCI BÖLÜM

Türk Halkının Kırım'dan Zorla Göç Ettirilmesi ve Kırım Türklerinin Çabaları.....293

KAYNAKÇA

Kırım Türklerinin Millî Mücadelesini İlgilendiren Eserler.....299

RESİMLER VE HARİTALAR.....309

DİZİN.....317

“Kırım kan gölünde boğulsa, yurdumuz alevler içinde
kalsa ve varımız yoğumuz yok edilse de, Kırım Türklerinin
bağımsızlığa olan inançları artacak, daha da güçlenecektir.
Tarih er ya da geç bağımsız ve mutlu Kırım’ı yazacaktır.”

Cafer Seydahmet {Kırimer}

“Andlı Kurban”

Cafer Seydahmet Kırmıer

Yazarı tarafından saygı ve minnet duygularıyla,
Kırım Türklerinin millî hareketine ruh veren, hayatını
Kırım'ın özgürlük mücadelesine ve
Türk dünyasının esenliğine adayan öğretmeni
CAFER SEYDAHMET KIRIMER'e
ithaf edilmiştir.

ÇEVİRMENİN ÖN SÖZÜ

Aile kökenim Kırım ve Dobruca'ya dayandığı için, 2000 yılında emekli olduktan sonra yoğun şekilde Atalar Yurdu Tarihi ile ilgili eserleri okumaya başladım. Okuduğum eserlerin büyük kısmında M. Edige Kırmal'ın 1952 yılında Almanya'da basılan *Der nationale Kampf der Krimtürken* adlı doktora tezinin kaynak olarak gösterildiğini gördüm. Eserin isminin Almanca olarak verilmesi dikkatimi çekti. Ülkenin önde gelen ve Kırım Tarihi konusunda uzman olan akademisyenlerine bu eserin çevirisinin yapılıp yapılmadığını sordum. Eserin tamamının çevrilip kitap hâlinde yayımlanmadığı bilgisi üzerine bu eseri çevirmeyi düşündüm. Kırım Tarihi konusunda uzman Prof. Dr. Hakan Kırmalı'nın, "abidevi eser" olarak nitelediği bu eserin Türkçeye çevrilmesinin "büyük bir hizmet olacağını" söylemesi üzerine çalışmalarına hız verdim. Sayın Kırmalı, eserin çevirisinde Türkçe yayınlardan alıntı yapılan kaynakların asıllarının bulunup kullanılmasının uygun olacağını belirttiler. Kendi gözetimlerinde bir ekip kurarak bu konuda bir çalışma başlattılar.

Bu değerli katkıları için Sayın Prof. Dr. Hakan Kırmalı'ya, Ufuk Aykol'a ve Enver Uğur Aykol'a çok teşekkür ediyorum.

Kırım Tarihi ile ilgili böyle abidevi bir eseri Türkçeye kazandırmaktan büyük bir mutluluk duymaktayım.

Erol UĞUR

GERHARD VON MENDE'NİN TAKDİMİ

Doğu Avrupa halklarının millî hareketlerinin araştırılması sadece Alman Doğu Araştırmalarının değil, genel Doğu Araştırmalarının da üvey evladıdır. Bunun haklı nedenleri vardır. Sovyetler Birliği içindeki halkların gizli, yarı yasal veya yasal faaliyetleri pek göze çarpmıyordu. Bu halklarla meşgul olmak zorunluluğu dolayısıyla Rus Devleti veya Sovyetler Birliği, devlet olarak çok ön planda idi.

Bu halkların faaliyetleri genellikle yer altında ve hâkimiyetleri altındaki devlete karşı olduğu için resmî belgeler (bu tür konulardaki Sovyet yayınlarının gösterdiği gibi bunlar genellikle polise ait evraklardı) gerçek mahiyetlerini, kuvvetli ve zayıf yönlerini, gelişmelerini ve gerilemelerini müphem ve çarpıtılmış şekilde yansıtmıyorlardı. Doğu Avrupa halklarının millî hareketlerini izlemek ve bağlantılarını ana hatlarıyla ortaya koymak için sadece bilimsel (bilgi) toplama gayretleri ile yetinilmiyordu; dedektiflik yeteneklerinden de istifade ediliyordu.

1917'de patlama noktasına gelen ve merkezî Rus idaresinin zaman zaman gösterdiği zayıflığın etkisiyle millî devletlerin kurulmasına sebep olan millî hareketlerin ilk ayak seslerinin 1905 Devrimi sırasında duyulduğu hatırlanacak olursa, dünyamızın büyük bir parçasına siyasi şekil vermeyi amaçlayan Doğu Avrupa'daki millî hareketlerin öneminin çok açık olduğu görülecektir. Gerçi Sovyet Rusya, kurulan bu millî devletleri daha sonra birbiri arkasından tekrar zapt etti ama onların varlığını artık görmezden gelemezdi.

Almanya-Sovyet Rusya Savaşı (1941-45) millî hareketlerin yeniden ortaya çıkmasına neden oldu. Bu, iddia edildiği gibi Almanların maksatlı olarak yarattığı bir durum değildi; son Dünya Savaşı'ndaki gönüllü sayısının gösterdiği gibi kendiliğinden ortaya çıkmıştı. Bu hareketler kendi tarih ve kültür geleneğinden ve millet olarak hür ve bağımsız olma arzusundan beslenmektedir.

Kırım Türklerinin kimler olduğu -ileriki çalışmada konudan sapmamak için-, son on yıldaki çabalarının ve amaçlarının neler olduğu ve neye ulaştıkları sadece akademik bir soru değildir; bu, pratik anlamı olan bir sorudur. Çünkü yeni bölgesel düzenlemelerin halkların gerçek arzu ve hedeflerinin bilinmemesi veya yeterince dikkate alınmaması yüzünden, umut edilen memnuniyeti sağlamayan, aksine yeni cereyanların doğmasına neden olan yanlış çözümler olduğu konusunda yeterli sayıda örnek vardır.

Bu bilgi boşluğumuzu kapatmaya yardımcı olmak zor ama takdire şayan bir görevdir. Elinizdeki çalışmanın yazarı, Kırım Türkleri için bu görevi yerine getirmişti.

Kırım Türklerinin modern millî hareketi bugüne kadar ayrıntılı olarak ortaya konulmamıştır. Bu hareketin bazı aşamaları -en ayrıntılı şekilde Rusça ve Türkçe olarak- çeşitli yayınlarda ele alınmıştır. Ancak sadece Kırım Türklerinin yaşadıkları bölgelerdeki gelişmeleri değil, Kırım'da cereyan eden olayların Rus, Türk ve -Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Kırım Türkleri-

nin millî hareketinin aktif olduğu dönemlerdeki- Alman siyasetleri ile ilişkilerini ele alan geniş bakış eksik kalmıştır. Yazarın çok sayıda yeni belge ve çağdaş materyalden yararlanarak ortaya koyduğu bu çalışma söz konusu eksikliği gidermektedir. Birkaç konuyu zikretmek gerekirse, örneğin Genç Tatarların ortaya çıkışı ve {hareketin} mahiyeti, 1918 yılında Kırım'ın Ukrayna ve Türkiye ile siyasi ilişkileri, Kırım Türklerinin Sovyet hâkimiyeti altındaki ve İkinci Dünya Savaşı sırasındaki gelişimi konularındaki belge ve materyal yeni ve içerik bakımından zengindir. Yazar son iki konuda -anlaşılacağı üzere- sınırlı sayıda kaynağa ulaşabilmiştir. Sovyet belgelerine ulaşmak mümkün değildir, Kırım ile ilgili son savaş dönemine ait Alman belgeleri ise kısmen temin edilebilmiştir. Yazar, bütün bunlara rağmen Kırım Türklerinin millî mücadele tarihini yedikleri son darbeye, yani yurtlarından göç ettirilmelerine kadar ortaya koymaya gayret etmiştir. Bunun için kendisine teşekkür edilmelidir.

Kırım Türklerinin millî hareketini en iyi anlatan Rus Yazar V. Yelagin, “Die nationalistischen Illusionen der Krimtataren in den Jahren der Revolution” {“Devrim Yıllarında Kırım Tatarlarının Millî Hayalleri”} (*Novyj Vostok*, Moskova 1925, C. V ve VI) adlı eserinde, hareketin o dönemde yasa dışı olması ve Kırım arşivlerinde söz konusu edilmemesi nedenleriyle Sovyet Cumhuriyeti'nin kurulduğu ilk dönemlerdeki Tatar (Kırım Türkleri kastedilmektedir) Millî Hareketi'ni anlamının mümkün olmadığını itiraf etmektedir. Bu nedenle Yelagin'in düşüncesine göre, gelecekteki tarihçiler için arşivler değil, bu harekete katılanların anıları daha ilginç olacaktır. Yazar, son savaşı yaşayan ve Kırım'da 1918-20 yıllarında cereyan eden olaylara bizzat katılan veya görgü şahidi olan diasporadaki Kırım Türklerinin raporlarını derleyerek tam da bu düşünceye uygun hareket etmiştir.

Bu gerçek beni, uzun yıllar süren müşterek çalışmalarımız nedeniyle kendisiyle irtibatla bulunduğum yazara yönlendirmektedir. Yazar, sadece Rusça, Türkçe ve Kırım Türkçesi hakkında temel bilgiye ve gerekli bilimsel eğitim gibi koşullara sahip değildir; bundan daha fazla olarak Kırım Türkleri Millî Hareketi'nin görgü şahidi ve katkıda bulunanı olması gibi bir özelliğe de sahiptir. Kırım Cumhuriyeti'nin eski Dışişleri Bakanı Cafer Seydahmet Kırimer ile sıkı ilişkisi olması, Hasan Sabri Ayvaz ve Osman Akçokraklı'nın öğrencisi olması, Ahmed Özenbaşı ile ve son Dünya Savaşı sırasında Kırım'da ve Romanya'da, Kırım Türkleri Millî Hareketi'nin önde gelen şahsiyetleri ile müşterek çalışmaları olması dolayısıyla, bu hareketin iç gelişmelerine vâkıf olmak ve olayların dışında olanların ulaşamayacakları kaynaklardan yararlanmak imkânına sahip oldu. Bütün bunlar çalışmaya özel bir çekicilik ve değer katmaktadırlar. Hayatta olanların, olayları yaşayanların ve doğrudan içinde olanların gördüklerini yansıtmasıyla feleğin zulmüne uğramış bir halk için güvenilir, esaslı ve ayrıntılı çalışılmış olduğu kadar samimi bir savunma olmayı hak etmektedir.

CAFER SEYDAHMET KIRIMER'İN TAKDİMİ

Aynı zamanda öğrencim de olan Dr. Edige Kırimal'ın bu araştırması ile ilgili birkaç hususa değinmeyi zevkle ve gurur duyarak kabul ettim. Bu çalışmanın daha yetkili bilim çevrelerince değerlendirileceğine inanarak anlamayı kolaylaştırmak için özet şekilde birkaç tarihî gerçeği ve resmi, okuyucunun dikkatine sunmak isterim. Bu bilgilerde Kırım Türklerinin tarihî, millî ve kültürel gelişmesi açıkça görülmektedir.

Ama öncelikle, tüm Kırım Türkleri adına, savaş sonrası Almanyası'nın zor koşullarında Sayın Dr. Edige Kırimal'a materyal temin etmede, bilimsel çalışmada ve eserinin yayımlanmasında yardımcı olan ve destekleyen şahsiyetlere teşekkür etmeyi borç bilirim.

*

Rus emperyalizminin baskı altında tuttuğu halklar için nasıl korkunç bir felaket olduğunu anlamak isteyenlerin bu eseri ilgi, öğrenme arzusu ve duygudaşlık ile okuyacaklarına inanıyorum.

Yazar, Kırım trajedisini anlatmakla gerçeklere uygun insani bir eser ortaya koymuş oluyor. Bolşeviklerin mantıksız ve aldatıcı vaatlerine inanmamaları konusunda insanları, halkları ve özellikle Doğu'daki kardeşlerimizi uyarıyor. Bununla bağlantılı olarak, Türklerin genel sorunlarını da ele alarak, başta Kırım Türkleri olmak üzere, Türk dünyasına çok büyük hizmet yapmış oluyor.

Tarihin Kırım trajedisine uzun müddet sessiz kalacağı düşünülemez. Günümüzün Batı dünyasında bu konuda temeli sağlam işaretler görülmektedir. Bu, Kırım için bir teselli ve umut kaynağıdır. Bu işareti vermek Dr. Edige Kırimal'a kısmet oldu. Gösterdiği başarı saygı uyandırıyor. Kırım için hayatlarını feda eden şehitler kendisinden razı olacaklar, gelecek nesiller şükran duyacaklardır.

Azerbaycan, İdil-Ural, Kırım, Kuzey Kafkasya ve Türkistan gibi Türk ülkeleri uzun bir tarihî geçmişe, kültüre ve zengin yeraltı kaynaklarına sahip olmalarına ve dünya üzerinde potansiyel gücü çok yüksek toplam 65 milyon Türk nüfusu bulunmasına rağmen, çok az sayıdaki bilim insanı hariç, Batı dünyasındaki eğitimli çevreler biz Türkleri maalesef tanımıyorlar. Biz de kendimizi gerçek yönlerimizle Batı dünyasına tanıtmaktan, Batılı bilim insanları tarafından tespit edilmiş tarihî ve kültürel zenginliklerimizi yaymaktan uzağız. Batı dünyasının bizi müttefiki olarak görmesinin zamanı gelmiştir. Bunu sadece "Tanımak, tanımamaktan daha iyidir," prensibine uymak için yapmamalıdır. Türk dünyasının gelişmesinin Batı demokrasisinin, barışın ve insanlığın savunulması için çok değerli bir yardım ve güvenilir bir güç olabileceğini görmelilerdir. Bu nedenle, ortak çıkarlarımız adına Batılı aydınlara bizim hakkımızda yazılanların çok azına itibar etmeleri çağrısında bulunmak istiyorum. Bu suretle karşılıklı yakınlaşma sağlanış olacaktır.

*

Kırım; güzel, verimli toprakları bulunan, eski çağlardan beri sevilen ve Avrupa ile Asya kavşağında yer alan bir yurttur. Asırlardan beri Yunan, Roma, Hristiyan ve Müslüman Arap kültürlerinin etki alanı buldukları canlı bir ticaret bölgesi idi. Tarihçiler, Herodotus'tan beri Kırım'dan ve kucağında bir yurt bulan tüm ırklardan ve halklardan söz etmekteledir. Yabancı seyyahlar ve şairler onun güzelliğine övgüler düzmekteledir.

Muhteşem bir tarihe sahip olan ve trajedi yaşayan kendi küçük yurdumu anlatarak okuyucuyu yormayacağım. Élysée-Reclus'un "dünyanın botanik bahçesi" olarak nitelediği Kırım'ın doğasını tasvir ederek okuyucunun dikkatini de dağıtmayacağım. İçlerinde dünya sıralamasında altıncı sırada yer alan Kerç'in maden yatakları da bulunan yeraltı zenginliklerini, çeşit çeşit meyvelerini, meşhur tütününü ve değerli buğdayını saymayacağım. Ben sadece, doğanın Kırım'daki insanlara sakin ve mutlu bir yaşam için gerekli olan her şeyi bahşettiğini belirtmek istiyorum.

Eski çağlardan beri Batı ve Doğu literatürlerinde "cennet" olarak nitelenen bu güzel yurttan oturan insanlar hangi ırka veya dine mensup olurlarsa olsunlar, doğanın yarattığı ahengi bozmamak için her zaman bir arada ve kardeşçe yaşadılar. Kırım hakkındaki tüm tarih araştırmaları bu konuda görüş birliği içindedirler. Bunlar arasında şovenist eğilimlerle yazılmamış Rus araştırmaları da vardır.

*

Doğu ve Batı medeniyetlerinin kesişmesine sahne olan bir ülkede doğal olarak "birlik ve insanlık" duygusu ve dünya görüşü oluşmuştur. On beşinci yüzyılda eski Kırım Hanlığı döneminde hem hanlık tarafından Kaffa'da {Kefe} bastırılan haç işaretli Ceneviz armalı paralar hem de Kırım Hanlığının armasını (Tarak Tamga) taşıyan paralar vardı.

Kırım'da millî özelliklerini ve kültür eserlerini koruyabilen, sayıları 10.000'i bulan Kırımçak ve Karaim nüfusu vardır. Her iki halkın bugüne kadarki varlığı ve tarihî, Kırım Türkleri ile karşılıklı saygıya dayanan kardeşçe bir arada yaşamayı en iyi şekilde ispat etmektedir.

Tarih, Kırım Hanlığı ordusu ile birlikte savaşa katılan Kazakların bayraklarında haç taşıdıkları ve İslam dinine aykırı olmasına rağmen domuz eti yediklerini göstermektedir.

Kırım'ın, Rusya tarafından işgali sırasında (1783) Kırım'ın güney sahilindeki nüfusu 35.000 olan, daha sonra yanlış olarak "Rum" diye anılan Hristiyan Kırım Türkleri, zorla göç ettirildikleri tarihe kadar Mariupol bölgesinde Müslüman Kırım Türkleri ile beraber kardeşçe yaşadılar.

Kırım Hanlığının dağılmasından sonra Kırım'a yerleşen Alman sömürgeciler de Kırım Türkleri ile dostça ilişkiler içinde yaşadılar. Son nesle kadar büyük ölçüde Türkçe biliyorlardı.

Cambridgeli Profesör E.D. Clarke, çok değerli eserinde, Kırım'ı işgal eden Rus ordusunun Kırım'daki şehirleri ve yerleşim yerlerini, Türk camilerini, çeşmeleri, hamamları ve hatta mezar taşlarını nasıl yakıp yıktığını anlatmaktadır. Kırım'daki diğer halkların kültürel eserleri de aynı akıbete uğramışlardır.¹

*

Petersburg Üniversitesinde bir müddet bilimsel çalışmalar yapan, daha sonra Karaimlerin dinî önderi olan Hacı Süreyya Han Şapşal'ın, Kırım Hanlığındaki bütün tebaanın eşit haklara sahip olduğunu kanıtlayan aşağıdaki sözlerini aktarmanın uygun olacağını düşünüyorum:

Kırım Tatar hükümeti bilhassa Karaimleri himaye ettiği gibi akvâm-ı saireye de ibraz-ı adalet eylediği şayan-ı kayd ve dikkattir.

Kırım Tatar hükümetini birçok müverrihler konargöçer bir göçebe gibi değilse de herhâlde vahşilikle demgüzâr olduklarını göstermek istemişlerdir. Hâlbuki kalem-rev hükümetinde yaşayan bilcümle efrada bilâtefrik icra-yı adalet ettiğini istitrâden söylemek isterim ve şurasını da dermeyan etmekten geçemem ki Kırım tarihini yazan bu müverrihler bir kerecik olsun Petersburg'da sâkit imparatorluk kütüphanesinde mahfuz Kırım Kazaskerlik Defterlerine müracaat etmiş olsalardı, orada (1608-1778) yani 170 senelik vakayı 25 defterde müderic bulacak ve hanlığı ahvâl-i mahsusasına kesb-i itla' edecek ve bu kadar ağır ithamâna kalkışmayacaklardı.²

Şapşal, bazı kanıtlar gösterdikten sonra devam ediyor:

Birisinin vefatıyla bıraktığı malın tereke kaydını okurken içilmeyerek kalan yarım bardak kıymetsiz süt bile sebt-i defter edildiği görülmüştür ki bunun misline hakkı bugünkü Avrupa kassalarında bile tasdik edilemez... Bu, bunlara mümâsil binlerce ahvâllerde keyfi hareketlere ictisar olunmadığı ve daima bir intizam dairesinde tebaanın sıyânet bulunduğu ve her vakanın intizam-ı tam ile hükümet defterine kaydedildiği görülmektedir.*

*

¹ Edouard Daniel Clarke, *Voyage en Russie, en Tatarie et en Turquie*, Paris 1813.

² Süreyya Şapşal, "Kırım Karaim Türkleri", *Türk Yılı*, {haz. Akçuraoğlu Yusuf}, İstanbul 1928, s. 593.

* Aynı yer.

1428 yılında kurulan Kırım Hanlığının ikinci hanı âlim ve şair Mengli Geray, 1500 yılında kendi sarayının yapılmasından önce yeni başkent Bahçesaray'da bir tepe üzerinde büyük bir medrese kurulmasına karar verdi.³

Mengli Geray Han, başkent halkına bu medresenin inşasına başlanacağı gün orada hazır bulunmalarını emretti. Halka şöyle seslendi:

Bugün Allah'ın yardımıyla kutsal bir ilim mabedinin inşasına başlıyoruz. Bu mabet, bu dünyada daha mükemmel insanlar yetiştirmeye yardımcı olacak ve ahirette bize cennete giden yolu açacaktır. Tüm gücümüzle buna hizmet edeceğiz.

Han, daha sonra işçilerin yanına giderek temel atılması için toprağı kazmaya ve taşları temizlemeye başladı. Han, medresenin inşası bitene kadar işçilerle ve halka birlikte çalışmak için her fırsattan istifade etti.

Mengli Geray, medresenin inşası bittiğinde kapısına bir zincir takılmasını emretti. Böylece içeri girmek isteyen başını eğmek zorunda kalacaktı. Medresenin adı bu nedenle "Zincirli Medrese" oldu.

Han, medresenin açılış töreninde şöyle bir konuşma yaptı:

Akıl, insanı asil bir varlık yapar; aklın gelişmesi ise ilimle olur. Kendini ilme adamayanlar acınacak bir hayat sürmeye mahkûmdurlar. İlme saygı göstermeyenler, han olsun, padişah olsun esası ve kalıcı eserler bırakamazlar. Er veya geç aşağılanmaya ve onurlarını kaybetmeye mahkûmdurlar. Medresenin kapısına bir zincir bağlanmasını emrettim. Kim olursa olsun, bilimin bu kutsal mabedinden içeri giren başını eğecek ve bilime saygı göstermeye alışacaktır.

Bu sözlerden sonra medreseden içeriye ilk olarak han girer. Han sadece başını eğmez; tamamen eğilerek içeri girer.

Kim bilir, belki de medresenin inşası sırasında içine zerk edilen bilime sonsuz saygı binayı sağlamlaştırmış ve eski bilgi mabedini tahrip edilmekten korumuştur.

*

Korkunç İvan, Mayıs 1552'de her şeyi yakıp yıkan ordusu ile hanlığı ve bilim ve ticaret merkezi Kazan'ı zapt etmeye başladı. Kırım Hanı Devlet Geray, küçük ama kararlı ordusu ile Kazan'ın yardımına koştu. Han, savaşa sadece dostluk duygularıyla girmemişti, bunda politik düşüncelerin de etkisi vardı: Kazan'ın kaybedilmesi Astrahan'ın ve Kırım'ın kaybedilmesine ve Asya'daki tüm Türklüğün felaketine sebep olabilirdi.

³ Bahçesaray'daki Hansaray, 1504 yılında Mengli Geray Han zamanında yapıldı. Saray, daha sonra Kırım'ın Elhamrası olarak meşhur oldu. Bugüne kadar bilinmeyen bir nedenden dolayı 1944'te Almanların geri çekilmesi sırasında tahrip edildi. Zincirli Medrese ise dört yıl önce, 1500 yılında inşa edildi.

Kırım'ın çocuğu, Narik'in oğlu Çora Batır, siyasi düşüncelerle değil, soyunun şöhretini düşünerek ve kardeşlik duygularının gereği olarak Rusların saldırı haberini alır almaz atına atlar, yayını kuşanır, oklarını alır, annesi ve babası ile vedalaşır, babasının rızasını alır ve Kazan'a koşar. Kuzey Türklerinin, Kırım'ın bu evladını öven çok sayıdaki değişik halk destanında Çora Batır şöyle konuşturulur: "Kazan'a han veya bey olmaya değil, Kazan'ın savunulması uğruna ölmeye gidiyorum."

Kazan yolunda iken toprağı kan değil, kar kaplamalı; Kazan'a vardığımda toprağa kar değil, kan düşmeli.

Çora Batır, Kazan'da kardeşlerinin mabedi ve ocağı devleti savunmak için Ruslara karşı savaştı ve kalbinden vurularak Kazan Nehri'nin kabaran sularına kapıldı.⁴

Kim bilir, çarlığın ve Bolşevikliğin Türklere ilgisizlik aşlamak ve ayrılıkları yaymak için gösterdikleri gayretleri, belki de Türk devletleri için tipik bir durum olan ve Türklerin bilinçlerinde değilse de en azından ruhlarında derin sevgi ve birlik izleri bırakan karşılıklı kardeşlik duygularının etkisiyle başarısız olmuş ve şimdiye kadar Türklerin kalplerine karşılıklı güven ve kardeşlik duyguları yerleştirmiştir.

*

Tarih, eski çağlardan beri barış sanatının savaş sanatından daha önemli olduğunu öğretmiştir.

1711 yılında Prut'ta, o dönemin çok önemli bir savaşı cereyan etti. Büyük Petro'nun ordusu Türk topçusunun gücünü hesaba katmamıştı. Bir gün süren çetin muharebeden sonra tamamen imha edilmişti. Petro, Devlet Geray Han'ın sevk ve idaresindeki Kırım süvarilerinin çok süratli hareket edebileceklerini tahmin etmemiş ve ordusunun her istikametten kuşatıldığını fark etmişti. Bu zafer, tarihin gelişiminde önemli bir faktör olabilirdi.

Büyük Petro, o gece hayatının en karanlık ve ümitsiz saatlerini yaşadı; kendisini demir bir kafese kapatılmış azgın bir aslan gibi hissetti. Karısı Katerina, bu durumdan kurtulmak için bir çare aradı. Katerina'nın sağduyusu Petro'nun iradesinden daha güçlüydü. O, böyle durumlarda başarının güzelliğine değil, soğukkanlılığına bağlı olduğunun bilincindeydi. Belki de sadece Petro'yu kurtarmak için giriştiği bu hareketinin ne kadar önemli olduğunun farkında bile değildi. Oysa bunun Rusya'nın, çevresindeki halkların, hatta tüm dünyanın geleceğini ilgilendi-

⁴ Hasan Ortekin, *Çorabatır Destanı*, İstanbul 1939.

Hasan Ortekin (d. 1897, Dereköy/Yalta, ö. 6 Ocak 1939, İstanbul), Kırım tarihi ve Kırım Türklerinin folkloru hakkında değerli bilimsel araştırmalar bırakmıştır. Araştırmaları İstanbul'da yayımlanan *Azerbaycan Yurt Bilgisi* isimli gazetede ve Romanya'da yayımlanan *Emel Mecmuası*'nda da yayımlanmıştır.

ren bir etkisi vardı. Onun bu hareketi Batı ile Doğu arasında barış sağlayabilecek Türk zaferini etkisiz bıraktı.

Katerina'nın şansı da yaver gitti. Zafer sarhoşluğu içindeki Türk Komutan Baltacı Mehmet Paşa tüm sağduyusunu kaybetmişti. Çevresinde bulunanların çoğu tarihî sorumluluklarının ve gelecekteki tehlikenin bilincinde değillerdi. XII. Karl'ın ve Hetman Mazepa'nın görüşlerini paylaşan Kırım Hanı Devlet Geray, bütün gücüyle ileride Rusya'dan gelecek tehlikeye dikkat çekmeye çalıştı. Basit düşünceli Baltacı Mehmet Paşa ise XII. Karl'ı işaret ederek ona, bütün ülkelerin monarklardan kurtulmaları gerektiği cevabını verdi. Katerina'nın cezbedici gülüşlerinden ve kendisine sunulan yüklü hediyeden etkilenen bu dar görüşlü ve hırslı komutan kalıcı bir barış yapma imkânını elinden kaçırdı.

Devlet Geray Han, gelecekte duyduğu endişenin sıkıntısıyla sultana başvurdu ve Baltacı Mehmet Paşa'nın idam edilmesini sağladı. Fakat ele geçirilen tek fırsat tekrar yakalanamayacak şekilde heba edilmiş oldu.

*

Vatansever bir düşünür, devlet adamı ve hanın sekreteri Kefeli İbrahim Efendi bin Ali, 1736'da "idare-i maslahatçılığı" ve "mukaddes hodbinliği" eleştirdi. Onun görüşüne göre bunlar, Rusya'daki diğer halklar ve Türkiye için büyük tehlike teşkil ediyorlardı. Bunlara karşı diğer düşmanlardan daha fazla mücadele edilmeliydi. İbrahim Efendi yabancı dil biliyordu. Arap ve Fars literatürü hakkında bilgi sahibi idi. Bilgi düzeyinin mükemmelliği tarihten ve o dönemdeki jeopolitik durumdan geniş ve doğru neticeler çıkarmasını sağlıyordu.

Bir gün Fetih Geray Han'a babası Devlet Geray'ın Prut zaferinden sonra neden kalıcı bir barış sağlayamadığını izah etti. Bu olayın kötü sonuçlarını ortaya koydu. Kendi görüşüne göre, gelecek iki asırda gerçekleşmesi olası Rus işgalleri hakkında bir tablo çizdi. Hanın emri üzerine bütün söylediklerini yazılı olarak sultana da sundu.⁵

Tarih, maalesef İbrahim Efendi'nin öngörülerini tamamen haklı çıkardı. Üzücü olan şu ki "idare-i maslahat" günümüzde de kullanılan bir özdeyiştir. Bu düşünce tarzı, komşularının bağımsızlıklarını ellerinden alan ve dünya için bir tehlike olan Rus emperyalizminin son bulmasına, adaletin garanti altına alınmasına ve Rusya'daki halkların özgürlüğüne engel olabilir. Dünyayı yeni ve korkunç felaketlere sürükleyebilir.

*

Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında imzalanan Küçük Kaynarca Ba-

⁵ Kefeli İbrahim Efendi bin Ali'nin el yazısı 1928'de İstanbul'da bulundu. 1931'de *Emel Mecmuası*'nda müstakil bir yazı olarak yayımlandı. Polonya dilinde ve kısaltılmış olarak İngilizce çevirisi Varşova'da üç ayda bir yayımlanan *Wschód-Orient* dergisinde (1934, Nu. 2-4) yayımlandı.

rış Antlaşması'nın (1774) üçüncü paragrafında “Kırım Hanlığı Allah'tan başka kimsenin hâkimiyeti altında değildir,” denilmesine rağmen 1783'te Potyomkin'in 70.000 kişilik ordusu Kırım'a girdi. Kırım halkı antlaşmadaki vaatlerin yalan olduğunu gördü ve vatanını savundu. 30.000 kişi hayatını kaybetti. Kırım yakıp yıkıldı, kana bulandı ve yağmalandı.

Son Han Şahin Geray'ın biyografisini yazan Rus yazar Laşkov, büyük acı duyarak Rusların barbarlığını eleştirdi. Fransızca ansiklopedinin “La Crimée” maddesinde şöyle deniyor: “İnsanlık, esir etmek istediği şansız bir halka karşı uyguladığı şiddetten dolayı, haklı olarak Potyomkin'den sonsuza kadar şikâyetçi olacaktır.” M.E. Lastalot Bachoné, o dönemdeki olayları şöyle yazıyor:

Hiçbir şey Kırım'ın istilasından daha fazla adalete ters düşmezdi. Eğer güç, karşılığında bir ceza olmadan istediği her şeyi ele geçirebilirse, dünyada artık medeniyet diye bir şeyden bahsedilemez.⁶

*

19 Nisan 1783'te II. Katerina'nın, Kırım'ın Rusya'ya bağlandığına dair kararını ve Kırım halkına vaatlerini içeren imparatorluk mesajı yayımlandı. Potyomkin tehdit ederek Kırım'ın makam sahibi şahsiyetlerini Karasu'ya çağırdı. Onlara derin bir suskunluk içinde dinledikleri bildiri hakkında bilgi verdi. Rus vatandaşlığını kabul etmeleri ve kraliçeye sadakat andı içmeleri isteniyordu. Yemini belli belirsiz mırıldanan az sayıdaki onursuz korkak hariç, büyük çoğunluk susmakta ısrar etti.

Yaşlı bir âlimin sesi birden bu sahneyi böldü:

Tüm dünyanın gözü önünde ve Allah'ın huzurunda verdiği, Küçük Kaynarca Antlaşması'nda yer alan resmî sözleri tutmayan ve daha sonra vatanımızı işgal eden ve ortalığı kana bulayan bu devletin vaatlerine nasıl inanabiliriz? Biz, vaatlerde bulunulmasını istemiyoruz; biz, bağımsızlığımızı istiyoruz.

Bu civanmert ihtiyar orada tutuklandı ve şehit edildi.

*

II. Katerina, 1787 ilkbaharında misafiri Avusturya Kayzeri Joseph ile birlikte Kırım'ı ziyaret etti. O sırada Kırım halkı Potyomkin idaresi altında çok büyük sıkıntılar içindeydi. Halkın bir kısmı da yurdunu terk etmişti. Çariçe, hanlık idaresinin eski memurlarını yanına çağırdı. Onlara eskisinden daha iyi bir hayat vadetti ve isteklerini sordu. Hanlık Darphanesi Müdürü gayrimüslim Kırım Karaim Türkü

⁶ {Bachoné}, “Historie de Tous les Peuples”, *Le Monde*, Paris 1859, C. VI, s. 110-111.

Benyamin Ağa, akrabalarının ve oymağının Osmanlı İmparatorluğuna göç etmek için izin istediğini söyledi. Çariçe buna çok kızdı.⁷

İltimas görme ve makam vaatlerine, eskiden Katerina'nın gözdelelerine dağıtılan arazilerden kendisine ve oymağına arazi verilmesi imkânına rağmen hanlıktaki adalete alışık Benyamin Ağa, Kırım halkına eziyet eden Rus idaresine boyun eğebilir miydi?

*

1902 yılına kadar devam eden ve yüzbinlerce insanın Kırım'dan göç etmesine sebep olan olay, Benyamin Ağa'nın söylediklerinin sadece kendisi ve oymağı için geçerli olmadığını ispat ediyor.

Göç edenlerin bir kısmı Karadeniz'de veya Besarabya üzerinden Romanya'ya giden yollarda hayatlarını kaybetti. Buna rağmen vazgeçmediler. Rus idaresi daha yumuşak davranmaya başlamıştı ama onlar yine vazgeçmediler. Çünkü Kırım halkının ruhu Rus esaretine hiçbir şekilde katlanamazdı. Kırım Türklerinin Romanya'da, Bulgaristan'da ve Türkiye'de de söylenen en hüznü türkülerini göçün acısını yansıtan türkülerdir. Bunlardan birinde şöyle deniyor:

Kimimiz malını mülkünü bıraktı, kimimiz yakınlarını kaybetti,
Hoşça kal vatan, senden ayrılıyorz,
Biz yaban ellere gidiyoruz, acı çekmek kaderimiz,
Ey vatan, sana canımız feda.

Bazı türkülerde de hüznü Kırım'ın güzellikleri, havası, suyu, meyveleri, hatta tuzu terennüm edilir.

*

Kırım'ın kara günleri sonsuza kadar süremezdi elbet; bir gün bu ülkenin hayatında umut verici bir dönem başlamalıydı.

İsmail Bey Gaspıralı, 1851 yılında Avcıköy'de doğdu. Türk dünyasının reformcusu olmak onun kaderiydi. Mükemmel modern eğitimi ve parlak zekâsıyla tüm olaylardan ve düşüncelerden isabetli sonuçlar çıkarabilme yeteneğine sahipti. Kendini tamamen Türk dünyasında Rönesans fikrini gerçekleştirmeye adanmıştı. Engel tanımayan iradesiyle tarihte az kişiye nasip olan büyük başarılar elde etti.

İsmail Bey, İdil-Ural Türkü Zehra Hanım'ın kişiliğinde yüce bir ruh ve sadık bir hayat arkadaşı buldu. Zehra Hanım, zengin bir fabrikatörün kızıydı. Baba evini terk etti ve aklından ve sıcacık yüreğinden başka hiçbir şeyi olmayan İsmail Bey'e kaçtı. Millî bir basını hayata geçirmesi ve bir matbaa kurması için ona yardım etmek amacıyla, kendi arzusu ile eşyalarını ve giysilerini sattı.

⁷ Şapşal, aynı yer.

Kırım'da bir Rönesans dönemi başlatan bu önemli adam, Gaspıralı, önce reform çalışmaları için temel attı. Bir zamanlar Mengli Geray Han'ın kendi sarayından önce medrese yaptırdığı gibi kendi ocağını ancak ondan sonra inşa ettirdi. Bu büyük adam kendini hiçbir zaman böyle tanımlamadı; o, kendini "şanslı İsmail" olarak gördü. Büyüklüğü ve şanslı olmayı nadiren bir araya getiren bu insanın anıları bugüne kadar azalmadan canlılığını korumaktadır.

*

Gaspıralı'yı takip eden önemli olaylar, okuyacağınız bu araştırmada ayrıntılı olarak ele alınmıştır: 1905 Devrimi ve sonrasında Genç Tatarların 1912 yılına kadar süren faaliyetleri Kırım gençliğinin 1908-1916 yıllarındaki etkileri, 1917-1918 Devrimi ve arkasından gelen Bolşevik hâkimiyeti. Kırım Türklerini Bolşeviklere karşı direnmeye ve çetin mücadelelere girişmeye zorlayan sebepler hakkında bazı tamamlayıcı hususları ilave etmeyi yararlı buldum.

Yaşlı İslâm Ağa, 1917 yılında Kızıldaş köyünde bana Bolşeviklerin ne yapmak istediklerini sordu. Ona, programlarını tüm dünyada uygulamak istediklerini anlattım. İhtiyar, "Yani çarlığını bağlayamayan Rus delirmiş olmalı," dedi.

Bu sözler, sadece Rus devrimcilerinin ve aydınlarının kendi halklarının düşünce tarzını anlamadıklarını değil, aynı zamanda Kırım Türklerinin Rus Devrimi'nin tüm söylemleriyle sonuçta açık bir saçmalık olacağını zamanında fark ettiklerini de göstermektedir.

*

Bolşevik işgali sırasında (1918) Dereköylü topraksız, fakir çiftçi Varelci Emir Hüseyin'e bir parça toprak verilmek istendi. Emir Hüseyin bu teklifi şu sözlerle reddetti: "Ben dilenci değilim, başkalarının mülkünü alamam ve çocuklarıma böyle bir örnek veremem."

*

Aralık 1929'da Akmesic'te {Simferopol} yeraltında faaliyet gösteren "Milliyetçiler Komitesi", güney kıyısında millî geleneklere çok güçlü bağları olan Üsküt köyü halkının Bolşevik tahrikleri sebebiyle ayaklanma hazırlıkları içinde olduğu haberini alır. Komitenin elçisi gece boyunca sadece kendisinin bildiği dağ yollarından Üsküt'e gelir, köyün etkili kişilerini toplar ve yabancı subay üniforması içinde ayaklanma kışkırtıcılığı yapan Bolşevik ajanları konusunda onları uyarır, ayaklanmanın halkın yok edilmesine sebep olacağını söyler. Köylüler ona şu cevabı verirler:

Buraya boşuna geldiniz; bizim bilgimiz var. Biz bu ayaklanma sırasında öleceğimizi de biliyoruz. Ama ayaklanmayla bu korkunç baskı da yok olmayacak mıdır? Bu baskının bizi

yok edeceğini bilmiyor musunuz? Yok olmamızla tarihî ve millî bir olay yaratacağımıza inanıyoruz. Ayaklanma ile protestocuların ve direnişçilerin duygularını ateşlemek istiyoruz.

İsyan, Bolşevikler tarafından kanlı şekilde bastırıldı. Hayatta kalanlar Akmesic'te hapse atıldılar. Bu isyanın meydana gelmesiyle orada hâkim olan cesaretsizlik atmosferi coşkuya ve umuda dönüştü. Cellada boyun eğmediler, cesaretle kurtuluş olarak gördükleri ölüme gittiler.

*

1931 yılında Türk vatandaşı olarak Sovyetler Birliği'ni terk etmesine izin verilen Alupkalı ihtiyar Halil Kökmen Aga, İstanbul'a geldi. Ona, halkımızın Bolşeviklerin bize karşı düşmanlığının boyutunu doğru olarak değerlendirip değerlendirmediyi sordum. Bana aşağıdaki örneği anlattı:

Kolektifleştirme nedeniyle 1929'da birçok "Kulak" (çiftlik sahibi) Kırım Türkü, Kırım'dan sürüldü. En azından çocuklarını Kırım'da bırakmalarına izin verilmesini rica ettik. Sürgüne gönderilenler büyükbaş hayvanlardan daha kötü koşullarda yük vagonlarına kapatıldılar. Vagonların kapıları Ural'daki sürgün yerine kadar açılmadı. Birçok talihsiz insan yolda havasızlıktan ve pislikten hayatını kaybetti. Hayatta kalabilen birçok insanın elleri ve ayakları dondu. Ben de bunların arasındaydım. Ural'da ikinci kez çocuklarımızı kurtarmayı denedik. Şans eseri buradaki Bolşevikler insafliydi. Ebeveynleri hayatını kaybetmiş 34 çocuğu seçmeme izin verdiler. Yolda kumanya almak için vagonu terk ettim, dönünce vagonun boş olduğunu gördüm. Aniden o çocuklardan on yaşlarında olanı yanıma geldi ve kulağıma fısıldayarak, "Dede, bizi arama, biz birbirimizden ayrıldık, her birimiz bir Rus evinde saklandı. Eğer bir arada olup Tatarca konuşsaydık, tekrar tutuklanıp tutuklanmayacağımızı kim bilebilir?" dedi. Böylece çocuk beni durdurmuş oldu.

Bunları anlatan yaşlı adam son cümlelerini söylerken üzüntüden ve öfkesinden titriyordu: "Yaşanan adaletsizlikleri görünce çocuklarımızın bile Türk olduğumuz ve öyle kalacağımız için yok edilmek istendiğimizi anladıklarına şüphe yoktur."

*

1931 yılında İstanbul'da solgun yüzlü ve perişan vaziyette, koltuk değnekli, yırtık pırtık ve kirli elbiseli bir adam beni ziyaret etti. Bu, Osman Karabiber idi.⁸ Taraktaş köyündendi. Birkaç yıl Solowki'deki adı kötüye çıkmış toplama kampında kalmıştı. İstanbul'a gelinceye kadar hayatı mücadele içinde geçmişti. Görünüşü beni sarsmıştı ama düşünce tarzını anlamak için sordum:

Biliyorum, bizim gençliğimiz Bolşeviklerle ortak bir dil bulmak için çok fedakârlıkta

⁸ Ek'teki 5. Levha'ya bakınız.

bulundu ama başarıya ulaşamadı. Halkımız çok umutsuz bir durumda. Bolşeviklerle anlaşmaya çalışırsak daha iyi olur.

Karşımdaki adam bunu duyunca kahve fincanını sert şekilde itti, koltuk değneklerinin yardımıyla ayağa kalktı ve şöyle dedi:

Senden bunu duyacağımı bilseydim kapını hiç çalmazdım. Zayıflıktan ayakta duramıyorum ama şunu bilmelisin ki vatanımıza geri döneceğiz, babalarımızın, analarımızın, eşlerimizin ve çocuklarımızın intikamını alacağız. İnsan olarak anılmaya değmez, hak hukuk bilmez hayvanlarla, yılanlarla aynı dili konuşamayız.

Onu sakinleştiremiyordum. Ona sorumun altında yatan nedeni açıkladım. Vedalaşırken kucaklaştık ve birbirimizi öptük.

Evet, “insan olarak anılmaya değmez, hak hukuk bilmez hayvanlarla, yılanlarla aynı dili konuşmak” mümkün değildir. Ama Kırım Türklerini bu umutsuz ve korkunç kanaate sevk eden neydi? Bolşeviklerle ortak bir dili neden bulamadılar? Yukarıda bahsettiğim tablolarla bu soruya bir cevap vermeye çalıştım. Okuyucu diğer cevapları bu değerli eserde bulacaklardır. Okuyucunun {Kırım ile ilgili} eserleri okurken şu hususlara dikkat etmelerini istemeyi bir görev sayıyorum: Millî mücadelelerinde tarihlerinden ilham alan Kırım Türkleri tüm Kırım halkına karşı insanlık ve kardeşlik duyguları beslemişlerdir. Kurultay’ın Kırım Türkleri Anayasası tamamen demokrasi prensiplerine dayanmaktadır. Kırım Türkleri burada ifade edilen zaman süresince diğer Kırım halklarına karşı bir kere bile adaletsiz muamelede bulunmamışlardır.

Kırım Türklerinin çabaları, büyük şehitleri Çelebi Cihan’ın hayal ettiği tabloyu gerçekleştirmeye yöneliktir: “Tüm Kırım halkları bir buket içindeki değişik çiçekler gibi kendi kültürlerini ve tarihî özelliklerini korumalıdır.”

Kırım Türklerinin trajedisi ve tarihte örneği görülmemiş ve en azından şeklen de olsa bir yargılama olmaksızın barbarca Kırım’dan sürgün edilmeleri millî mücadelelerinin haklılığını gösteren en iyi kanıttır. Her şey şunu gösteriyor ki Kırım Türklerinin küçük vatanlarında halkların bir arada kardeşçe yaşamalarını gerçekleştirme çabaları uluslararası camianın ilgisini ve Birleşmiş Milletler’in dikkatini çekmeye layıktır.

Biz Kırım Türkleri, bir halk olduğumuza ve insanlığı mutlu geleceğe taşıyacak çağımızda başına gelen felaketin unutulmayacağına inanıyoruz. Siz, değerli okuyucular, bu kitabı okuduktan sonra bu kanaate geldiyseniz, bu bizim için büyük bir teselli ve başarı olacaktır.

ÖN SÖZ

Bu çalışmanın esas maksadı, büyük Rus Devrimi'nin ilk iki yılında Kırım'daki millî hareketin tarihini araştırmaktır. Bu iki yıl (Mart 1917'den Kasım 1918'e kadar) Kırım Türklerinin yakın tarihi içindeki çerçevesi net çizilmiş, belli kronolojik bölümleri kapsayan bir dönemini anlatmaktadır. Bu dönemde, Çarlık Rusyası'ndaki Kırım Türklerinin haklarından yoksun bir hayattan millî bağımsızlığı gerçekleştirmeye geçiş, Kırım Demokratik Cumhuriyeti'nin ilanı (Aralık 1917) ve bağımsız bir Kırım Devleti'nin yeniden kurulması (Mayıs-Kasım 1918) hadiseleri cereyan etmiştir. Tarihî sebepleri ve anlatılan olayların bunlarla doğrudan bağlantılı nedenlerini açığa kavuşturmak için, başlangıçta Kırım Türklerinin 1917/1918 yılları öncesindeki millî hareketleri hakkında bir araştırma yapmak gerekiyordu. Aynı zamanda bu millî harekete genel bir bakış da zorunluydu. Bu nedenle Kırım Türklerinin 1918'den sonraki (İkinci Dünya Savaşı'na kadar) millî mücadelesi de ana hatlarıyla ele alınacaktır.

Belgelerin gözden geçirilmesi ve üzerinde çalışılması sırasında karşılaşılan en önemli zorluk, Batı Avrupa'da konuyla ilgili yeterli tarihî doküman ve bilimsel yayının olmamasıydı. Ayrıca bu alanda nispeten az sayıdaki Türk ve Rus yayınları belirli siyasi eğilimlerin etkisi altında idiler. Bu da bilimsel açıdan değerlendirmelerini zorlaştırıyordu. Bu nedenle bunlardan sadece tarihî dokümanlarla -arşiv belgeleri, basın yayınları, istatistikler vs.- belgelenen ve gerçeği yansıtanlarının dikkate alınmaları gerekiyordu. Yorumlar ve kişisel düşünceler dikkate alınmazlardı.

Diğer taraftan, kaynakların tamamlanması için görgü tanıklarının ve olayları bizzat yaşayanların söylediklerine bakılması gerekiyordu. Birçok durumda çok değerli ve şimdiye kadar hiç yayımlanmamış gerçekleri yansıtan belgeler ortaya çıktı. Bunlar birçok konuda mevcut yayınları tamamlıyor ve doğruluyorlardı.

Elde edilen belgeler içinde bir kısmı ancak otuz yıl sonra kayda alınan anılar olduğunda, bunları değerlendirirken imkânlar ölçüsünde aynı olayın iki veya daha fazla tanığın anlatımlarıyla aydınlatılması gerekiyordu. Sonra da belgeye dayanan bilgilerle ve hâlen mevcut yayınlardaki metinlerle desteklenmesi gerekiyordu.¹

Son zamanlara kadar Batı Avrupalı ve Slav yazarların birçoğu tarafından "Kırım Tatarları" olarak anılan Kırım Türk halkı, bilimsel açıdan doğru tanımları olan "Kırım Türkleri" olarak anılmıştır. Alıntılarda ve kaynak bilgilerinde ise "Tatarlar" ifadesi muhafaza edilmiştir.

Türkçe metinler, isimler ve sözcükler için bilimsel açıdan kabul edilmiş yazım şekli olarak Türkiye'de yürürlüğe giren değiştirilmiş Latin alfabesi kullanılmıştır (c = dsch, ç = tsch, g = j (sesli harflerden sonra, diğer hâllerde yumuşak g), ı = i, j = Fransızca j, s = ss, ş = sch, v = w, z = Fransızca z, y = j). Kiril alfabesi ile

¹ Henüz basılmamış tüm raporlar veya bunların kopyaları kısmen yazarın şahsi arşivinde, kısmen Türkiye'de Cafer Seydahmet Kırmır'ın arşivinde bulunmaktadırlar.

yazılmış Rusça ve Ukraynaca isimler Prusya Devlet Kütüphanesindeki kopyalara göre, Polonya dilindekiler Polonya dilinde orijinal ortografi ile verilmişlerdir.

Eski Rus İmparatorluğu coğrafyasında Şubat 1918'e kadar cereyan eden olaylar hakkındaki veriler Jülyen ve Gregoryen takviminde verilmişlerdir. Buna karşın, Rusça ve Kırım Türkçesindeki belge ve kaynaklar esas veriler muhafaza edilerek orijinal şekillerinde bırakılmışlardır.

Bu çalışma sadece bir başlangıçtır; onu daha ayrıntılı araştırmalar takip etmelidir. Bu düşünce, Kırım Devlet ve Millî Arşiv belgelerinin Batı dünyasına da açılması durumunda gerçekleştirilebilir.

Satırlarıma son verirken henüz basılmamış *Anılarını* ve mektupla gönderdiği çok sayıda bildiriye bana bırakan Sayın Başkan Cafer Seydahmet Kırimer'e en derin şükranlarımı sunmak benim için zevkli bir görevdir. Onun bu yardımı olmasaydı elinizdeki bu araştırmanın yapılması mümkün olmazdı. Aynı şekilde, sürekli ve dostça desteği ve bana açtığı arşiv belgeleri için Sayın Prof. Dr. Gerhard von Mende'ye, çalışmama gösterdiği büyük ilgi ve çok yakınlık göstererek özel kütüphanesinden yararlanmamı sağladığı için dostum Sayın Dr. Johannes Benzing'e de teşekkür ederim. Dostluk göstererek Nürnberg'de International Tribunal Arşivi'nin henüz yayımlanmamış belgelerinin kopyalarını bana açtığı için Amerikalı araştırmacı Sayın Alexander Dallin'e de teşekkür ederim. Ayrıca, Almanya'da ve Türkiye'de çok büyük zorluklarla ulaşılan belgeleri temin ederek bana yardımcı olan herkese teşekkür etmeyi borç bilirim. Özellikle benim ulaşamayacağım kitapları, makaleleri ve dokümanları kendi el yazılarıyla yazıp bana gönderen Yusuf ve Emine Büyüksu ailesine, Bayan Dr. Safiye Salkat'a, Sayın Murat Alçın'a, Sayın Bekir Akçar'a, Selim Ortay'a, İbrahim Otar'a, Seydmehmed Çatırlı'ya, Abdullah Kırımcan'a, Kerim Tohtar'a ve İsmail Akın'a teşekkür ederim. Son olarak, çalışmamın Almanca yayımlanmasındaki samimi yardımları için Sayın Franz Bieber'e ve Sayın Richard Kornelsen'e teşekkür ederim.

Emsdetten (Westfalen), Kasım 1951.

Edige Kırimal

Diğer Kısaltmalar

- AMK* = *Amtliche Kriegs-Depeschen* {Resmî Savaş Telgrafları}. Wolff Telgraf Büro-sunun haberlerine göre, C. VII, Berlin, yıl bilgisi yok (muhtemelen 1918).
- Enzykl.* = *Bol'shaja Sovetskaja Encyklopedija* [Bolşaya Sovyetskaya Entsiklopediya] (Bü-yük Sovyet Ansiklopedisi), C. XXXV, Moskova 1937.
- KP* = *Krym-Putevoditel'* [Kırım Putevoditel] (Kırım Seyahat Rehberi), Simferopol, 1. Sayı 1914, 2. Sayı 1923, 3. Sayı, yıl bilgisi yok (muhtemelen 1928).
- KŞ* = *Kırım Şiirleri*, Literatür Antolojisi, Köstence 1935.
- VGRR* = Rusya İmparatorluğu Yasa Külliyatı (*Polnoe sobranie zakonov Rossijkoj Im-perii*) [*Polnoye Sobraniye Zakonov Rossiykoy İmperii*] (*Polnoe sobranie zako-nov Rossijkoj Imperii*).

Not: Kaynaklarda yazar isimlerinin arkasındaki parantez içindeki sayılar dipnot numaralarını göstermektedir. Sözü edilen eserlerin isimleri bu dipnotlarda mevcuttur. Gazete ve dergilerle ilgili notlar, makalelerin tam başlıklarının bulunacağı kaynakları göstermektedir. Romen rakamları cilt numarasını, Arap rakamları sayfa numarasını göstermektedir. Parantez içinde yapılan diğer ilaveler yazara aittir.

YAZARLAR

(Kullanılan kaynakların ve raporların/haberlerin önem derecesine göre sıralanmıştır.)

1. Kırimer, Cafer Seydahmet: 1 Eylül 1889'da Kızıldaş'ta (Kırım) doğmuştur. Kırım'da 1908-1919 yıllarında cereyan eden hadiselere Çelebi Cihan'ın yanında iştirak eden en önemli kişidir.
2. Gaspıralı (Vezir), Şefika: 21 Kasım 1886'da Bahçesaray'da doğmuştur. İsmail Bey Gaspıralı'nın kızıdır. Kırım'da 1903-1919 yıllarında cereyan eden olaylara aktif olarak katılmıştır. Kadın Dergisi *Âlem-i Nisvan*'ı çıkarmıştır. 1917-1918 yıllarında Kurultay Milletvekilliği yapmıştır.
3. Salkat, Alimseyid Cemil: 25 Kasım 1876'da Eski Kırım'da doğmuştur. Çelebi Cihan'ın okul arkadaşıdır. 1908-1915 yıllarında cereyan eden olaylara aktif olarak katılmıştır. Önde gelen Genç Tatarlardan Menseyid Cemil'in kardeşidir.
4. Büyüksu, Yusuf, Celal: 6 Ocak 1901'de Karasubazar'da doğmuştur. 1917-1945 yıllarında cereyan eden olayların içinde bulunmuştur. Abdurreşid Mehdi'nin yakından tanıdığı bir kişidir.
5. Berke, Mustafa: 5 Mayıs 1881'de Kefe'de Feodosiya doğmuştur. Genç Tatarlar hareketine aktif olarak katılmıştır. 1917'de Kurultay üyesi seçilmiştir. Mustafa Berke, burada anlatılan dönemin hemen hemen hayatta olan tek yazarıdır.
6. Bosgosi, Kurtseyit: 12 Ocak 1882'de Yancı'da (Kırım) doğmuştur. 4 Ağustos 1949'da Almanya'da vefat etmiştir. 1905-1918 olaylarının içinde bulunmuştur. Çelebi Cihan'ın yakından tanıdığı ve birlikte çalıştığı bir arkadaşıdır; Tüm Rusya Müslümanları Kongresi'nde Kırım delegesi olarak görev yapmıştır (Mayıs 1917).
7. Hacı Bilal, Mustafa: 5 Mayıs 1896'da Bahçesaray'da doğmuştur. 1917-1918 olaylarına katılmıştır. Oy Sayım Komisyonu üyesi olarak Kurultay'ın (1917) tüm toplantılarına katılmıştır.
8. Ağayev, İbrahim: 14 Nisan 1883'te Bahçesaray'da doğmuştur. Gaspıralı tarafından yetiştirilmiştir. Uzun yıllar *Tercüman* gazetesinde çalışmıştır. 1900-1945 olaylarının içinde bulunmuştur.
9. Aytuvgan Batır: 13 Ocak 1899'da Karasubazar'da doğmuştur. Yazardır. 7 Nisan 1917'de yapılan Kurultay'ın hazırlık çalışmalarına aktif olarak katılmıştır. *Kırım Ocağı* gazetesinde çalışmıştır. 1917-1918 yıllarında Millî Gençlik Teşkilatı'na katılmıştır. 1919-1945 olaylarının görgü şahitlerindedir.
10. İsapov, Abdulaziz, Mahmut: 15 Eylül 1889'da Duvanköy'de (Kırım) doğmuştur. 1911-1913 yıllarında millî yeraltı hareketi içinde yer almıştır. 1913-1918 yıllarında Kırım süvari alayında görev yapmıştır. 26 Ocak 1918'de Alma Nehri Muharebesi'ne katılmıştır. 1919-1945 olaylarına şahit olmuştur.
11. Mazal, İsmail: 1885'te Gurzuf'ta (Kırım) doğmuştur. Kırım Süvari Alayı 2'nci Süvari Bölüğü Komutanı idi. 4 Ocak 1918'de Aleksandrovsk'ta, 18 Ocak 1918'de Yalta'da cereyan eden muharebelere katılmıştır.

12. Hacı Osman, Seydcemil: 15 Eylül 1896'da Duvanköy'de (Kırım) doğmuştur. Millî Piyade Alayı'nda görev yapmıştır. 1917-1938 olaylarının içinde bulunmuştur.
13. Akçar, Bekir: 19 Kasım 1896'da Davulcar'da (Kırım) doğmuştur. 1918-1928 yıllarında Kırım'da cereyan eden olayların içinde bulunmuştur. Cafer Seydahmet ve Veli İbrahim ile birlikte çalışmıştır.
14. Dörtel, Tayip, Seydhalil: 3 Mayıs 1902'de Başkurtka'da (Kırım) doğmuştur. Bahçesaray'da 1917-1918 yıllarında cereyan eden olayların içinde bulunmuştur. 23 Eylül 1921'de Tüm Kırım Kongresi'nde delege olarak bulunmuştur. 1922-1845 olaylarının görgü şahididir.
15. Baliç, Halime: 20 Mayıs 1903'te Korbek'te (Kırım) doğmuştur. 1917 yılında Kırım Güney Sahili Kadınlar Komitesi'nde görev yapmıştır. 1918-1928 olaylarının görgü şahididir.
16. Arabacı, Zeynep: 25 Ekim 1902'de Bahçesaray'da doğmuştur. 1917'de Aluşta Gençlik Teşkilatı ve Kadınlar Komitesi üyeliğinde bulunmuştur. 1918-1928 olaylarının görgü şahididir.
17. Tamalı, Sadrettin: 15 Ocak 1892'de Tama'da (Kırım) doğmuştur. Karasubazar bölgesinde (Kırım) 1910-1943 olaylarını yaşamıştır. Veli İbrahim ve Mehmed Kubay'ın yakından tanıdığı arkadaşlarıdır.
18. Abdulgani, Abdulcelil: 1880 yılında Biyeli'de (Kırım) doğmuştur. Karasubazar bölgesinde (Kırım) 1905-1943 olaylarını yaşamıştır. Veli İbrahim'in yakın arkadaşıdır.
19. Tohtar, Kerim: 29 Ocak 1904'te Demirci'de (Kırım) doğmuştur. Akmescit {Simferopol} Türk Lisesindeki mücadeleye katılmıştır. 1926-1945 olaylarının içinde bulunmuştur.
20. Mirasbay, Benli Halim Çelebi, İlyas: 15 Kasım 1888'de Akmescit'te doğmuştur. Süvari Yüzbaşısı olarak Millî Birlik Komutanlığı görevinde bulunmuştur. 1918 ilkbaharında Kırım'ın kuzeyinde Bolşeviklere karşı yapılan savaşlara katılmıştır. 1941/42 olaylarına aktif olarak katılmıştır. Akmescit Müslüman Komitesi'nin kurucusu ve ilk başkanıdır (1941).
21. Vani, Kocabaddin: 16 Kasım 1900'de Kerç'te doğmuştur. Kerç'te 1917-1918 yıllarında cereyan eden olayların içinde bulunmuştur.
22. Seydyahya, Seydibrahim: 10 Eylül 1892'de Otuz'da (Kırım) doğmuştur. Ke-fe'de 1917-1938 yıllarında cereyan eden olayların içinde bulunmuştur.
23. Dr. Phil. Soysal, Abdullah, Zihni: 26 Kasım 1907'de Kerç'te (Kırım) doğmuştur. Kerç bölgesi ve şehrinde 1917-1918 yıllarında cereyan eden olayların görgü şahididir. 1928 yılında Kırım'daki, 1942-1945 yıllarında Almanya'daki millî hareketlere katılmıştır. Veli İbrahim'in yakın arkadaşıdır. Cafer Seydahmet'in çalışma arkadaşıdır.
24. Keşfi, İsmail: 2 Ağustos 1900'de Gözleve'de Yevpatoriya doğmuştur. Akmescit ve Gözleve'de 1917-1918'de cereyan eden olayların içinde bulunan bir görgü şahididir.
25. Ayeddin, Nusret: 13 Mayıs 1890'da doğmuştur. Kırım'ın kuzeyinde 1917 yılında cereyan eden olayların görgü şahididir.

26. Osmanoğlu, Halil: 1892 yılında Taraktaş'ta (Güney Kırım) doğmuştur. 1918 yılında Sudak bölgesinde Bolşeviklere karşı başlatılan ayaklanmaya katılmıştır.
27. Akın, Hasan, İsmail: 5 Aralık 1905'te Tohtoba'da (Orta Kırım) doğmuştur. Kırım'da 1920-1943 yıllarında cereyan eden olaylara katılan bir görgü şahididir.
28. Selami, Süleyman: 29 Ağustos 1905'te Sollar'da (Kırım) doğmuştur. Karasubazar bölgesinde 1924-1943 yıllarında cereyan eden olayların içinde bulunmuştur.
29. Ebubekir, Salaheddin: 1904 yılında Bandırma'da (Türkiye) doğmuştur. 1927-1930 yıllarında Kırım'da cereyan eden olaylara şahit olmuştur.
30. Dozay, Mustafa: 1906 yılında Kurkulet'te (Güney Kırım) doğmuştur. 1927-1943 yıllarında Kırım'da cereyan eden olaylara şahit olmuştur. "Kulaklar"ın sürülmesi sırasında 1929-1930 yıllarında geçici olarak Urallara sürülmüştür.
31. Baymolla, Bektemiroğlu, Hacı Kerim: 17 Eylül 1912'de Appak'ta (Orta Kırım) doğmuştur. "Kulaklar"ın zorunlu göçe tabi tutulmaları nedeniyle 1929-1930 yıllarında geçici olarak Urallara sürülmüştür.
32. Muhtar, İsmail: 9 Ekim 1905'te Kapishor'da (Güney Kırım) doğmuştur. 1927-1943 yıllarında Kırım'da cereyan eden olaylara katılmıştır. 1941 yılında Nikolajew Harp Esirleri Kampı'nda kalmıştır.
33. Kara, Abdülhakim: 10 Mayıs 1900'de Kutlak'ta (Güney Kırım) doğmuştur. 1927-1937 yıllarında Kırım'da cereyan eden olayların içinde bulunmuştur.
34. Tikici, Ahmed: 2 Şubat 1886'da Kızıltaş'ta (Kırım) doğmuştur. Güney Kırım'da cereyan eden olayların şahididir. 1941-1945 yıllarına ait kapsamlı bir günlük yazmıştır.
35. Çorğunlu, Abdullah, Hatip: 9 Mayıs 1905'te Çorğun'da (Kırım) doğmuştur. 1941-1943 yıllarında Kırım'daki, 1944-1945 yıllarında Almanya'daki millî hareketlere katılmıştır. Kapsamlı bir günlük kaleme almıştır.
36. Derviş, Nuri, Kara Abdullah: 23 Mayıs 1911'de Voron'da (Sudak bölgesi) doğmuştur. Güney Kırım'da 1941-1944 yıllarında cereyan eden olaylara katılmıştır.
37. Hasan, Yakub: 15 Mayıs 1905'te Tatarosman'da (Kırım) doğmuştur. Orta ve Dağlık Kırım'da 1942-1944 yıllarında cereyan eden olayların içinde bulunmuştur.
38. Çatırlı, Seydmeahmed: 5 Ocak 1914'te Korbek'te (Kırım) doğmuştur. 1941-1943 yıllarında Akmescit'teki, 1944-1945 yıllarında Almanya'daki millî hareketlere katılmıştır.

GİRİŞ

Kırım Yarımadası, 44° 23' ve 46° 21' kuzey enlemleri arasında ve 32° 30' ve 36° 40' doğu boylamları arasında yer alır. Yüz ölçümü 26.140 km² olup İsviçre'nin yarısı büyüklüğündedir. Kıyıları Karadeniz'in, Azak Denizi'nin ve Sivas Gölü'nün dalgaları ile yıkanan Kırım, Doğu Avrupa ana karasına sadece dar ve 7 km genişliğinde¹ bir kıstak olan Orkapı² (Perekop) ile bağlanır. Kırım, coğrafi ve ekonomik açıdan içine kapalı, kıtadan kopuk bölgesel bir bütünlük teşkil eder.³

Kırım halkı bu bölgenin inişli çıkışlı tarihinde büyük değişiklikler yaşadı. XVIII. yüzyılda sınırları içinde Kırım'dan başka Taman Yarımadası, Kuban, Nogay bozkırı ve Bucak bulunan Kırım Hanlığının nüfusu, görgü tanıklarının ve tarihçilerin verdikleri bilgilere göre 3.000.000-5.000.000'a⁴ ulaşmıştı. Sadece Kırım'da 800.000⁵-1.500.000⁶ insan yaşıyordu.

Kırım'ın Rusya tarafından işgalinden sonra (1783) işgalcilerin imha girişimleri ve özellikle bir yüzyıl boyunca Türkiye'ye⁷ kitlesel göçler nedeniyle Türk halkının nüfusu azaldı. Geçen yüzyılın 80'li yıllarının başındaki nüfus 280.000 idi.⁸

¹ Orkapı Kıstağı'nın gerçek genişliği Rusların hesaplamalarına göre 6 verst 492 kulaç, yani 7.449,96 metredir (Sosnogorov, M.: *Putevoditel' po Krymu (Kırım Gezi Rehberi)*, Odesa 1880). {Verst: Rus uzunluk ölçüsü = 1,067 m. -çn.}

² "Orkapı", Perekop'un Türkçesidir.

³ [Seydahmet] Seidamet, Djafer: *La Crimée. Passé-Présent Revendication des Tatars de Crimée*, Lozan 1921, s. 1-6; Kırımlı Yiğit: *W odpowiedzi ukraińskim imperjalistom (Ukraynalı Emperyalistlere Cevap)*, Vilnius 1939, s. 12-15.

⁴ Baron de Tott: *Mémoires sur les Turcs et les Tartares*, C. IV, Amsterdam 1875; Özenbaşı, Ahmed: "Kırım Tatar Tarihine Ait Bazı Kayıtlar", *AY*, {Akmescit} 1943, Nu. 1, s. 2-3.

⁵ Zihni, Abdullah: "Bir Leh Kolonelinin Kırım Hatıraları", *EM*, 1934, Nu. 6, s. 3.

⁶ Gözaydın, Ethem Feyzi: *Kırım. Kırım Türklerinin Yerleşme ve Göçmeleri*, İstanbul 1948, s. 28; Soy-sal, Abdullah Zihni: *Z dziejów Krymu (Kırım Tarihi'nden)*, Varşova 1938, s. 76.

⁷ Gözaydın (6), s. 64, 66: Akçuraoğlu, Yusuf: "Denkschrift", *WI*, C. IV, s. 40; Özenbaşı, Ahmed: "Çarlık Hâkimiyetinde Kırım Faciası yahut Tatar Hicretleri", Akmescit (Simferopol) 1925, (Türkçe ve Rusça sayılar). Çalışma *EM*'de de (1933, Nu. 8-12; 1934, Nu. 1-4 ve 1935, Nu. 1-10) yayımlandı.

⁸ Roskoschny, Herman: *Rußland, Land und Leute (Rusya, Ülke ve İnsanları)*, C. I, Leipzig, ty, s. 310. Pauli (C. I, s. 277), 277.000 kişiden söz ediyor, Telfer'e göre (*The Crimea and Transcaucasia*, C. II, s. 214) 1874 yılında 127.682 kişi, Semenov'a göre (*Rus İmparatorluğunun Coğrafya İstatistikleri Sözlüğü*, C. V, Sayı I, 1875) 100.000 kişi, 1864 yılına ait resmî verilere göre 164.900 kişi, 1884 yılına ait verilere göre 142.000 kişi (N.A. Aristov, "Zametki ob etničeskom sostave tjurskich plemen i narodnostej i svedenija ob ich čislennosti", St. Petersburg 1897, s. 129) ve 1897 yılındaki Rus nüfus sayımına göre tüm Tavrida'daki {Kırım Yarımadası'nın eski adı -çn.} Müslüman nüfus 190.540 idi. Vambéry, H.: *Westliche Kultureinfluß im Osten (Batı Kültürünün Doğu'daki Etkisi)* Berlin 1906, s. 36'dan alındı.

1897 yılında Rusların yaptığı nüfus sayımına göre Kırım'ın toplam nüfusu 564.592 idi. Resmî Rus istatistiklerine göre Türk nüfusunun oranı şöyle idi: Yalta %58,7; Gözleve Yevpatoriya %42; Akmescit {Simferopol} %41,8; Kefe Feodosiya %37,2; Orkapı {Perekop} %23,5; Kerç %5 ve Akyar {Sivastopol} %1,5.⁹ Bu, yarımada'nın toplam nüfusunun %35,1'i demektir.¹⁰

Rus istatistiklerindeki verilerin aksine bazı Alman, Türk, Fransız ve Polonya kaynakları XX. yüzyılın birinci ve ikinci on yılında Rusya'da yaşayan Kırım Türklerinin sayısını 300.000-500.000 olarak tahmin etmekteledir.¹¹ Cafer Seydahmet, *Fransız Ansiklopedisi*'ndeki (1901) verilere dikkat çekmektedir. Ansiklopediye göre Türk nüfusu 550.000'dir. Cafer Seydahmet, 1917 yılında Kırım'da yapılan Kırsal Bölge Dairesi seçimlerinin sonuçları ile Kırım Türklerinin her zaman Kırım'daki halkın ana unsuru olduğunu kanıtlamaktadır.¹²

Yukarıda verilen sayılar Rusya dışında, ağırlıklı olarak Romanya'da, Bulgaristan'da ve Türkiye'de yaşayan, Kırım'daki kardeşleriyle kan bağı ve manevi dayanışma ile birbirlerine bağlı olan Kırım Türklerini kapsamamaktadır. Bunların toplam sayısı XX. yüzyılın ikinci on yılı istatistiklerinde 2.000.000 olarak verilmiştir.¹³ Özet olarak şu husus tespit edilmelidir: Şubat 1917'deki Rus Devrimi sırasında Kırım Türklerinin sayısı iki milyondan fazlaydı. Bunların aşağı yukarı yedide biri daima kendi millî topraklarında -Kırım Yarımadası'nda- yaşadı ve 1917-1918 yıllarındaki millî hareketlere doğrudan katıldı.

⁹ Kırım'da yaşayan halklar arasındaki oransal nispet sorunu 451 numaralı dipnotta ele alınmıştır.

¹⁰ Semenov Tjan-Şanskij: *Polnoe opisaniye našego otečestva (Vatanımızın Tam Anlatımı)*, C. XIV, *Novorossija-Krym (Yeni Rusya-Kırım)*, Petersburg 1910, s. 675, 686, 711, 716, 732, 786, 816; Neukirchen, Viktor: "Naselenie" ("Halk"), *KP*, 1914, s. 284-316; Nikol'skiy P.: "Naselenie" ("Halk"), *KP*, ty (muhtemelen 1928), s. 231-244.

Rusya'da resmî genel nüfus sayımı 1897 yılında yapıldı. Daha sonra ancak 1926 yılında yapıldı; yani bizim ele aldığımız dönemden 9 yıl sonra. 1918-1926 yıllarında Kırım'da yarımada'daki genel durumu birçok açıdan değiştiren bir dizi olay -1918-1920 yıllarındaki iç savaş, Türk halkının belli bir oranda yurt dışına göç etmesi, 1921-1922 yıllarında yurttaki halkın %21'ini kırıp geçiren açlık- cereyan ettiği için, 1897 yılı sayımındaki veriler Kırım halkının 1917-1918 yıllarındaki millî yapısını daha iyi yansıtmaktadır.

¹¹ Akçuraoğlu, Yusuf: *Die gegenwärtige Lage der Mohammedanischen Turko-Tataren Rußlands und ihre Bestrebungen {Rusya'daki Müslüman Türk Tatarların Mevcut Durum ve Mücadeleleri}* Bern, 1916, s. 3; Akçuraoğlu (7) s. 36, 40; "Die Bücherei des Ostraumes" {"Doğu Bölgesi Kütüphanesi"}, yay. Georg Leibbrandt: *Die Völker des Ostraumes {Doğu Halkları}*, Berlin 1942, s. 6; "Die Türkeri nach dem Brester Frieden" {"Brest Barış Anlaşması'ndan Sonra Türkiye"}, *NO*, C. III, 1918, s. 2; *TY*, C. XII, 1333 (1917), Nu. 13, s. 3549; *İk.*, Nisan 1918, Nu. 7602; Arat, Reşit Rahmeti: "Türklerin Yaşadıkları Yer ve Sayıları", *Ç*, 31, Ocak 1942, Nu. 26; *RMM*, C. II, 1907, s. 70; Arıkan, Sabri: "Zagadnienie państwa krymskiego" ("Kırım Devleti'nin Problemleri"), *Posen* 1939, s. 3, 5, 13, 15. Posen Üniversitesinde Yüksek Lisans Tezi, 1938/39.

¹² Seydahmet (3), s. 54-55; *Mil.*, 19 Kasım 1917, Nu. 108.

¹³ Soysal (6), s. 80-81; Kırımlı Yiğit (3), s. 12; Hacı Fazıl, Müstecip: *Dobruca ve Türkler*, Köstence 1940, s. 76-81, 89-97, 103-114, 125-129; L.B.: "Populations musulmanes de la Roumanie", *RMM*, C. I, 1907, s. 193-196; Arat (11), agm.

Kırım'ın ve Kırım Türklerinin geçmişi zengin ve çok yönlüdür. Herodotos'a göre, eski çağlarda Kırım'da Taurlar, Kimmerler ve İskitler yerleştiler.¹⁴ İskitler zamanla Taurlar ile karıştılar ve Kırım'ın kuzeyinde ve ortasında Tauro-İskit {Tauro-Skythen} ismi altında MS III. yüzyıla kadar yaşadılar.¹⁵

MÖ VI. asırda Kırım sahilleri Küçük Asyalı Yunanlar tarafından sömürgeleştirildi.

Burada Yunan sömürgeciler tarafından kurulan ticaret bölgeleri zamanla anavatanından bağımsız devletlere dönüştüler. Bunların en önemlilerinden birisi, MÖ V.-I. asırlarda bugünkü Akyar civarındaki Hersonesos şehri ve Kimmer Boğazı (Kerç Boğazı) kıyılarındaki, merkezinde Kerç'in (Pantikapaion) bulunduğu Bosporos Krallığı idi.¹⁶ Kırım'daki bu Yunan devletleri MS I. asırda Roma'nın hâkimiyeti altına girmek zorunda bırakıldılar.¹⁷ Roma'nın halefi Bizans, MS XI. asra kadar bu devletler üzerinde hâkimiyetini sürdürdü.

MS I. asırda İranlı Sarmatlar, Kuzey Kırım'a girdiler.¹⁸ Kırım, MS IV. asırda Cermen Ostrogotlar tarafından ele geçirildi. Bunlardan küçük halk grupları Kırım'ın dağlık bölgesinde XIV. asrın başlarına kadar yaşamlarını sürdürdüler.¹⁹ Kırım, 378 yılında Hunlar tarafından zapt edildi. Hunlar ile birlikte Alanlar da geldiler. V. ve VI. asırlarda Kırım, Avarlar ve onlardan sonra Altay Türkleri tarafından ele geçirildi. Kırım, VII.-IX. asırlarda Hazar Kağanlığına aitti. Onları 894-1090 yıllarında Peçenekler takip ettiler. XI. asrın sonlarına doğru Güneydoğu Avrupa tarih sahnesine bugünkü Kırım Türklerinin tarihinde önemli rolleri olan Kıpçaklar (Kumanlar, Polovets) çıktılar.

Kıpçakların bir kısmı Kırım'da kaldılar ve yerleşik hayata geçtiler. Kırım'ın o zamana kadar Helenleşmiş sahil bölgesini yavaş yavaş Türkleştirdiler. Tauro-İskit, Got, Alan, Hazar ve Peçeneklerden kalan küçük grupları asimile ettiler. Kendileri de XIII.-XIV. asırlarda bölgeye nüfuz eden Tatarlarla (Türk-Moğol) kaynaştılar. Bu kaynaşmanın sonucunda bugünkü irken çok karışmış Kırım Türk halkının temeli oluştu.²⁰

¹⁴ Herodotos, IV. Kitap; Bachmakoff, Alexandre: *Cinquante siècles d'évolution ethnique autour de la Mer Noir*, Bölüm V: "Les Cimmériens (Circassiens) et les Scythes (Iraniens) ou 'Scolotes'", Paris 1937; Soysal Abdullah: "Kırım'ın İlk Türk Sakinleri", *YTürk*, C. IX, 1941, s. 584-586.

¹⁵ Skorpil, V.: "Novonajdennye Bosporskie nadpisi" ("Yeni Keşfedilen Bospor Yazıları"), *IAK*, Sayı: 63, 1917, s. 108-120.

¹⁶ Rostovcev, M.: *Ellinstvo i iranstvo na jube Rossi (Rusya'nın Güneyindeki Helenlik ve İranlılık)*, Petrograd 1918.

¹⁷ Mommsen, Theodor: *Römische Geschichte {Roma Tarihi}*, C. II, Berlin, ty, s. 265-400.

¹⁸ Soysal (6), s. 10.

¹⁹ Tomaschek: *Die Gothen in Taurien {Tavarya'da Gotlar}*, Brünn 1888; De Baye: *Les Gothes de Crimée*, Paris 1907; Vasil'ev, A.: *The Goths in the Crimea*, Cambridge 1936; Braun, F.: *Die letzten Schicksale der Krimgothen {Kırım Gotlarının Son Akıbetleri}*, Petersburg 1890.

²⁰ Soysal (14), C. IX, s. 611-613; Başkirov, Aleksej: "İstoričesko-arheoloģičeskij oçerk Kryma" ("Kırım Tarihinin ve Arkeolojisinin Özeti"), *KP*, 1914, s. 156-283; "Drevnie i srednie veka v istorii Kryma" ("Kırım Tarihinde Eski Çağ ve Orta Çağ"), *KP*, 1928, s. 171-192; Kulakovskij,

Kırım, XIII. asrın ilk yarısında (1223-1238) Moğollar tarafından zapt edildi. Bunun sonucunda Kırım, XIII. ve XIV. asırlarda bağımsız Kırım Hanlığının ortaya çıkışına (1428) kadar Altın Orda İmparatorluğunun bir vilayeti oldu.²¹ 1475-1774 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğunun hâkimiyeti altında²² bulunan Kırım Hanlığı, 1783 yılına kadar varlığını sürdürdü.²³ Altın Orda ve Kırım Hanlığı devirleri siyasi güç ve ekonomik-kültürel açıdan Kırım'ın en parlak dönemleriydi.²⁴

Kırım'ın Rusya tarafından ilhak edilmesi (19 Nisan 1783), Kırım Türklerinin millî ve kültürel gelişmelerini kesintiye uğratan vahim bir olaydı.

Ruslar işgal ile yetinmediler; ülkenin tüm yaşam alanlarında köklü değişiklikler yaptılar. Hanlığın tüm idare ve yargı kurumu kaldırıldı.²⁵ Halk, Rus örneğine göre sosyal sınıflara (asilzade, tebaa ve çiftçi) ayrıldı²⁶ ve Rus idaresine katılmaktan dışlandı. Aynı zamanda Kırım Müslümanlarının dinî vecibelerini yerine getirmelerine sınırlamalar getirildi. Camilerin bir kısmı kapatıldı veya tahrip edildi; Ortodoks kilisesine, dükkâna ve depoya dönüştürüldü.²⁷ Bu değişiklikler kişisel ve kitlesel terör ile uygulanıyordu. Bazı yerlerde hal-

Julian: *Prošloe Tavridy (Tavrida'nın Geçmişi)*, Kiev 1906; *Tarih*, C. II, T.T.T. Cemiyeti, İstanbul 1942; Jakubovskij; Aleksander ve Grekov, Boris: *Zolotaja Orda (Altın Ordu)*, Leningrad 1937; Vasil'ev, A.: "Problema srednevekovogo Kryma" ("Orta Çağ Kırımının Problemleri"), *NV*, Nu. 3, s. 378-386; Bachmakoff (14), Bölüm VI: "L'origine réelle des Khazares" ve Bölüm VII: "Les Caraites et les Pseudo-Tatars de Jalta-derniers descendants des aborigènes de la Crimée Préhistorique"; Özenbaşı (4), Nu. 1, s. 1.

²¹ Spuler, Bertold: *Die Goldene Horde: Die Mongolen in Rußland, 1223-1502* {*Altın Orda: Rusya'daki Moğollar, 1223-1502*}, Leipzig 1943; Kuczynski, Stefan: "Tatarzy wobec Litwy i Moskwy w drugiej połowie XV wieku" ("XV. Asrın İkinci Yarısında Litvanya ve Moskova'ya Karşı Tatarlar"), *PEW*, 1939, Nu. 1, s. 2-3; Geraybay, Hamdi: "Türk Moğol İmparatorluğu'nun Müstakil Bir Ülkesi Olan Altın Ordu Devleti'nin Tarihçesi ve Bu Devletin Bir Ülkesi Olan Kırım", İstanbul Üniversitesi Lisans Tezi; üniversite kütüphanesinin el yazması- İstanbul.

²² 1475-1774 yıllarında sıkı siyasi ve askerî bir pakt karakteri taşıyan Kırım Hanlığı ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkiler için Soysal (6), s. 23-26'ya bakınız.

²³ Soysal (6), s. 15-49; Hammer-Purgstall, Jozef: *Geschichte des Chanates der Krim unter osmanischer Herrschaft* {*Osmanlı İmparatorluğu Hâkimiyeti Altındaki Kırım Hanlığının Tarihi*}, Wien 1856.

²⁴ Soysal (6), s. 58-57; *Hanlık Devrinde Kırım Türk Kültürü*, İstanbul 1941; "Kultura chanatu krymskiego" ("Kırım Hanlığı Kültürü"), *ZT*, 1937, Nu. 3-4; Kuczynski (21), s. 2-17; Borozdin, Il'ja: "Novye dannye po zolotoordynskoj kul'ture v Krymu" ("Kırım'daki Altın Ordu Kültürü Hakkında Yeni Belgeler"), *NV*, XVI-XVII, 1927, s. 256-274; "Stolica Zolotoj Ordy. Solchat-Staryj Krym. Tatarskaja kul'tura XIII-XIV v" ("Altın Ordu'nun Bir Başşehri. Solchat-Staryj Krym. XIII. ve XIV. Asırlardaki Tatar Kültürü"), *30 dnej*, 1917, Nu. 1; "Pamjatniki tatarskoj kul'tury v Krymu" ("Kırım'daki Tatar Kültürü Eserleri"), *Prozektör*, 1926, Nu. 21.

²⁵ Spuler, Bertold: "Die Krim unter russischer Herrschaft" {"Rus Hâkimiyeti Altındaki Kırım"}, *BW*, 1948, Nu. 8, s. 357-358.

²⁶ Devlet Genelgesi (24 Nisan 1784), *VGRR*, Nu. 15988.

²⁷ Kryczynski Arslan: *Očerki russkoj politiki na okrainach (Kenar Bölgelerdeki Rus Politikasının Özeti)*, C. I, Bakü 1919; Seydahmet (3), s. 43-45; Spuler (25), s. 359.

kın imha edilmesine dönüşüyordu.²⁸ Kırım Türklerinin maddi kültürü işgalciler tarafından kısa zamanda geniş ölçüde tahrip edildi.²⁹ Ekonomi alanında dış ticaret ilişkilerine sınırlamalar getirildi. Bu ise el sanatlarının ve ticaretin çökmesine sebep oldu.³⁰ En vahim değişiklikler tarımda oldu; idari düzenlemelerin³¹ ve devlet kararnamelerinin³² yanında, yerli halkın idaresindeki arazilerin ve ormanların önemli bir kısmı ellerinden alındı; iktidar veya toprak sahiplerinin ellerine geçti. Arazi kamulaştırması yapılırken tüm bölge halkı mülkiyet hakları ellerinden alınarak topraklarından ve yerlerinden sürüldü.³³ Bu suretle Kırım'daki Rus asilzadelerine 1796 yılına kadar 313.989 hektar³⁴ toprak devredildi; 1802 yılının sonlarına doğru bu sayı 381.500 hektar³⁵ yükseldi. Bu dönemde ülkenin en elverişli bölgelerine yerleştirilen Rus yerleşimciler³⁶ eliyle Kırım'ın sömürgeleştirilme süreci de başlamış oluyordu.³⁷

Rus hükûmetinin takip ettiği bu politika, Kırım'ın Rusya'ya bağlanmasından iki yıl sonra Kırım Türklerinin Türkiye'ye kitlesel göçüne sebep oldu. Rus hükûmeti bunu engellemedi, aksine tüm vasıtalarla destekledi. Prens Potyomkin'in 1784 yılında yayımlanan bir emri oldukça karakteristiktir. Bu emirde, Türk halkının Kırım'ın dağlık bölgelerinden uzaklaştırılması ve yarımadanın bozkır bölgesinde kimsenin bırakılmaması isteniyordu.³⁸ Bu, yerli Kırım halkı için gerçek bir göç emri anlamına geliyordu ve 1785 yılında başlayan toplu göçün sebebi idi. Göç, XVIII. yüzyıl sonunda başladı, XIX. yüzyıl boyunca devam etti ve XX. yüzyıl başına kadar sürdü; zaman zaman kitlesel

²⁸ Gözaydın (6), s. 64, 66; Akçuraoğlu (7), s. 40; Soysal (6), s. 49-53; Seydahmet, Cafer: *Krym. Przeszłość, terazniejszość i dążenia niepodległościowe Tatarów krymskich (Kırım. Geçmiş, Hâl ve Kırım Tatarlarının Bağımsızlık Mücadeleleri)*, Varşova 1930, s. 52, 56-57.

²⁹ Sumarokov, Pavel: "Dosugi krymskago sud'i ili vtoroe puteşestvie v Tavridu" ("Kırım'da Bir Yargıcın Boş Zamanı veya Tavrida'ya İkinci Seyahat"), *SPB*, C. I, 1803, s. 193-206; C. II, 1805, s. 76-95, 122-123; Clarke, Edward Daniel: *Voyage en Russie, en Tartarie et en Turquie*, C. II, Paris 1812, s. 284-338; Seydahmet (3), s. 36-38, 40-42; (28), s. 52, 56-57, 59-60; Soysal (6), s. 49-53; Spuler (25), s. 359.

³⁰ Dubrovskiy Vasil: *Ukraina j Krim v istoričnich vzaëminach (Tarihî İlişkileri İçinde Ukrayna ve Kırım)*, Genf (gerçekte: Wiesbaden-Kastel), 1946, s. 14.

³¹ Özenbaşlı (7), *EM*, 1934, Nu. 1, s. 15-17.

³² 28 Ağustos 1783, 24 Nisan 1784, 17 Eylül 1796, 7 Nisan 1802, 19 Mayıs 1802 tarihli Çarlık Kararnameleri ve 9 Kasım 1794 ve 25 Haziran 1797 tarihli Senato Kararnameleri, *VGRR*, Nu. 15988, 18019, 20219, 20276.

³³ Seydahmet, Cafer: "Kırım ve Kırım Türkleri", *TYıl*, 1928, s. 566; Orlovskaja, E.: *Krym*, Moskova 1911, s. 53; Boçagov, A.K.: *Millî Fırka. Nacionalnaja kontrrevojujica v Krymu (Millî Fırka. Kırım'da Millî Karşı Devrim)* Akmescit 1930, s. 15; Özenbaşlı (4), Nu. 1, s. 3.

³⁴ Boçagov (33), s. 15.

³⁵ Soysal (6), s. 51; Nikolskiy P.: "Ot Krymskogo chanstva do našich dnejj" ("Kırım Hanlığından Günümüze"), *KP*, ty, s. 193-230.

³⁶ Spuler (25), s. 357-358.

³⁷ Özenbaşlı (7), *EM*, 1934, Nu. 2, s. 9-10; Nu. 10, s. 16.

³⁸ Özenbaşlı (7), *EM*, 1934, Nu. 1, s. 15; (4), Nu. 1, s. 3.

karakter aldı. Büyük göç dalgaları özellikle 1785-1800, 1828-1829 ve 1860-1861 yıllarında gerçekleşti. Resmî Rus istatistiklerine göre 1860-61 yıllarında 141.667 kişi göç etmişti. Nikolskiy'e göre ise gerçekte sayı daha fazla idi ve çoğu insan pasaportsuz göç etmişti. Açlık ve salgın hastalıklar nedeniyle göç esnasında 60.000 kişi hayatını kaybetti.³⁹ Bu nedenle, Türk kaynaklarında XX. yüzyıl başına kadar Kırım'ı terk eden insanların toplam sayısı 1.000.000-1.200.000 olarak hesaplanmaktadır. Bu insanlar yukarıda sözü edilen, bugün yarımada dışında yaşayan Kırım Türklerinin atalarıdır.⁴⁰

Kitlesel göç ile aynı zamanda XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Rus makamlarının tutuklamalar ve Sibiryaya sürmekle baskı altına almaya çalıştıkları Kırım Türkleri arasında hoşnutsuzluk ve huzursuzluk belirtileri dikkat çekiyordu.⁴¹ Boçagov'a göre "yüzlerce olayla" kanıtlanabilen Kırım'daki huzursuzluk XIX. yüzyıl boyunca devam etti.⁴² Bu huzursuzlukların en büyüğü, Bahçesaray bölgesinde 1808 yılında 20.000 kişinin katıldığı kitlesel isyan hareketi idi.⁴³

Sonuç itibarıyla bu isyanların Türk halkının durumu üzerinde ciddi bir etkisi olmadı ama bunlar, millî özgürlük hareketinin belirtileri idi. Hareketin kurucusu, İsmail Bey Gaspıralı idi. Gaspıralı, millî faaliyetlerine XIX. yüzyılın 70'li senelerinde başlamıştı.

³⁹ Nikolskiy (35), agm; Boçagov (33), s. 16.

⁴⁰ Gaspıralı, İsmail: "Muhaceret-i Muntazama", *TY*, C. II, s. 706-713; Soysal (6), s. 75-107; Gözaydın (6), s. 63-100; Levickij, G.: *Emigracija krymskich tatar v Turciju* (Kırım Tatarlarının Türkiye'ye Göçü), *Vestnik Evropy*'den özel baskı 1882; Firdevs, [Kırımcan]: "Kırım Hicretleri", *YD*, 1924, Nu. 118.

⁴¹ Soysal (6), s. 52.

⁴² Yedigâr, Veli Bek: "Krym w 1860 r." ("1860 Yılında Kırım"), *GM*, 1949, Nu. 12-13, s. 54-55; Boçagov (33), s. 17.

⁴³ Boçagov (33), s. 17; *Büyük Sovyet Ansiklopedisi*, C. XXXV, Moskova 1937, s. 309.

DİZİN

1. Kişi Adları

A

Abdulaziz, Hasan: Kerç Kalesi komutanı, 152
Abdulgani, Abdulcelil: Olayların görgü şahididir, 266
Abdulkerim, İbrahim: Yeraltı hareketine katılanlardandır, 167
Abdülaziz Efendi: Moskova'da toplanan Tüm Rusya Müslümanları Kongresi delegesidir, 77²⁴⁴
Abiyev, Abdurrefi: Hansaray yöneticisi, 103³⁵⁹; Sanat Okulu Müdürü, 103³⁶¹
Ablayev, Cafer: Kurultay milletvekili, 121⁴⁴²; Millî Meclis Başkanı, 128, 195
Ablayev: Süvari Alayı komutanı, 144
Ağayev, Nureddin: Yazar ve Genç Tatar, 53⁸⁹, 56
Ahmed, Eskender: Kırsal Bölge Dairesi üyesi, 52⁷⁹
Ahmetoviç, Aleksander: Litvanya Tatarları Birliği Başkanı, 246¹¹¹⁰, 247¹¹¹³; Adalet Bakanı, 188, 189⁷⁹⁰, 191⁸⁰⁸, 199, 226, 227, 227¹⁰¹⁵, 228, 230, 247; Yüksek Mahkeme Senatörü, 192⁸¹²
Ahtemov, Bünyamin: Kazan'da toplanan Tüm Rusya Müslümanları Kongresi Başkanı, 87
Akçar, Bekir: Olaylarda rol oynamıştır, 60
Akçokraklı, Osman: Tarihçi ve Gaspıralı taraftarı, 52⁷⁹; yazar, 172⁶⁹⁵; doçent, 271, 274⁸¹²
Akçokraklı, Z.: Kadınlar Komitesi üyesi, 74²²⁴
Akçuraoğlu, Yusuf: Türkçülüğün ideoloğu, 58, 59; Rusya Türkleri Komitesi Başkanı, 62, 63¹⁵⁶
Akın, Hasan İsmail: Yazar, 295
Aleksandrov, Grigoriy: Rus yazar, 268, 269, 276

Aleksandroviç, Ramazan: Eğitim İşleri Halk Komiseri, 274¹²⁵⁹
Alekseyev: Rus general, 200, 200⁸⁶⁶
Alibekov, A.: Azerbaycan İrtibat Karargâhu üyesi, 290¹³⁴³
Alimollayev, Süleyman: Genç Tatar, 54, 77
Aliyev: Askerî Komite Başkanı, 86
Altanlı, Abdurrahman: Şair, 274¹²⁶¹
Altman, V.: Sovyet Araştırmacı, 276, 277
Altuğ [Altuk], Fevzi: Olaylarda rol oynamıştır, 157, 157⁶⁰⁰, 172⁶⁹⁵, 264
Amalinskiy: Kurultay'da Yahudi halk temsilcisi, 118
Amirhan, Z.: Kadınlar Merkez Komitesi Sekreteri, 74
Appaz, Gyik: Partizan grubu komutanı, 263¹¹⁹⁹
Arabacı, Zeynep: Aluşta İsyanı'nın görgü şahidi, 175
Arapski, İsmail: Genç Tatar, 53⁸⁹
Arıkan, Sabri: Araştırmacı, 163, 251, 254
Arşaruni, A.: Sovyet araştırmacı, 61
Astrovskiy: Beyaz Rusya Merkez Konseyi Başkanı, 290¹³⁴³
Avcı, Hatice: Kadınlar Komitesi üyesi, 74²²⁴; Kurultay milletvekili, 116
Aytuvgan, Batır: Kırım Müslümanları Kongresi (1917) düzenleyicilerinden, 68¹⁷¹; Müslümanlar Komitesi Sekreteri, 73²¹⁴; *Kırım Ocağı* çalışını, 83; muhabir, 242
Ayvasıllı Seydahmet: Alay komiseri, 113, 113³⁹⁶, 114
Ayzav, Hasan Sabri: Yazar ve Gaspıralı taraftarı, 52⁷⁹, 83²⁶⁹; Genç Tatar ve *Vatan Hadimi* gazetesi redaktörü, 56, 69¹⁸⁰, 83²⁶⁹; *Tercüman* gazetesi redaktörü, 83²⁶⁹, 58; Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresi delegesini, 77, 77²⁴⁴; *Millet* gazete-

- si redaktörü, 83, 83²⁶⁹, 95³²⁶, 115, 177⁷²⁷, 217, 218; Müslümanlar İcra Komitesi üyesi, 95³²⁶, 96; Kurultay milletvekili, 121⁴⁴²; Millî Meclis Başkanı, 128, 143, 150, 154, 178, 191, 218; İstanbul'da elçi, 187, 189⁷⁹⁰, 191, 191⁸⁰⁷, 218, 218⁹⁴², 222, 242, 243; doçent, 271
- Azamatoğlu, Halim: Halk kahramanı, 125, 125⁴⁴⁷
- B**
- Badaninskiy, Ali: Komite sekreteri, 73²¹², 89, 96³³¹; *Golos Tatar* gazetesi redaktörü, 83; Devrim Karargâhı üyesi, 100-102; Kurultay milletvekili, 120⁴³⁹; parlamento sekreteri, 128, 151, 196
- Badaninskiy, Hüseyin: Müslümanlar İcra Komitesi üyesi, 77, 95³²⁶; Millî Müze Müdürü, 95³²⁶, 103³⁵⁸, 116, 116⁴¹⁹; Kurultay milletvekili, 120⁴³⁹, 153, 195, 196
- Badaninskaya, Hanife: Kurultay milletvekili, 116
- Badraklı, Hüseyin: Süvari Alayı mensubu, 113³⁹⁶
- Balatukov, Hüseyin: Şair, 159
- Baliç, H.: Olaylarda rol oynamıştır, 60
- Baliç, Halime: Olayların görgü şahididir, 169
- Baliç, Hüseyin: Millî Direktorya üyesi, 197⁸⁴²
- Barudî, Alimcan: İdil-Ural Müftüsü, 136, 137
- Bayburtlu, Yahya: Gaspıralı taraftarı, 52⁷⁹
- Bazareviç: Müslüman Kolordusu'nda albay, 146, 248¹¹²³
- Bazirgân, Mahmud: Genç Tatar, 53⁸⁹
- Bekirov, Mehmed: Gaspıralı taraftarı, 52⁷⁹; Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77²⁴⁴; Posta ve Telgraf Bakanı, 182
- Bekirzade, Hamdi: Dış İşleri Bakanlığı ataşesi, 172⁶⁹⁵, 217, 219⁹⁵⁶
- Bektaş, Nafe: Süvari Bölüğü komutanı, 155, 155⁵⁹³ ve partizan grubu komutanı, 168, 175
- Bektöre, Şevki: Şair, 172⁶⁹⁵
- Bela Kun: Macar komünist, 263, 263¹¹⁹⁶
- Berger: SS yüzbaşısı, 284^{1311a}
- Berke, Mustafa [Kurti]: Genç Tatar, 54⁸⁹⁻⁹⁰; Kurultay milletvekili, 120⁴³⁷, 159⁶⁰⁹
- von Bernstorff, Graf: Almanya'nın İstanbul'daki Büyükelçisi, 180
- Beytullah, Evliya: Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77²⁴⁴
- Bianka: Rus Sosyal Demokrat, 101, 102
- Biarlanov, Fazıl: Genç Tatar, 53⁸⁹
- Biarlanov, Osman: Süvari Alayı komutanı, 144
- Bilal, Yahya: Bir gençlik teşkilatının lideri, 76
- Bliznyuk: Devrim Karargâhı'nın Ukraynalı üyesi, 102, 112
- Bobrovskiy, P.: Rus Eyalet Komiseri Yardımcısı, 99
- Boçagov, A. K.: Sovyet yazar, 44, 120⁴³⁷, 272
- Bogdanov: Rus "Kadet" ve Eyalet Komiseri, 65, 86, 88, 89, 88²⁹⁹, 99-102, 102³⁵², 114, 183⁷⁵⁷; İç İşleri Bakanı, 255
- Bogdanov: Akyar {Sivastopol} Savaş Devrim Komitesi Üyesi, 142
- Boguşevviç: Devlet Varlıkları Bakanı Yardımcısı, 199, 247
- Bohdanoviç, Yakub: Öğretmen Okulu Müdürü, 82²⁶⁸, 247
- Bolat, Yusuf: Şair, 274¹²⁶⁰
- Bolbaçan: Ukraynalı albay, 207⁸⁹³
- Bormann, Martin: Başbakanlık Müdürü, 286¹³²⁰
- Bosgosi, Kurtseyit: Olayların görgü şahidi, 60; Komite Başkanı, 73²¹⁴; Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77²⁴⁴
- Brandt, Rolf: Alman savaş muhabiri, 176
- Budrin: Kırsal Bölge Dairesi mensubu, 184
- Bulgakov, Dilara: Kadınlar Merkez Komitesi üyesi, 74, 74²²⁴, 77
- Bunegin, M.: Sovyet yazar, 186⁷⁷⁸
- von dem Bussche, Freiherr: Alman müsteşar, 205, 213, 213^{907a}

C

- Cavtebeli, Ziyaddin: Şair, 274¹²⁶⁰
 Celal Nuri: Türk yazar, 172⁶⁹⁵
 Celaleddin Arif Bey: Türk hukuk profesörü, 225, 225¹⁰⁰⁰
 Cemal Paşa: Türk Bahriye Nazırı, 239¹⁰⁶¹
 Cemaeddin, Abdurrahim: Bir gençlik teşkilatının lideri, 75
 Cemaeddin, Kerim: Kırım Müslümanları Kongresine (1917) katkıda bulunanlardan, 68¹⁷¹
 Cemil, Alimseyit: “Salkat” maddesine bakınız.
 Cemil, Menseyid: Genç Tatar, 53⁸⁹, 54
 Cengiz Han: 116⁴²¹
 Cugaşvili, Yosif: Stalin’in asıl adı, 161

Ç

- Çapçakçı, Halil: Müslüman İcra Komitesi üyesi, 70; Moskova’da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77²⁴⁴; *Golos Tatar* ve *Kırım* gazeteleri redaktörü, 83, 177⁷²⁷; Millî Meclis milletvekili, 153, 180, 197⁸⁴²
 Çarykov, I.V.: Eğitim Bakanı, 199, 226, 227¹⁰¹⁵
 Çelebi Cihan, Numan: Yaşamı, 71, 71¹⁹⁴, 71¹⁹⁸, 72, 136, 137; Kırım Türklerinin lideri, 67, 75; şair ve yazar, 72, 72²⁰³; Talebe Cemiyeti ve “Vatan” {Cemiyeti} Başkanı, 57, 58, 69¹⁸⁰, 70; Tavrida Müftüsü, 70, 81, 86-88, 88²⁹⁹, 89-93, 95, 96, 99, 102, 115, 122, 135-137, 158, 165, 189⁷⁹⁷; Müslüman İcra Komitesi Başkanı, 70, 73, 79, 94-96, 96³³¹, 100, 102, 104, 106, 107, 109, 110, 114, 115, 133; Kurultay Başkanı, 117-119, 119⁴³⁰, 120, 121⁴⁴², 122, 155⁵⁹³; Millî Hükümet Başbakanı, 128, 134, 139, 147, 149, 150; Millî Meclis milletvekili, 153; tutuklanması, 158, 159⁶⁰⁹; katledilmesi, 84, 118⁴²⁹, 159, 159⁶⁰⁹, 160, 165, 189⁷⁹⁷
 Çelebi, İbrahim: Çelebi Cihan’ın babası, 71
 Çelebioğlu, Seydhalil Efendi: Din adamı, 275
 Çelebi, Katırşasaraylı Seydahmet: Genç Tatar, 53⁸⁹
 Çelebi, Seydmahmud Halil: Aluşta Belediye

Başkanı, 174, 175

- Çelebiyev, O.: Halkların Federalistleri Kongresinde delege, 92
 Çelebiyev, Şamil Şevket: *Kırım Ocağı* çalışanı, 83
 Çelebizade, Mehmed Esad: İlahiyat profesörü, 62, 62¹⁴³, 63
 Çeltekçi, Ali: Heyet üyesi, 180
 Çergiyev, Hasan: Şair, 54, 54⁹³
 Çermoev: Kuzey Kafkasya Heyeti Başkanı, 238¹⁰⁶¹
 Çılak, Gülsüm: Kadınlar Komitesi üyesi, 74²²⁴
 Çiçerin: Rus Dış İşleri Halk Komiseri, 167, 178⁷³¹, 225
 Çobanzade, Bekir: Türkoloji profesörü, 271

D

- Damat Ferit Paşa: Türk sadrazam, 258
 Davidoviç, Z.: Kadınlar Komitesi üyesi, 74²²⁴; Moskova’da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77
 Davidoviç, Mustafa: Bahçesaray Belediye Başkanı, 47⁵⁴
 Dabrova: Gıda ve Kamu İşleri Bakanı, 199, 227¹⁰¹⁵
 Denikin, A.I.: Rus general, 162⁶²¹, 185⁷⁷³, 192, 197, 200, 209⁹⁰², 212⁹⁰⁶, 221, 232, 233, 233¹⁰³⁹, 233¹⁰⁴¹, 249, 249¹¹³¹, 250, 251¹¹⁴⁰, 253¹¹⁵⁷⁻¹¹⁵⁸, 255, 256, 259, 260, 260¹¹⁸⁵, 261, 262
 Demirci, Abdullah: Yazar, 274¹²⁶⁰
 Deryusumskiy Prof., Yüksek Mahkeme Senatörü, 192⁸¹²
 Djamalian: Ermeni İrtibat Karargâhı üyesi, 290¹³⁴³
 Dolenga, Svyatoslav: Ukraynalı araştırmacı, 209⁹⁰², 233¹⁰³⁹
 Doroşenko, Dmitro, Prof.: Ukrayna Dış İşleri Bakanı ve araştırmacı, 194⁸²³, 202⁸⁸⁰, 211, 212, 220, 228¹⁰¹⁸
 Dozay, Mustafa: Olayların görgü şahidi, 274
 Dubrovskiy, Vasil, Prof.: Ukraynalı araştırmacı, 186⁷⁷⁸, 202, 208^{897a}, 294¹³⁵³
 Duckwitz, R.: Alman kurmay subay, 206,

206⁸⁹²Dzielakowska: Polonyalı öğretmen, 115⁴¹⁵**E**Edib: Şair, 172⁶⁹⁵

von Egloffstein: Alman general, 173

Eichelmann, Prof.: Ukrayna Dış İşleri Bakanlığı mensubu, 228

von Eichhorn: Avusturyalı mareşal, 185⁷⁷³, 186⁷⁷³Emin el-Hüseyni: Kudüs Büyük Müftüsü, 284, 284^{1311a}, 285¹³¹²Emir Hüseyin, Mustafa: Partizan grubu komutanı, 263¹¹⁹⁹Enver Paşa: Türk Harbiye Nazırı, 135⁵⁰², 218, 239¹⁰⁶¹von Etdzorf: Dış İşleri Bakanlığı nezdindeki Alman irtibat subayı, 282¹³⁰⁹

Ezov: Rus İç İşleri Halk Komiseri, 274

FFalkenhorst, A.: Alman yazar, 263¹¹⁹⁶Fazule Hanım: Kadınlar Komitesi üyesi, 75²²⁴

Fehim, Halil: Kurultay milletvekili, 245

Ferid Bey: Kiev'deki Türk diplomatik temsilci, 135

Fettah, Abdurrahman: Genç Tatar, 53⁸⁹Filonenko, V.E.: Öğretmen Okulunun Rus müdürü, 82²⁶⁸Firgau, Dr.: Almanyaya Doğu Bakanlığında şube müdürü, 282¹³⁰⁹Fischer, George: Amerikalı araştırmacı, 279¹²⁹³Fomin: Rus Akademisi üyesi, 116⁴¹⁹

Franchet d'Esperey: Fransız mareşal, 259

Franklin, Benjamin: Amerikalı elçi, 260

Frauenfeld, Alfred, E.: Alman vali, 282¹³⁰⁹Friede, Hans: Alman muhabir, 295¹³⁶⁷Friemann, L.: Ulaştırma Bakanı, 188, 199, 227¹⁰¹⁵**G**

Gabiddullin, H.: Sovyet araştırmacı, 61

Gafar, Cafer: Yazar, 274¹²⁶⁰

Galip Kemal Bey: Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi, 134

Galitsin: Rus prens, 188

Gallmeier, Dr.: Alman Doğu Bakanlığında şube müdürü, 282¹³⁰⁹Galiyev, Sultan: Halk Komiserleri Konseyi Başkanı, 265^{1213a}

Gaspıralı: Aile, 84

Gaspıralı, İsmail Bey: Reformcu, Kırım Türklerinin Millî Hareketi'nin kurucusu ve *Tercüman* gazetesinin yayımcısı, 44-47, 52, 54, 57-59, 74, 78, 81, 83, 83²⁶⁹, 83³⁶⁰, 84, 115, 115⁴¹⁵, 125, 171, 172⁶⁹⁵Gaspıralı, Rifat: *Tercüman* gazetesini yayımcısı İsmail Bey Gaspıralı'nın büyük oğlu, 84Gaspıralı [Vezirov], Şefika: Rifat Gaspıralı'nın kız kardeşi. Hayat hikâyesi, 115⁴¹⁵; *Âlem-i Nisvan* dergisinin redaktörü, 46, 115⁴¹⁵; Kadınlar Komitesi kurucusu, 74²¹⁹, 74²²⁴; Kadınlar Merkez Komitesi üyesi, 74, 115, 116⁴¹⁵; Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77; *Tercüman* gazetesini yayımcısı, 84, 116⁴¹⁵; Kurultay milletvekili, 115, 116, 120⁴³⁸, 197⁸⁴²Gaven: Akyar {Sivastopol} Savaş Devrim Komitesi Başkanı, 111, 141, 142, 159⁶⁰⁹

Gendre: Rus kaptan, 188

Giese, Prof.: Alman Türkolog, 63¹⁵⁴Geray, Halim: *Kırım'ın Tarihi*'nin yazarı, 67¹⁶⁸

Geray, Mengli: Kırım hanı, 81

Geray, Kırım: Kırım hanı, 172⁶⁹⁵Goldenweiser, A.A.: Yazar, 185⁷⁷³

Golovko: Kırsal Bölge Dairesi mensubu, 184

Goluboviç: Ukrayna Başbakanı, 202

Gomoll, Wilhelm Conrad: Alman savaş muhabiri, 207

Gorçakov: Rus prens, 187; bakanlıkta direktör, 189

Gözaydın, Ethem Feyzi: Araştırmacı ve Gaspıralı taraftarı, 52⁷⁹; Millî Direktorya mensubu, 197⁸⁴²

Gradoboyev, Nikolaus: Rus yazar, 296

Gutnik: Ukrayna Ticaret ve Sanayi Bakanı, 228¹⁰¹⁸

H

- Hacı Ali Efendi: Kurultay milletvekili, 118
 Hacı Bedreddin Efendi: İslam ilahiyatçısı, 93, 118⁴²⁹; Kurultay Milletvekili, 118, 119; Müslüman İdare-i Ruhaniyesi Başkanı, 118⁴²⁹, 190⁷⁹⁷
 Hacı Bilal, Mustafa: Olaylarda rol oynamıştır, 47, 76
 Hacı Dostmambet: Kurultay milletvekili, 120⁴³⁹
 Hacı Fazıl, Müstecip: “Ülküsal” maddesine bakınız.
 Hacıoğlu, Cemil: Olayların görgü şahidi, 275
 Hacı Osman, Hatice: Kadınlar Komitesi üyesi, 74²²⁴
 Hacı Osman, Seyd cemil: Olaylarda rol oynamıştır, 167
 Hacevatov: Kurultay’da Ortodoks halkın temsilciliğini yapmıştır, 118
 Hayta, M.: Rus Sosyal Devrimci, 154
 Hakkı, İsmail: Gaspıralı taraftarı, 52⁷⁹
 Hatip, A.: Kadınlar Komitesi üyesi, 74²²⁴
 Hatif, K.: Yazar, 71¹⁹⁴, 136, 158, 163
 Hattat, Seyd celil: Öğretmen, “Vatan” Cemiyeti üyesi. Kırım Müslümanları Kongresinin (1917) düzenleyicisi, 67, 67¹⁶⁶, 68; Müslüman İcra Komitesi üyesi, 70, 89, 95³²⁶, 96³³¹, 101, 116⁴¹⁹; Moskova’da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77²⁴⁴; Bahçesaray Belediye Başkanı, 95³²⁶; Halk Temsilcileri Konseyi üyesi, 112, Maliye ve Vakıflar Müdürü, 128, 150; Millî Meclis milletvekili ve başkanı, 153, 180, 195, 196⁸⁴², 217, 258
 Hayreddinov, Mustafa: Süvari Alayı mensubu, 113³⁹⁶
 Hayrullah, Menlibari Abdul celil: Özerk Kırım Cumhuriyeti Merkez İcra Komitesi Başkanı, 295
 Herodotos: 41
 Hikmet, Ablâkim: Heyet üyesi, 180
 Hikmet Bey, Dr.: Türkiye’nin Berlin Büyükelçisi, 223
 Hilmi, Abdulhakim: Yazar ve tarihçi, 67¹⁶⁸; Kırım Müslümanları Kongresi (1917) düzenleyicisi, 67, 68¹⁷¹; *Kırım Ocağı* redaktörü, 83; Kurultay milletvekili, 118; Millî Meclis ve Millî Direktorya Başkanı, 128, 196

- von Hintze: Alman müsteşar, 220
 Himmler, Heinrich: Reichsführer, 282¹³⁰⁹
 Hitler, Adolf: 281, 281^{1304a}, 282¹³⁰⁹-283¹³⁰⁹, 284¹³¹¹
 Hruşevskiy, M., Prof.: Merkez Radası Başkanı, 131, 169
 Hüseyin, M.: Kadınlar Komitesi Başkanı, 75²²⁴
 Hüseyinov: Pedagoji Enstitüsü Dekanı, 271

İ

- İbrahim, Abbas: Süvari Alayı mensubu, 113
 İbrahim, Ömer: Kırsal Bölge Komiseri, 267
 İbrahim, Veli: *Kırım Ocağı*’nın yayımcısı, 83, 94; Millî Direktorya mensubu, 197⁸⁴²; Özerk Kırım Cumhuriyeti Merkezî İcra Komitesi Başkanı, 265-268, 270, 272; İdam edilmesi, 268
 İbriş, S.: Kadınlar Komitesi üyesi, 75²²⁴
 İdris[ov], Süleyman: Genç Tatar, 53⁸⁹; Federalistler Kongresinde delege, 92; Kurultay milletvekili, 120, 153, 196
 İpçi, Ömer: Yazar, 274¹²⁶⁰
 İsapov, Abdulaziz: Süvari Alayı mensubu, 60, 113, 113³⁹⁶, 275
 İshaki, Ayaz: Yazar, 78, 136
 İshakov, Ayşe: Müslüman İcra Komitesi ve Kadınlar Merkez Komitesi üyesi, 70, 74, 74²²⁴, 92, 92³¹¹, 247
 İshakov, İmam, 92³¹¹
 İslamov, K.: Kafkasyalı yazar, 293¹³⁵³

K

- Kadıyev, Mehmed: Süvari Birliği komutanı, 176, 193⁸²¹
 Kadir, Irgat: Şair, 274¹²⁶⁰
 Kadırov: Moskova’da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 78
 Kalgay, Osman: Kurultay milletvekili, 128
 Kantemir, A.: Kuzey Kafkasya Millî Konseyi üyesi, 290¹³⁴³

- Kara, Abdulhakim: Olayların görgü şahidi, 275
- Karabaş, Abdullah: Kırım Tatarları Millî Merkez Konseyi üyesi, 292¹³⁴⁸
- Karabiber, Osman: Sudak İsyanı'nda rol oynamıştır, 173
- Karabiber, Seydali: Sudak İsyanı lideri, 173, 174
- Karamanov, Adil: Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77²²⁴
- Katerina, II.: Rus çaricesi, 162⁶²¹
- Kaytmazov, Adil: Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77²²⁴
- Kayum-Han, Veli: Türkistan Millî Birlik Komitesi Başkanı, 290¹³⁴³
- Kedia, M.: Gürcistan İrtibat Karargâhı üyesi, 290¹³⁴³
- Keitel, Josef: Mareşal, 279¹²⁹³, 281^{1304a}
- Keller: Kırsal Bölge Dairesinin Rus mensubu, 184, 188
- Kemal, Yakub: Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77²⁴⁴; Zincirli Medrese müdürü, 82; Kurultay milletvekili, 120⁴³⁹, 195
- Kerenskiy, A.F.: Rus Savunma Bakanı, 86, 89
- Kerimov: Türk gazeteleri muhabiri, 189⁷⁹⁰, 190, 245¹¹⁰¹
- Kermençikli, Cemil: Müslüman İcra Komitesi üyesi, 114
- Keşfi, İsmail: Heyet üyesi, 180
- Kharimi, Dr.: Türkistan Millî Birlik Komitesi üyesi, 290¹³⁴³
- Kıpçakskiy, Mustafa: Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77, 77²⁴⁴; Tarım Bakanı, 182, 198, 199
- Kırimal, Edige: Kırım Türklerinin Almanya temsilcisi, 279¹²⁹², 287¹³²⁷, 290¹³⁴³, 291¹³⁴⁵; Kırım Tatarları Millî Merkez Komitesi Başkanı, 291
- Kırımcan, Firdevs: Bolşevik Eyalet Komitesi Sekreteri, 153
- Kırimer, Cafer Seydahmet: Hayatı, 72, 72²⁰⁸, 172⁶⁹⁵; Kırım Türklerinin lideri, 67, 72, 76, 197; Öğrenci Birliği Sekreteri ve "Vatan" {Cemiyeti} mensubu, 57-60, 63, 70, 71; Vakıflar Direktörü ve Müslüman İcra Komitesi üyesi, 70, 84, 88, 89, 96, 96³³¹, 109-111, 114, 130, 131, 133, 205; Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77²⁴⁴, 78; Federalistler Kongresinde delege, 92, 131 ve Tüm Rusya Kurucu Meclisi delegesi, 95, 95³²⁶; Kurultay milletvekili, 117-119, 119⁴³³, 120, 121⁴⁴², 122, 122⁴⁴²; Dış İşleri ve Askerî İşler Direktörü, 128, 134, 135, 138, 139, 139⁵²⁶, 140, 141, 143, 145, 146, 148, 150-152, 156, 159⁶⁰⁹, 167, 169-171, 171⁶⁹³, 179, 179⁷³⁷, 180, 181, 242, 243; Başbakan, 180-183, 183⁷⁵⁷, 184, 185, 185⁷⁷³, 186, 187; Dış İşleri Bakanı, 188, 189⁷⁹⁰, 191, 191⁸⁰⁷, 197-200, 216-218, 218⁹⁴², 219, 219⁹⁵⁶, 221-224, 224⁹⁸⁷, 225, 226, 230, 231, 242¹⁰⁸⁴, 243; istifa, 197, 199, 219, 231, 232, 249; Millî Meclis yetkili temsilcisi, 256-261; yazar, 40, 46, 49⁵⁹, 53, 54⁹⁰, 59, 60, 71¹⁹⁸, 72²⁰⁸, 74, 125, 173, 258, 263-268, 269¹²³⁷, 374, 298¹³⁷⁹
- Kırımlı, Anefi: Yazar, 275
- Kırımdayev, Kurşit Bey: Müslüman İcra Komitesi üyesi, 70
- Kırımdayev, Süleyman Bey: Bahçesaray Belediye Başkanı, 68, 68¹⁸⁰, 69¹⁸⁰, 93
- Kleist, Peter, Dr.: Alman yazar, 279¹²⁹³, 281¹³⁰⁷
- Komenko [veya Chomenko]: Ukraynalı konuşmacı, 201
- Kornelsen, Richard: Kırım Tatarları Genel Merkezi Başkanı, 284^{1311a}
- Kornilov: Rus general, 90, 91
- Kosch: Alman general, 173, 178⁷³¹, 179, 180, 182, 184, 200, 206, 207, 213, 221, 226, 227, 253
- Krasnov, P.N.: Büyük Don bölgesi Atamanı, 232, 232¹⁰³⁷
- Kravçenko: Akmescit {Simferopol} garnizonu mensubu, 89
- Kriçinski, Arslan: Başbakanlık Müdürü, 189, 194, 241¹⁰⁷⁸, 246¹¹¹⁰, 248¹¹²³; araştırmacı, 189⁷⁹⁰, 191⁸⁰⁸, 192, 193⁸²¹, 197, 197⁸⁴², 198,

- 200, 248, 249, 230¹⁰²⁹
 Kriçinski, Olgierd: Yetkili temsilci, 248¹¹²³
 Krişevskiy: Ukraynalı yazar, 209⁹⁰²
 Krym, Salomon: Başbakan, 182, 251, 252, 255, 256
 Kubay, Mehmed: Özerk Kırım Cumhuriyeti Merkez İcra Komitesi Başkanı, 270
 Kudsi Efendi: Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77²⁴⁴
 Kuku, Nebi: Rusya Yabancı Halklar Birliği delegesi, 63
 Kurti, H.: Kadınlar Komitesi üyesi, 75²²⁴
 Kurti, Mustafa: "Berke" maddesine bakınız.
 Kurtmehmed, Mustafa: *Kırım Ocağı'nın yayınıncısı*, 83
 Kurtmelek: Kadınlar Komitesi üyesi, 75²²⁴
 Kuşnarev: Yarbay, 131
- L**
- Latifzade, Abdullah: Şair, 96; Edebiyat bilimcisi, 271, 274¹²⁶¹
 Lenin, Vladimir: 57, 63¹⁵⁶, 160, 161, 260, 266, 277
 Loşu: Menşevist, 253
 Löman, İsmail: Gaspıralı taraftarı, 52⁷⁹; Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77, 77²⁴⁴; Rusya Müslümanları Merkez Komitesi üyesi, 79²⁵¹; doçent, 271
 Lubinskiy: Ukrayna Dış İşleri Bakanı, 202, 213
 Lukomskiy A.S: Rus general, 185⁷⁷³, 209⁹⁰², 212⁹⁰⁶
 Lütfi Müfid: Türk subayı, 242¹⁰⁸⁴
 Lütfi: Kurultay milletvekili, 120⁴³⁹, 196
 Lvov: Prens, Rus başbakan, 86
 Lyzogub: Ukrayna başbakanı, 219, 220, 220⁹⁶⁰, 221, 221⁹⁶², 222, 228, 228¹⁰¹⁸, 229
 von Leuchtenberg, Herzog: Yazar, 209⁹⁰²
- M**
- Macid: Türk subayı, 242¹⁰⁸⁴
 Makuçin: Rus albay, 138, 139, 139⁵²⁶, 140
 Malenkov, Grigoriy: Politbüro üyesi, 296, 296¹³⁷⁰
 Markov, V.: Rus general, 233¹⁰³⁹
 Mayer: SS-Oberführer, 282¹³⁰⁹
 Mazal, İsmail: Süvari Alayı subayı, 113, 147, 151; partizan grubu komutanı, 167, 168, 263¹¹⁹⁹; olayların görgü şahidi, 177, 263
 Mecit, Ömer: Kırım Müslümanları Kongresindeki (1917) etkili isimlerden, 68¹⁷¹
 Mecitov, Hüseyin Cahit: Öğretmen, 68¹⁷¹; *Kırım Ocağı* çalışanı, 83
 Mediyev, Abdurreşid: "Mehdi" maddesine bakınız.
 Mehdi, Abdurreşid: Hayatı, 54⁹¹; Genç Tatarların lideri, 54, 55⁹⁵, 56; *Vatan Hâdimi'nin* yayıncısı, 56; II. Duma milletvekili, 56
 Mehmed, Hurmuz: Kadınlar Komitesi üyesi, 75²²⁴
 Mehmed, V.: Türk sultan, 195
 Mehmed, VI.: Türk sultan, 241
 Mehmed[ov], Bekir: Kurultay milletvekili, 67, 206
 Mehmedov, Selim: Genç Tatar, 53⁸⁹; Halk Temsilcileri Konseyi üyesi, 112; Kurultay milletvekili, 120, 185, 196; yazar, 55⁹⁶
 Melnik, Andriy: Ukraynalı albay, 290¹³⁴³
 Menaciyev, İbadullah: Kurultay milletvekili, 120⁴³⁹
 Mesnikov: Ukraynalı Ataman, 203, 204, 208^{897a}, 213, 236
 Mickiewicz, Adam: Polonyalı şair, 246¹¹⁰⁵
 Milkovskiy: Müslüman Kolordusu'nda tümgeneral, 146; Savunma Bakanı, 199, 247
 Miller, Jean: Bolşevik eyalet organizatörü, 111, 153
 Millerand: Fransa başbakanı, 259
 Milyukov: Rus "Kadet", 217, 217⁹³¹, 219, 222
 Mirabeau: 95
 Mirasbay, İlyas: Süvari Birliği komutanı, 169, 176, 193⁸²¹
 Mirasbay, Latif: Süvari Alayı subayı, 176
 Mirbach, Graf: Almanya'nın Moskova Büyükelçisi, 167⁶⁵², 178⁷³¹
 Mirza Bala: Yazar, 295
 Mirza-Murzic, A.: Hâkim, 248¹¹²³
 Mishorlı Settar: Millî Direktorya üyesi, 197⁸⁴²

- Miskieviç, İ.: Litvanya Tatarları Birliği üyesi, 246¹¹¹⁰
- Mogilyanskiy, N.M.: Ukraynalı müsteşar yardımcısı ve yazar, 186⁷⁷³, 209⁹⁰², 212⁹⁰⁶, 215
- Mokrousov: Akyar {Sivastopol} Savaş Devrim Komitesi üyesi, 142
- Montesquieu: 95
- Mortereau: Fransız albay, 145
- Muçarskiy, Aliasker: *Kırım* redaktörü, 177⁷²⁷, 247; Kurultay milletvekili, 197⁸⁴², 248, 246¹¹¹⁰
- Muhtar Hayreddin: Askerî karargâh subayı, 174
- Muhtar, İsmail: Olayların görgü şahidi, 275
- Muinov, Celal: Genç Tatar, 54⁸⁹; rejisör, 177
- Mumm von Schwarzenstein, Freiherr: Almanya'nın Kiev Büyükelçisi, 186⁷⁷³, 210, 217
- Murasov, Afuz Osman: Yazar ve Genç Tatar, 56
- Mustafa Efendi: İlim adamı, 71
- Mustafa Kemal: Türkiye Cumhurbaşkanı, 258, 259
- Muzaffarov, Yusuf: Rusya Müslümanları Savaş Konseyi üyesi, 202, 213
- Muzaffer, Kafadar Hacı: Din adamı, 275
- Müezzın, Hakime: Kadınlar Komitesi üyesi, 75²²⁴
- Müftüzade, Ahmed: Millî Meclis milletvekili, 185
- Müftüzade, Selim: Askerî karargâh mensubu, 174
- Mürşide Hanım: Kadınlar Komitesi üyesi, 75²²⁴
- Müslim, Akim: Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77²⁴⁴; partizan grubu komutanı, 263¹¹⁹⁹
- Müslim, Ayşe: Kadınlar Komitesi üyesi, 75²²⁴
- von Manstein, Erich: Alman mareşal, 277¹²⁸⁰
- von Mende, Gerhard, Prof.: Alman araştırmacı, 120⁴³⁷, 298¹³⁷⁹; Bakanlık Daire Başkanı, 281¹³⁰⁵, 284¹³¹², 285¹³¹²

N

- Nadi, Yunus: Türk gazeteci-yazar, 236
- Nadinskiy, P.N.: Sovyet araştırmacı, 276, 277

- Nalbandov, Vladimir: Eğitim Bakanı, 187, 188
- Namık Kemal: Türk şair, 246¹¹⁰⁵
- Natiev: Ukraynalı general, 203, 208^{897a}
- Nefer: Kırmılı Alman, 228
- Nejmirk: Rus albay, 209⁹⁰²
- Nikiforov, A.: Maliye Bakanı, 189⁷⁹⁰, 199, 199⁸⁵⁹; Adalet Bakanı Yardımcısı, 192⁸¹², 227¹⁰¹⁵
- Nikitin: Ticaret ve Sanayi Bakanı, 188, 189⁷⁹⁰, 199
- Nikolay Nikolaeviç: Rus Grandük, 233¹⁰³⁹
- Nikolskiy P.: Rus tarihçi, 44
- Niyazi, Mehmed: Şair, 245, 245¹¹⁰⁵, 246¹¹⁰⁵
- Nogay, Fatma: Kadınlar Komitesi üyesi, 75²²⁴
- Nogayev, Reşit: Genç Tatar, 54⁸⁹
- Novitskiy: İşçi ve Asker Konseyi Başkanı, 102
- Nuri, Amit: Gaspıralı taraftarı, 52⁷⁹
- Nuri, Mehmed, Dr.: Kurultay milletvekili, 245

O

- Odabaş, Bekir Sıtkı: Kurultay milletvekili, 172⁶⁹⁵, 197⁸⁴², 206, 206⁸⁸⁹, 245
- Odabaş, Habibullah Timurcan: Öğrenci Birliği ve "Vatan" {Cemiyeti} üyesi, 57, 63; Millî Direktorya üyesi, 197⁸⁴²; dil araştırmacı, 63¹⁵⁴, 273
- Ortaylı, Kemal: Yazar, 275, 276; Untersturmführer {SS-Teğmeni} ve Kırım Tatarları Millî Merkez Komitesi üyesi, 292¹³⁴⁸
- Osman Bey: Türk albay, 134
- Otar, İbrahim: Yazar, 71¹⁹⁸

Ö

- Ömer, Aziz: Gazeteci yazar, 172⁶⁹⁵
- Özenbaşlı, Ahmed, Dr.: Müslüman İcra Komitesi üyesi, 70, 89, 96³³¹, 130, 133, 205; Moskova'da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 77²⁴⁴, Federalistler Kongresinde delege, 92, 131 ve Tüm Rusya Kurucu Meclis delegesi, 95, 95³²⁶, 96, 109; Devrim Karargâhı üyesi, 102; Halk Temsilcileri Konseyi üyesi, 112, 138; Kurultay milletvekili, 150, 180, 184, 196⁸⁴², 217,

227; Kırım Türkleri lideri, 284^{1311a}, 285¹³¹², 286, 286¹³²³, 287¹³²⁷; yazar, 264
 Özenbaşı, Ahmed, İmam: 93
 Özenbaşı, İbrahim: Devrim Karargâhı Başkanı, 100, 110; Eğitim Direktörü, 128, 167
 Özenbaşı, Seydabdullah: Yazar, 52⁷⁹

P

Parpetov, Rüstem: Süvari Alayı subayı, 138
 Pasmanik, D.: “Kadet”, 183⁷⁵⁷
 Pavlov: Ukrayna Dış İşleri Bakanı Yardımcısı, 220
 Petlyura, Simon: Ukrayna Savunma Bakanı, 118, 131, 133, 202, 233
 Petropolskiy: Rus subay, 144
 Picker, Henry, Dr.: Alman yazar, 282¹³⁰⁹
 Pilsudski, Jozef: Polonyalı mareşal, 259
 Pius, XI.: Papa, 259
 Polak, Veli: Süvari Alayı mensubu, 113³⁹⁶
 Polivanov, V.: Kırsal Bölge Dairesinin Rus üyesi, 112, 182
 Poltorzycski, A.: Hükümet özel görevlisi, 248¹¹²³
 Poltorzycski: Süvari yüzbaşısı, tabur komutanı, 193⁸²¹, 248¹¹²³
 Potyomkin: Rus prens, 43
 von Pavel: Alman korgeneral, 173

R

Radionenko: Ukraynalı öğretmen, 115⁴¹⁵
 Rakitskiy: Bolşevik komiser, 168
 Rapp, Thomas: Tarım Bakanı, 188; Kırimlı Alman, 228
 Raşit Aşkı, Çora Batır: Şair, 246¹¹⁰⁵
 Raşit, Ahmed: Gaspıralı taraftarı, 52⁷⁹
 Razvadovskiy: Rus korgeneral, 89
 Resultzade, Mehmed Emin: Moskova’da yapılan Tüm Rusya Müslümanları Kongresinde delege, 78
 Reuss, Prinz: Almanya’nın Kırım’daki diplomatik temsilcisi, 200, 227, 228
 Riedel, Franz: Alman savaş muhabiri, 287¹³³²
 Rifat Paşa: Türk Dış İşleri Bakanı, 59
 Rogoza: Ukrayna Savunma Bakanı, 228¹⁰¹⁸

Rojek, M.E.: Polonyalı gazeteci yazar, 296
 Rosenberg, Alfred: Reichsleiter {Nazi Partisi içinde ikinci en yüksek siyasi rütbe}, 283¹³¹¹, 284¹³¹¹; bakan, 281^{1304a}, 283¹³⁰⁹, 289, 291, 291^{1344a}, 291¹³⁴⁵
 Rustembekov, Cafer: Millî Direktorya üyesi, 197⁸⁴²

S

Sabit, Halim: Gazeteci yazar, 172⁶⁹⁵
 Sack: Alman general, 173, 204, 206, 207
 Safveti: Gazeteci yazar, 172⁶⁹⁵
 Salikov, Ahmed: Rusya Müslümanları Merkez Bürosu Başkanı, 77, 78
 Salkat, Alimseyid Cemil: Öğrenci Birliği üyesi, 57, 59
 Sameddin, İbrahim: Halk Komiserleri Konseyi Başkanı, 274
 Sami, Ömer: Gaspıralı taraftarı, 52⁷⁹
 Samizade, Süreyya: Gazeteci-yazar, 172⁶⁹⁵
 Sapronov: Akyar {Sivastopol} Savaş Devrim Komitesi üyesi, 142
 Sauckel: Alman vali, 285
 Savinkov: Rus Sosyal Devrimci, 57
 Sayanov: Rus “Kadet”, 183
 Schafi-Almaz, A.: İdil-Ural Türk-Tatarları Mücadele Birliği Başkanı, 290¹³⁴³
 Schulze-Gattermann, H.: Alman savaş muhabiri, 285
 Schwarz, Peter: Alman yazar, 279¹²⁹³
 Seignobos, Prof.: Yazar, 59
 Selami, Süleyman: Olayların görgü şahidi, 266, 287
 Settarov, A.: Federalistler Kongresi delegesi, 92; Parlamento sekreteri, 197⁸⁴², 258
 Sevryuk: Brest-Litovsk Barış Görüşmelerine katılan Ukraynalı milletvekili, 132
 Seydahmed, Esmâ: Kadınlar Komitesi üyesi, 75²²⁴
 Seydahmed, Seydmehmed: Kurultay milletvekili, 120⁴³⁹
 Seydahmet, Cafer: “Kırım” maddesine bakınız.
 Seydmehmed Efendi: Askerî imam, 143

- Seyfettin, Ömer: Türk hikâyeci, 172⁶⁹⁵
- Skoropadski, Pavlo: Ukrayna Atamanı, 186⁷⁷³, 208, 209, 209⁹⁰², 210⁹⁰³, 211, 214-217, 219, 220, 222, 223, 225, 230, 232, 232¹⁰³⁷, 233, 233¹⁰³⁹, 249
- Slutskiy: Halk Komiserleri Konseyi Başkanı, 166, 174
- Smolskiy, Dr.: Sağlık Dairesi Direktörü, 248¹¹²³
- Smolskiy: Üsteğmen ve polis şefi, 248¹¹²³
- Sobolevskiy: Kaymakam, 248¹¹²³
- Sofu, Bilal Osmanoğlu: Partizan grubu komutanı, 169, 176
- Solf, Dr.: Alman müsteşar, 194⁸²³
- Soysal, Abdullah, Dr.: Yazar, 155⁵⁹³; Kırım Tatarları Millî Merkez Komitesi Başkan Yardımcısı, 292¹³⁴⁸
- Spartaküs: 277
- Speer: Bakan, 282¹³⁰⁹
- Spuler, Berthold, Prof. Dr.: Alman araştırmacı, 266, 269, 298
- Stalin, İosif: 161, 267, 271, 272, 277, 296, 296¹³⁷⁰
- Stressemann, Dr.: Alman İmparatorluk Meclisi milletvekili, 178⁷³¹
- Sulgin: Ukrayna Dış İşleri Bakanı, 131
- Surin: Mahkeme başkanı, 192⁸¹²
- Sülkeviç, Süleyman: General, hayatı, 187⁷⁸²; Müslüman Kolordusu komutanı, 146, 146⁵⁶¹, 169, 187, 247; başbakan, 182, 182⁷⁵⁰, 186-188, 188⁷⁹⁰, 189, 189⁷⁹⁰, 189⁷⁹⁷, 191, 191⁸⁰⁷, 192, 192⁸⁰⁸, 193-195, 197, 198, 198⁸⁵⁰, 199, 200, 216-218, 218⁹⁴², 225-227, 231, 231¹⁰³², 232, 241¹⁰⁷⁸, 242, 242¹⁰⁸⁴, 243, 247, 249-251, 251¹¹⁴⁰, 252, 252¹¹⁵⁰, 253, 253¹¹⁵⁷, 254, 255; Azerbaycan Silahlı Kuvvetleri Genelkurmay Başkanı, 253¹¹⁵⁸
- von Seeckt: Alman general, 171⁶⁹³

Ş

- Şabarov, Emine: Federalistler Kongresi delegesi, 92
- Şabarov, Hisameddin: Tabur komutanı, 86, 88²⁹⁹

- Şahab Nezihî: Cafer Seydahmed'in takma adı, 59
- Şemi, Seydcelil: Din adamı, 93
- Şemseddin, Hakime: Kadınlar Komitesi üyesi, 74
- Şeyhzade, Abdulmecit, Şeyh: Din adamı, 275
- Şinkeviç, Mustafa: Müslüman Kolordusu mensubu, 146; Litvanya Tatarları Birliği Başkanı, 248
- Şinkeviç, Yakub: Polonya Müftüsü, 247
- Şirinskiy, Appaz: Genç Tatar, 53⁸⁹, 59
- Şükrü, Seydahmed: Din İşleri Direktörü, 128

T

- Tahsin, Hüseyin: Süvari Alayı mensubu, 113³⁹⁶
- Talat Paşa: Türk sadrazam, 134, 135, 171, 217⁹³⁵, 218, 223, 224, 224⁹⁸⁷, 225, 239¹⁰⁶¹, 242, 242¹⁰⁸⁴, 243, 243¹⁰⁹², 244, 244¹⁰⁹⁵
- Talkovskiy, A.: Süvari yüzbaşısı, 247¹¹¹⁶
- Tamalı, Sadrettin: Müslümanlar Komitesi Başkanı, 73²¹⁴, 175; Olayların görgü şahidi, 266, 275
- Tarakçı, Seydömer: Genç Tatar, 54⁸⁹; Komite sekreteri, 73²¹²; Parlamento sekreteri, 128
- Tarhan, İlyas: Özerk Kırım Cumhuriyeti Merkezî İcra Komitesi Başkanı, 270, 274
- Tarpi, İbrahim: İmam, 67, 70, 77²⁴⁴, 92, 92³¹³, 93
- Tarvaskiy: Bolşevik Eyalet Komitesi Başkanı, 153
- Tatişçev, Graf: Maliye Bakanı, 188, 189⁷⁹⁰, 198, 198⁸⁵⁰, 199, 199⁸⁵⁹, 216, 219, 219⁹⁵⁶, 221-223, 223⁹⁷⁸
- Tatişçev, Vladimir: Graf Tatişçev'in oğlu, 219⁹⁵⁶
- Tevkilev, Kutlukay Mirza: Duma milletvekili, 63¹⁵⁶
- Tınçerov, H.: Kadınlar Komitesi üyesi, 75²²⁴
- Tınçerov, Hafız: Kırsal Bölge Dairesi üyesi, 82, 82²⁶⁶, 89, 111
- Tkaçov, Yevgeniy: Rus Kırım Bolşeviki, 147, 148
- Tohtargazi, Hüseyin Şamil: Şair ve Genç Tatar, 54

- Tokumbetov, Osman: Rusya Müslümanları Savaş Konseyi üyesi, 202, 213
- Trevor-Roper, H.R.: İngiliz araştırmacı, 279¹²⁹³
- Troçki: 235
- Tuktar, İlhamiye: Kadınlar Komitesi Başkanı, 74, 74²²⁴, 116
- U**
- Ulyanov, Vladimir: Lenin'in asıl adı, 161
- Ulyanov, D.: Lenin'in kardeşi ve Sovyet Cumhuriyeti Kırım Başkanı, 260
- Ü**
- Ülküsal, Müstecip Hacı Fazıl: Yazar ve *Emel Mecmuası* redaktörü, 245, 246, 246¹¹⁰⁵⁻¹¹⁰⁶, 279¹²⁹²
- V**
- Valentino, A.A.: Rus savaş muhabiri, 261¹¹⁹¹
- Vecdi, Mehmed Kocaahmed: Şeyh ve profesör, 67, 67¹⁶⁹, 83, 275
- Vehti: Şeyh, 93
- Vezirov, Nasıp Yusufbek: Dışişleri Bakanı Yardımcısı, 116⁴¹⁵, 197⁸⁴², 199, 227
- Viliçko: Ukrayna Komitesi Başkanı, 118
- Vinjaver, Maksim: "Kadet" ve Dış İşleri Bakanı, 251¹¹⁴⁰, 255, 255¹¹⁵⁹
- Vinniçenko: Ukrayna Başbakanı, 131, 202, 233
- Vlasov: Rus general, 289, 290, 291^{1344a}
- Voss: Akmesicit {Simferopol} Belediye Başkanı, 207, 213
- W**
- Wertheimer, Fritz: Alman yazar, 175
- Wiesenthal, S: Yazar, 294¹³⁵⁴
- Wilhelm, II.: Alman imparatoru, 224, 224⁹⁸⁷, 225
- Wilson: Amerika Başkanı, 63
- Winiarski, B.: Polonyalı hukukçu, 254
- Wrangel, Peter, Baron: Rus general, 162⁶²¹, 259, 261, 261¹¹⁹¹, 263
- Y**
- Yahyayev, Hüseyin: Genç Tatar, 53⁸⁹
- Yakuboviç: Albay, 131
- Yegorov: Bolşevik komiser, 174
- Yelagin, V.: Sovyet yazar, 72, 110³⁷⁸, 112³⁹⁰, 117⁴²³, 120⁴³⁷, 141, 159⁶⁰⁹, 162, 174, 182⁷⁵⁰, 196
- Yenileyev, Mehmedcan Haybullah: Müslüman İcra Komitesi üyesi, 70; Kurultay milletvekili, 153, 197⁸⁴²
- Z**
- Zeitler: Alman general, 279¹²⁹³, 281^{1304a}
- Zepetskiy: Ukrayna Maliye Bakanı, 228¹⁰¹⁸
- Ziya, Yusuf: Gaspıralı taraftarı, 52⁷⁹
- Zukovskiy: Ukrayna Savunma Bakanı, 202, 203

2. Yer İsimleri

- A**
- Akmesicit, Simferopol'ün Türkçesi: 40, 45⁴⁶, 50, 54⁹¹, 55, 60, 65, 67, 68, 74, 75²²⁴, 76, 82, 83, 86-90, 94, 97, 98, 100, 101, 103, 112, 114-116, 118, 126, 126⁴⁵¹, 128, 134, 138, 142-145, 147-154, 155⁵⁹³, 156-158, 159⁶⁰⁹, 160, 162, 163, 166, 167, 173, 174, 176-178, 178⁷³¹, 179, 180, 184, 192, 204, 206, 207, 213, 216, 219, 228¹⁰¹⁷, 231, 245, 248, 248¹¹²³, 249, 250, 256, 257, 260, 261, 263, 263¹¹⁹⁶, 264, 271, 275, 276, 278, 278¹²⁸⁷, 279, 280, 283¹³⁰⁹, 284^{1311a}, 285, 287¹³²⁷, 293, 295
- Akyar, Sivastopol'ün Türkçesi: 40, 41, 58, 59, 86, 87, 98, 98³³⁸, 99, 107, 119, 127⁴⁵¹, 130, 142, 148, 149, 151, 154, 155, 158, 159⁶⁰⁹, 160, 164-166, 174-177, 193, 193⁸²³-194⁸²³,

- 203, 204, 206, 206⁸⁹², 207, 210, 235, 240, 241, 245, 255, 263¹¹⁹⁶, 265, 283¹³⁰⁹
- Alakat: Uskut civarında bir yerleşim yeri, 269, 269¹²³⁷
- Albat: Yerleşim yeri, 60¹³¹
- Alexandrovsk: Ukrayna şehri, 114, 133, 147
- Alma Nehri: 60¹³¹, 155
- Almanya: 166, 169, 180, 182, 185⁷⁷³, 186, 186⁷⁷⁸, 191, 193, 194⁸²³, 195, 200, 206-208, 210, 211, 212⁹⁰⁶, 213, 217, 217⁹³¹, 220, 221, 223⁹⁷⁸, 224, 225, 228¹⁰²³, 233¹⁰⁴³, 243, 248, 253, 254, 279¹²⁹³, 280, 281, 281^{1304a}, 281¹³⁰⁵, 282¹³⁰⁹-283¹³⁰⁹, 283¹³¹¹, 285, 285¹³¹², 286, 286¹³²³, 287, 291¹³⁴⁵, 292, 295
- Alsas: 283¹³¹¹
- Aluşta: Şehir, 75, 75²²⁴, 144, 168, 174, 175, 269¹²³⁷, 270, 278¹²⁸⁷; bölge, 263¹¹⁹⁹
- Amerika Birleşik Devletleri: 62, 257, 259
- Amsterdam: 203⁸⁸³
- Anadolu: 127⁴⁵¹, 258
- Apire: Gurzuf civarında bir yerleşim yeri, 169
- Aranköy: Köy, 155
- Argın: Köy, 287
- Armyansk: Şehir, 114
- Astrahan: 136
- Asur: 296
- Aşçılar: Dobruca'da bir Kırım Türk köyü, 245¹¹⁰⁵
- Avçıköy: Gaspıralı'nın doğduğu köy, 45
- Avusturya-Macaristan: 62, 112, 129, 172, 205, 206, 206⁸⁸⁹, 208, 226, 277
- Ayvasıl: Köy, 275
- Azak Denizi: 39
- Azerbaycan: 116⁴¹⁵, 200, 232, 253¹¹⁵⁸
- B**
- Baden: 283¹³¹¹
- Bahçesaray: Şehir, 45, 46, 47⁵⁴, 54, 56, 60, 68¹⁷¹, 68¹⁸⁰, 74²²⁴, 75, 76, 81, 83, 84, 93, 95³²⁶, 97, 100, 103, 103³⁵⁹, 103³⁶⁰, 104, 114, 115⁴¹⁵, 116-119, 121⁴⁴², 129, 130, 137, 144, 148, 155, 155⁵⁹³, 157, 167, 168, 170, 172⁶⁹⁵, 175, 177, 192⁸¹⁵, 265, 266, 278¹²⁸⁷; bölge, 44, 246
- Bahsan: Dağları, 169, 176; köy, 287
- Bakü: 170
- Balaklava: Şehir, 127⁴⁵¹
- Balkan ülkeleri: 298¹³⁷⁹
- Baltık: 282¹³⁰⁹, 297
- Başı: Köy, 73²¹⁴
- Başkurdistan: 131
- Baydar Kapısı: 263
- Baydar Vadisi: 56
- Belbek Nehri: 60¹³¹
- Berdysansk: Şehir, 98; bölge, 65
- Berghof: Alman ana karargâhı, 279¹²⁹³, 281^{1304a}
- Berlin: 62, 70¹⁹¹, 89, 120⁴³⁷, 171⁶⁹⁵, 180, 191, 192⁸¹², 194⁸²³, 195, 199, 200, 203, 212, 214, 216, 218-224, 224⁹⁸⁷, 225, 226, 228¹⁰¹⁷, 230¹⁰³⁰, 231, 232, 243, 243¹⁰⁹², 244¹⁰⁹⁵, 252, 279, 279¹²⁹², 280, 280¹³⁰⁴, 284^{1311a}, 287, 288, 288^{1334a}, 289, 291¹³⁴⁵
- Besarabya: 211, 238
- Beşüy: Köy, 168
- Beyaz Rusya: 159, 246-248, 260, 267, 289, 289¹³⁴², 290¹³⁴³, 298¹³⁷⁸
- Bizans: 41
- Bombay: 46
- Braila: Romanya'da bir liman, 193
- Brest-Litovsk: 132, 134, 135, 166, 167, 169, 181, 193⁸²³, 202, 213, 223, 235, 236, 239
- Bucak: 39
- Budapeşte: 62, 63¹⁵⁶
- Bulgaristan: 40, 205, 206⁸⁸⁹, 245¹¹⁰¹, 296¹³⁶⁷, 298¹³⁷⁸
- Büyük Lambat: Köy, 174
- C**
- Canköy: Şehir, 158, 176, 193⁸²¹, 263, 278¹²⁸⁷; tren istasyonu, 156
- Caytamgal: Köy, 176
- Cenevre: 129
- Ç**
- Çağıl: Köy, 73²¹⁴
- Çanakkale Boğazı: 296¹³⁶⁷
- Çernigov: Ukrayna eyaleti, 201, 205
- Çin: 172⁶⁹⁵

Çorgun: Köy, 60

D

Dağdayır: Yerleşim yeri, 67¹⁶⁹, 68¹⁷¹

Dağıstan: 137

Davulcar: Köy, 73²¹⁴

Dereköy: Yerleşim yeri, 74²²⁴, 275,

Dinyeper: 207

Dneprovsk: Kaza, 65

Dobruca: Romanya'da bir bölge, 245, 245¹¹⁰⁵

Doğu Prusya: 112

Don (Don bölgesi): 131, 132, 142, 144⁵⁴⁸, 200,
211, 225, 232, 233, 233¹⁰⁴⁰, 235, 264, 296,

Duvanköy: Yerleşim yeri, 155

E

Efendiköy: Dağ köyü, 287

Erzurum: Türk şehri, 239

Eski Kırım (Staryı Kırım): Şehir, 152, 173, 174

Estonya: 236

Yevpatoriya: "Gözleve" maddesine bakınız.

F

Feodosiya: "Kefe" maddesine bakınız.

Finlandiya: 104, 105, 172⁶⁹⁵, 236, 237

Fransa: 45, 259

G

Galiçya: 245¹¹⁰¹, 283¹³⁰⁹

Gdingen: Polonya'da bir şehir, 196⁸⁴²

Gotenburg (Akmescit): 283¹³⁰⁹

Gözleve, Yevpatoriya'nın Türkçesi: Şehir, 54,
68¹⁷¹, 75, 98, 133, 142, 144, 147-149, 152,
158, 180; liman, 201; garnizon, 147, 148,
154; bölge, 40, 65, 73²¹⁴, 76, 116, 118,
126⁴⁵¹, 256

Grodno: 294

Gurzuf: Yerleşim yeri, 151, 169, 174, 177

Güney Tirol: 282¹³⁰⁹

H

Halbstadt: Şehir, 282¹³⁰⁹

Harbin: 263

Harkov: Ukrayna'da bir eyalet, 201, 205

Hegewald: Şehir, 282¹³⁰⁹

Herson: Ukrayna'da bir şehir, 113, 114, 133,
156, 239; Ukrayna'da bir eyalet 201; Alman
esir kampı, 278

Hersonesos: 41

Hindistan: 46

Holm: Ukrayna eyaleti, 201

Homel bölgesi: 211

I

İngermanland: 282¹³⁰⁹, 296

Istila: Köy, 168

İ

İdil-Ural (Volga-Ural): 62, 78, 136, 137, 144,
146⁵⁶¹, 172, 247¹¹¹⁶, 265^{1213a}, 288, 289,
290¹³⁴³

İçki: Kaza, 275

İstanbul: 49⁵⁹, 57-59, 61-63, 67¹⁶⁸, 71, 71¹⁹⁸,
72, 81, 116⁴¹⁵, 129, 133, 135, 160, 170,
171, 171⁶⁹³, 172⁶⁹⁵, 179, 179⁷³⁷, 180, 181,
188, 189⁷⁹⁰, 191, 195, 198, 201, 206, 206⁸⁸⁹,
208⁸⁹⁸, 212, 214, 217, 217⁹³⁵, 218, 218⁹⁴²,
226, 234, 235, 238¹⁰⁶¹, 240-242, 242¹⁰⁸⁷,
243, 244, 244¹⁰⁹⁵, 245, 255, 258, 261,
269¹²³⁷, 283¹³⁰⁹

İsviçre: 39, 62, 106, 109, 110, 125, 178, 225,
258

İtalya: 282¹³⁰⁹

İzmir: 172⁶⁹⁵

J

Japonya: 172⁶⁹⁵

Jitomir: Ukrayna'da bir şehir, 170

K

Kaçı Nehri: 60¹³¹

Kafkasya: 78, 130, 131, 135, 136, 155⁵⁹³,
161, 170, 193, 203⁸⁸³, 232, 234, 237, 238,
238¹⁰⁶¹, 242¹⁰⁸⁴, 242¹⁰⁸⁷, 243, 265, 284¹³¹¹,
289, 289¹³⁴², 290¹³⁴³, 293¹³⁵³, 296

Kahire: 46

Kalay: Yerleşim yeri, 176
 Kapishor: Köy, 118
 Karadeniz: 39, 89, 96, 100, 101, 119, 130, 135, 142, 145-147, 149, 151, 152, 159, 165, 187⁷⁷⁸, 190, 193, 193⁸²³-194⁸²³, 202, 203, 203⁸⁸³, 206, 208^{897a}, 210, 238-240, 243, 283¹³¹¹-284¹³¹¹, 295¹³⁶⁷, 296, 296¹³⁶⁷, 297
 Karankı: Mehdi'nin doğduğu köy, 54⁹¹
 Karasubazar: 54, 54⁹¹, 56, 57, 68¹⁷¹, 73²¹⁴, 75, 75²²⁴, 175, 275, 278¹²⁸⁷
 Kaşgar: 46
 Kazakistan: 206, 295, 296
 Kazal: Köy, 287
 Kazan: 46, 62, 78, 87, 90, 135-137, 146, 146⁵⁶¹, 247¹¹¹⁶, 272
 Kefe, Feodosiya'nın Türkçesi: Şehir, 40, 54, 65, 75²²⁴, 84, 116, 118, 126⁴⁵¹-127⁴⁵¹, 133, 142, 144, 144⁵⁴⁸, 145, 151, 154, 160, 173, 174, 176, 177, 193⁸²¹, 201, 210, 236, 237, 241, 245, 256, 263, 263¹¹⁹⁶
 Kemeysi {Kiemiejszy}: General Sülkeviç'in doğum yeri, 187⁷⁸²
 Kerç: Şehir, 41, 145, 152, 160, 176, 192, 193⁸²¹, 255, 263¹¹⁹⁶, 275; liman, 201; kale, 152, 154; bölge, 40, 107, 127⁴⁵¹; kaza, 75²²⁴, 260; yarımada, 296
 Kılçora: Köy, 275
 Kışlav: Köy, 73²¹⁴
 Kızıtaş: Cafer Seydahmet'in doğduğu köy, 60, 72
 Kiev: Şehir, 66, 91, 92, 94, 95, 130-135, 137, 167, 169, 170, 182, 185⁷⁷³-186⁷⁷³, 198, 199⁸⁵⁹, 201, 205, 208, 209, 209⁹⁰², 211, 213, 214, 216, 217, 219, 220, 222, 223⁹⁷⁸, 225, 227, 228¹⁰¹⁷, 228¹⁰²³, 229¹⁰²⁴, 230, 230¹⁰²⁹, 231, 235, 235^{1054a}, 249; Ukrayna eyaleti, 201, 206, 232
 Kimmer Boğazı: 41
 Kokkoz: Köy, 60¹³¹
 Kovuş: Köy, 168
 Koz: Köy, 174
 Köprülü: Köy, 56, 125⁴⁴⁷
 Köreyiz {Kureiz}: Yerleşim yeri, 151
 Köstence {Konstanza}: Romanya'da bir şehir, 245, 245¹¹⁰⁵, 246¹¹⁰⁶

Krakau: 282¹³⁰⁹
 Kuban: 39, 200, 232, 296
 Kurlandiya: 108, 236
 Kursk: Rus eyaleti, 211
 Kuru Özen: Köy, 75²²⁴
 Kutlak: Köy, 174
 Kutur: Köy, 287
 Kuzey Kafkasya: 78, 232, 238, 238¹⁰⁶¹, 289, 290¹³⁴³
 Küçük Özen: Köy, 75²²⁴

L

Lemberg: 131, 133
 Litvanya: 70¹⁸⁷, 90, 108, 146, 158, 159, 236, 246-248, 260, 298¹³⁷⁸
 Lozan: 62¹⁴⁹, 63, 259

M

Macaristan: 172⁶⁹⁵, 288
 Mançurya: 263
 Mariupol: Kaza, 65
 Mazgana: Köy, 168
 Mecidiye: Romanya'da bir şehir, 245¹¹⁰⁵
 Melitopol: Ukrayna'da bir şehir, 99, 100
 Minsk: Eyalet, 187⁷⁸²
 Moldavya: 131, 132
 Moskova: 45, 77, 79, 82, 85, 106, 134, 137, 166, 167, 188, 193, 232, 247¹¹¹⁶, 252¹¹⁵⁰, 263, 264, 267-271, 275-277, 277¹²⁸⁰, 289, 294-297,
 Münih: 294¹³⁵⁶

N

Nayman: Köy, 287
 Nikita: Yerleşim yeri, 263¹¹⁹⁹
 Nikolayev: Ukrayna'da bir şehir ve liman, 201, 210, 234; Alman esir kampı, 278
 Nogay bozkır: 39
 Novogeorgiyevsk: Ukrayna'da bir şehir, 113, 114
 Novorossiysk: Liman, 193⁸²³-194⁸²³

O

- Odesa: Şehir, 70, 146, 172, 203⁸⁸³, 204, 210, 236, 241, 252¹¹⁵⁰; liman, 58, 201, 203⁸⁸³, savunma bölgesi, 86, 89, 148
 Olybin: 280¹³⁰⁴
 Orbaş: Otuz civarında yerleşim yeri, 174
 Orenburg: 136
 Orkapı, Perekop'un Türkçesi: Kıstak, 39, 39¹, 39², 114, 169, 173, 203, 287; kaza, 54⁹¹, 65, 84, 116, 118, 126⁴⁵¹, 176, 256
 Orta Asya: 296
 Otuz: Köy, 173, 174

Ö

- Özenbaş: Köy, 60, 168

P

- Pantikapaion: Rum şehri, 41
 Paris: 59, 60, 71, 72
 Perekop: "Orkapı" maddesine bakınız.
 Peryaslav: Şehir, 220
 Petersburg (Petrograd): 47, 65, 67, 70, 77, 85-87, 90, 97, 98, 100, 102³⁵², 106, 109, 111, 113³⁹⁷, 129, 130, 130⁴⁶⁸, 131, 132, 135, 142, 146⁵⁶¹, 153, 159-162, 246, 247, 247¹¹¹⁴, 247¹¹¹⁶
 Podolya: Ukrayna eyaleti, 201, 205
 Polonya: 40, 63¹⁵², 70¹⁸⁷, 104, 146, 159, 196⁸⁴², 246, 246¹¹⁰⁵, 247, 248, 248¹¹²³, 257¹¹⁶⁸, 259, 269¹²³⁷, 298¹³⁷⁸
 Poltava: Ukrayna eyaleti, 205
 Poti: Kafkasya'da bir liman, 193
 Prag: 289, 291^{1344a}
 Prens Adaları: 258

R

- Roma: 41, 277
 Romanya: 40, 62¹⁴³, 89, 119, 146, 146⁵⁶¹, 147, 169, 170, 187, 193, 245, 245¹¹⁰¹, 245¹¹⁰⁵, 246¹¹⁰⁶, 247, 266, 287, 288, 296¹³⁶⁷, 298¹³⁷⁸
 Rowno: 282¹³⁰⁹
 Rusya: 39, 40, 40¹⁰, 42, 43, 45-47, 50-59, 61-63, 63¹⁵⁶, 65, 65^{157a}, 66, 67, 70-72, 74-79,

- 85-87, 89, 91, 92, 94-98, 104, 105, 107-111, 117, 120, 121, 129-131, 135, 136, 140, 143, 144, 153, 154, 157⁶⁰⁰, 159-162, 162⁶²¹, 163, 164, 166, 167, 172⁶⁹⁵, 178⁷³¹, 182, 183, 185, 185⁷⁷³-186⁷⁷³, 193, 194⁸²³, 200, 202, 205-208, 209⁹⁰², 211, 214, 215, 217, 219, 220, 220⁹⁶⁰, 221⁹⁶², 222, 225, 226, 232, 233, 233¹⁰³⁹, 234, 235, 237, 239, 240, 243, 246, 247, 249, 251, 254, 255, 255¹¹⁵⁹, 257, 260, 263, 264, 264¹²⁰⁵, 265, 267, 269¹²³⁷, 272, 273, 277-279, 279¹²⁹³, 281^{1304a}, 282¹³⁰⁹, 289, 291^{1344a}, 292, 294, 295, 297

S

- Sala: Köy, 173
 Samara: 74²¹⁹
 Seyitler: Yerleşim yeri, 176
 Sibirya: 44, 78, 130, 131, 135, 136, 154, 154⁵⁸⁷, 159, 160, 161, 268, 294¹³⁵⁴
 Simferopol: "Akmescit" maddesine bakınız.
 Sivastopol: "Akıyar" maddesine bakınız.
 Sivaş Gölü: 39
 Sofya: 62
 Sonak: Çelebi Cihan'ın doğduğu köy, 71
 Steiermark: 285¹³¹²
 Stockholm: 63, 130, 203⁸⁸³
 Sudak: Şehir, 173; bölge, 173, 192
 Süren: Tren istasyonu, 155
 Sverdlovsk: Bölge, 294

T

- Tama: Köy, 73²¹⁴
 Taman: Yarımada, 39
 Taraktaş: Köy, 173, 174
 Taşkent: 285¹³¹²
 Tatarosman: Köy, 168
 Tavbatrak: Köy, 168
 Tavrida: 39⁸, 49⁵⁸, 50, 51, 56, 60, 65, 69, 70, 84, 90, 92, 98, 99, 102, 107, 107³⁶⁸, 110-112, 135, 136, 149, 166, 167, 170, 190, 201, 204, 205, 207, 211, 213, 234, 235, 235^{1054a}, 260, 261¹¹⁸⁶, 261¹¹⁹¹, 282¹³⁰⁹, 283¹³¹¹
 Theodorichhafen (Akıyar): 283¹³⁰⁹
 Tiraspol: Romanya'da bir şehir, 146

Töle: Köy, 155
 Trabzon: Türk şehri, 170, 239
 Transkafkasya: 161, 238
 Transnistrien {Transdinyester}: 282¹³⁰⁹
 Tuak: Köy, 49, 49⁶², 75²²⁴
 Türkistan: 62, 78, 135-137, 144, 160, 161, 206, 242¹⁰⁸⁴, 243, 288, 289, 290¹³⁴³, 297¹³⁷⁴
 Türkiye: 39, 40, 43, 45, 47, 51, 51⁷⁴, 51⁷⁸, 57, 59-61, 67¹⁶⁸, 71, 83²⁶⁹, 134, 135, 160, 169-171, 171⁶⁹³, 178⁷³¹, 181, 186, 195, 200, 206⁸⁸⁹, 207, 212, 217, 217⁹³⁵, 218, 222-224, 225¹⁰⁰⁰, 234, 235, 238, 238¹⁰⁶¹, 239-242, 242¹⁰⁸⁴, 243-245, 245¹¹⁰¹, 246, 248, 253-255, 258, 259, 264, 269¹²³⁷, 270, 272, 283¹³⁰⁹, 294, 296¹³⁶⁷, 298¹³⁷⁸, 298¹³⁷⁹

U

Ufa: 136, 137, 159
 Ukrayna: 70¹⁸⁷, 88, 92, 94, 96, 99, 100, 102, 104, 105, 107-112, 114, 118, 130-135, 142, 147, 155, 159, 164, 166, 169, 170, 172, 172⁶⁹⁵, 185⁷⁷³-186⁷⁷³, 186⁷⁷⁷, 186⁷⁷⁸, 188, 190, 194⁸²³, 195, 198, 199, 199⁸⁵⁹, 200-206, 206⁸⁸⁹, 207, 208, 209⁹⁰², 210-212, 212⁹⁰⁶, 213-220, 220⁹⁶⁰, 221, 221⁹⁶², 222, 223, 223⁹⁷⁸, 224-228, 228¹⁰²³, 229, 229¹⁰²⁴, 230, 230¹⁰³⁰, 231, 232, 232¹⁰³⁷, 233, 233¹⁰³⁹, 233¹⁰⁴³, 234-238, 242-244, 245¹¹⁰¹, 247, 247¹¹¹⁶, 248-250, 254, 260, 282¹³⁰⁹-283¹³⁰⁹, 283¹³¹¹-284¹³¹¹

Ulu Özen: Köy, 75²²⁴

Ulusala: Köy, 168

Ural: Bölge, 135, 136, 268

Ü

Üsküt: Yerleşim yeri, 49, 49⁶², 75, 173, 269, 269¹²³⁷

V

Vatikan: 259

Vilnius: 191⁸⁰⁸, 294

Vinniza: 282¹³⁰⁹

Viyana: 62, 129, 144, 195

Volga bölgesi (ayrıca bk. İdil-Ural): 135, 136, 144

Volga Nehri: 47, 283¹³¹¹

Volhinya {Wolhynien}: Ukrayna'da bir eyalet, 201, 205

Voronej {Woronesch}: Rus şehri, 187⁷⁸²; eyalet, 211

W

Württemberg: 283¹³¹¹

Y

Yalta: Şehir, 98, 142, 144, 147, 150, 151, 154, 158, 160, 162⁶²¹, 168, 174, 176, 183, 263¹¹⁹⁶, 278¹²⁸⁷; bölge, 40, 65, 74²²⁴, 116, 118, 127⁴⁵¹, 256, 263¹¹⁹⁹

Yaş: 146

Yekatarinodar: Kuban bölgesinde bir şehir, 253¹¹⁵⁷

Yekatarinoslav: Ukrayna'da bir şehir, 201; Ukrayna eyaleti, 201, 205

Z

Zürih: 63¹⁵⁶

Zvyahel: Ukrayna'nın Volhinya eyaletinde bir şehir, 282¹³⁰⁹

3. Konular

A

Akmescit {Simferopol} Öğretmen Okulu: 50, 54⁹¹, 76, 82, 82²⁶⁸, 85, 86, 145, 261

Al Bayrak: Kırım Türk gazetesi, 83, 160

Alakat İsyanı (1929): 269, 269¹²³⁷

Alanlar: 41

- Alaş Orda: Kazakistan Özerk Hükûmeti, 206
- Âlem-i Nisvan: Kırım Türk kadın gazetesi, 46, 74, 115⁴¹⁵
- Alman birlikleri: Birinci Dünya Savaşı sırasında Kırım'da, 165, 173, 174-177, 178⁷³¹, 179-182, 184-186, 186⁷⁷⁷, 186⁷⁷⁸, 187, 187⁷⁷⁸, 193, 193⁸²³-194⁸²³, 200, 203, 204, 206, 206⁸⁹², 207, 213, 215, 226, 227, 230, 253, 253¹¹⁵⁷; Ukrayna'da, 186⁷⁷⁷, 201, 203, 203⁸⁸³, 204, 206, 219, 234, 236, 239-241; Yüksek Komutanlık {Oberkommando}, 224, 224⁹⁸⁷; Doğu Cephesi Ordusu, 173; 15. Redif Tümeni {Landwehrdivision}, 173, 204, 206, 207; 1. Bavvera Süvari Tümeni, 173; İkinci Dünya Savaşı sırasında Kırım'da, 276-287; Führer Genel Karargâhı (Führerhauptquartier), 279¹²⁹³, 280, 281, 281^{1304a}, 282¹³⁰⁹, 283¹³⁰⁹, 286¹³²⁰
- Alman Doğu Bakanlığı: "Alman İmparatorluğu" maddesine bakınız.
- Alman İmparatorluğu: 201, 205, 210, 213, 226, 243, 244, 283¹³¹¹-284¹³¹¹; devlet başkanı (Führer), 279¹²⁹³, 281^{1304a}, 281, 282¹³⁰⁹-283¹³⁰⁹, 284¹³¹¹, 284^{1311a}, Reichstag, 178⁷³¹; hükûmet, 219, 221, 224, 225, 227, 243; Birinci Dünya Savaşı'nda Dış İşleri Bakanlığı, 205, 217, 220, 221, 224; İkinci Dünya Savaşı'nda Dış İşleri Bakanlığı, 279¹²⁹², 279¹²⁹³, 282¹³⁰⁹, 283¹³¹¹-284¹³¹¹, 286¹³²³, 291; Doğu Bakanlığı, 279¹²⁹³, 280, 281, 281¹³⁰⁵, 283, 284, 284^{1311a}, 285, 286¹³²³, 287, 288^{1334a}, 291; Propaganda Bakanlığı, 286¹³²³; SS ve SD, 282, 282¹³⁰⁹-283¹³⁰⁹, 286, 286¹³²³, 288
- Almanlar: 206⁸⁹², 217, 219, 222, 224, 225, 232, 234, 235, 239, 243, 253, 287; Kırım'daki, 106, 125, 126⁴⁵¹-127⁴⁵¹, 145, 183, 186⁷⁷⁸-187⁷⁷⁸, 188, 227, 228¹⁰¹⁷, 283¹³¹¹-284¹³¹¹, zorla göç ettirilme, 296; Volga Almanları, 296
- Almanya'nın Doğu politikası: Birinci Dünya Savaşı, 177, 178, 178⁷³¹, 179-182, 184, 185⁷⁷³-186⁷⁷³, 186, 186⁷⁷⁸-187⁷⁷⁸, 193, 193⁸²³-194⁸²³, 198⁸⁵⁰, 200-206, 206⁸⁹², 207, 208, 212⁹⁰⁶, 216-227, 231, 234; İkinci Dünya Savaşı, 279, 279¹²⁹³, 280, 281^{1304a}, 281, 281¹³⁰⁵, 281¹³⁰⁷, 282, 282¹³⁰⁹, 283, 283¹³⁰⁹, 283¹³¹¹-284¹³¹¹, 284, 284¹³¹², 285, 285¹³¹², 286-288, 288^{1334a}, 291, 291¹³⁴⁵; Kırım ile ilgili planları, 282, 282¹³⁰⁹, 283, 283¹³⁰⁹, 283¹³¹¹, 284, 284¹³¹¹
- Altay Türkleri: 41
- Altın Orda: Moğol imparatorluğu, 42
- Aluşta İsyanı (1918): 173-176
- Ana Yurt: Kırım Türkleri dergisi, 279¹²⁹⁵, 280
- "Ant Etkenmen" ("Ant Etmişim"): 72
- Avarlar: 41
- Azat Kırım: Kırım Türk gazetesi, 280
- Azerbaycan Cumhuriyeti: 116⁴¹⁵, 200, 232, 253¹¹⁵⁸
- Azerbaycan Türkleri (Azerbaycanlılar): 62, 170, 272, 288, 289; Gönüllüler Lejyonu, 283¹³⁰⁹; İrtibat Karargâhı (Berlin), 290¹³⁴³

B

- Bağımsız Müslüman Muhafız Alayı: 247, 247¹¹¹⁶
- Balkarlar: 272, 294¹³⁵⁶, 296
- Baltık Devletleri: 297
- Baltıklılar: 63¹⁵²
- Basın ajansları: Havas, 130, 160; Millî, 238¹⁰⁶¹; Petrograd Telgraf Ajansı, 160, 166; Reuter, 130, 202; Rosta, 252¹¹⁵⁰; Cenevre Telgraf Birliği, 129; Ukrayna Basın Bürosu, 224; Wolff Telgraf Bürosu, 130
- Başkırlar: 272
- Berliner Tageblatt: Gazete, 221⁹⁶²
- Beyaz Gönüllüler Ordusu: 200, 209⁹⁰², 232, 233¹⁰³⁹, 233¹⁰⁴¹, 250, 251¹¹⁴⁰, 253¹¹⁵⁷, 260¹¹⁸⁵, 261¹¹⁹¹
- Beyaz Ruslar: 289; Kırım'daki, 126⁴⁵¹-127⁴⁵¹; Berlin Merkez Konseyi, 290¹³⁴³
- Birleşmiş Milletler: 258, 259, 297
- Bolşevik partizan savaşları: 278, 286, 287, 294, 295
- Bolşevikler: 98, 101, 103, 111, 121, 132, 138, 140, 142, 145, 147, 145, 151-155, 155⁵⁹³, 156, 157, 157⁶⁰⁰, 158, 159⁶⁰⁹, 160-162, 162⁶²¹, 163-170, 172-176, 201, 203, 203⁸⁸³, 207, 208^{897a}, 213, 219, 222, 232-234, 235,

236, 244, 247¹¹¹⁶, 247, 253¹¹⁵⁸, 260, 261¹¹⁹¹, 263, 264, 268, 269, 269¹²³⁷, 272, 278, 281, 287, 293, 295, 296¹³⁶⁷; Kırım Bolşevikleri, 111, 159⁶⁰⁹, 160, 162, 165; Kırım'da parti komitesi 98, 98³³⁸, 153; yerel gruplar, 98, 147, 151, 152, 161, 162; Akıyar {Sivastopol} Savaş Devrim Komitesi, 142, 145, 151, 152, 154, 155, 157, 159⁶⁰⁹, 161, 162; Akmesçit'te {Simferopol}, 152-154; eyalet toplantısı (Ekim 1917), 98, 152; eyalet kongresi (Ocak 1918), 165; (Mart 1918), 166; Tavrida Sovyet Cumhuriyeti (1918), 166, 167, 170, 234; Kırım Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti (1919), 260; Merkezi İcra Komitesi (1918), 166, 167; (1921-1944), 265, 270, 295; Petrograd'daki Halk Komiserleri Konseyi (Sovnarkom), 109, 142, 153, 161, 162, 166; Moskova'da, 194⁸²³, 264; Kırım'da (1918), 166, 174; (1921-1938), 265, 265^{1213a}, 266, 267, 274; Komünist Partisi Merkez Komitesi, 267; millî siyasetleri (1917-1946), 130, 160-163, 166, 167, 214, 215, 225, 263-279, 293-297; Rusya halklarının hakları bildirisi, 161, 277; Rusya'nın çalışan tüm Müslümanlarına bildiri, 161, 162; Kırım'ın "Sovyetleştirilmesi", 268, 270-277; Kırım'da kitlesel terör (1917), 142, 151; (1918), 158-160, 164-166; (1920-1921), 263, 263¹¹⁹⁶; (1928), 268; (1937-1938), 274, 274¹²⁵⁹⁻¹²⁶¹, 275, 276; (1944), 293; soykırım, 293, 294, 294¹³⁵⁶, 295, 295¹³⁶⁷, 296, 296¹³⁷², 297, 297¹³⁷⁴

Bosporos Krallığı: 41

Brest-Litovsk Barış Görüşmeleri: 132, 134, 135, 181, 202, 213, 235, 239; Barış Antlaşması, 166, 167, 193⁸²³, 202, 223, 236

Bulgarlar (Kırım'daki): 125, 126⁴⁵¹, 190⁷⁹⁷, 275
Büyük Don bölgesi: 232, 233¹⁰⁴⁰

Büyük Ruslar, 131, 295, 296; Kırım'da, 126⁴⁵¹-127⁴⁵¹, 190⁷⁹⁷, 265, 283¹³¹¹, 285, 295, 296

Büyük Rusya: 178⁷³¹, 185⁷⁷³, 209⁹⁰², 217, 220⁹⁰⁶, 222, 232, 233, 239, 249; Rusya İmparatorluğu: 129, 164, 190, 209⁹⁰², 217⁹³¹, 218⁹⁴², 234, 237, 238

Ç

çatışmalar: Aleksandrovsk'ta, 147; Yalta'da, 151, 162⁶²¹, 168; Kefe'de Feodosiya, 151; Kerç'te, 152; Bahçesaray'da, 154, 155; Alma Nehri'nde, 154-156; Akmesçit'te {Simferopol}, 157, 158; Özenbaş'ta, 168; Sudak'ta, 173, 174; Aluşta'da, 174, 175; Caytamgal'da, 176; İkinci Dünya Savaşı'nda, 277, 277¹²⁸⁰, 278, 278¹²⁸⁷; Doğu Türk Silahlı Birliği, 288, 288¹³³⁷; Kırım Türkleri Subaylar Heyeti, 279, 288; Kırım Alayı, 288
Çeçenler: 161, 294¹³⁵⁶, 296
Çekoslovakya: 277

D

Dağdayır Medresesi: 67¹⁶⁹-68¹⁶⁹, 68¹⁷¹
Dağıstan Müslümanları Millî Komitesi: 137
Demokratik Kırım Cumhuriyeti: 109, 115, 118, 123, 124, 130, 130⁴⁶⁸, 132, 163, 171⁶⁹³, 204, 205, 213, 228, 248, 254
Der Neue Orient: Berlin gazetesi, 70¹⁹¹, 89, 90, 97, 130, 171⁶⁹⁵, 192⁸¹², 228¹⁰¹⁷, 232, 252
Devrim (1905-1906): 46, 47, 51, 55, 56, 71¹⁹⁸, 105, 120
Die Post: Berlin'de yayımlanan gazete, 230¹⁰³⁰
Direktorya: "Kırım Türkleri millî hükümeti" maddesine bakınız.
Dobruca Sedası: Köstence'deki Kırım Türk gazetesi, 245¹¹⁰⁵
Doğu Türk Silahlı Birliği: "Çatışmalar" maddesine bakınız.
Doğulu işçiler: 285
Don Kazakları: 131, 144⁵⁴⁸, 235, 296
Duma: 56, 57, 63¹⁵⁶, 77, 113³⁹⁷, 251; Akmesçit {Simferopol}, 103, 178⁷³¹, 179, 184, 248¹¹²³; Bahçesaray, 116⁴¹⁵
E
Emel Mecmuası: Romanya'daki Kırım Türk gazetesi, 246¹¹⁰⁶, 279¹²⁹²
Ermeni İrtibat Karargâhı (Berlin): 290¹³⁴³
Ermeniler (Kırım'daki): 103, 125, 127⁴⁵¹, 187, 188

Ermenistan Cumhuriyeti: 232
Essener National Zeitung: 277¹²⁸⁰
 Estonyalılar (Kırım'daki): 125, 126⁴⁵¹
 eyalet kongreleri ve komiteleri: "Tavrıda eyaleti" maddesine bakınız.

F

Finliler: 63¹⁵²

G

Genç Tatarlar: 52-54, 54⁹⁰, 55-57, 59, 60, 75, 120, 125
 gençlik örgütleri: 75, 76; Karasubazar'da "Azın-i Ümid", 56, 75; İstanbul "Kırım Talebe Cemiyeti", 57, 58; Türkiye'de ve Kırım'da "Vatan" {Cemiyeti}, 57-59, 67¹⁶⁶, 71, 125; "Gençlik Cemiyeti", 75, 76, 93; "Talebe Cemiyeti", 75, 76; Karasubazar'da "Kökbayrak", 75, 76; Gözleve'de Yevpatoriya "Altın Orda", 75, 76; İstanbul "Rusya Müslümanları Talebe Cemiyeti", 58
Golos Tatar: Kırım Türk gazetesi, 83, 83²⁷⁵, 87, 89, 91, 109, 177
 Gotlar (Kırım'daki): 41, 282¹³⁰⁹, 283, 284¹³¹¹; Ostrogotlar, 41
 GPU: 269¹²³⁷
 Gürcistan: 232, 253¹¹⁵⁸
 Gürcüler: 63¹⁵², 289; Berlin İrtibat Karargâhı, 290¹³⁴³

H

"Hazreti Ali" Piyade Alayı: 86, 144, 145, 147, 156
Hak Sesi: Kırım Türk gazetesi, 245, 246
 Halk Temsilcileri Konseyi: Tavrıda eyaletinin en yüksek organı, 111, 132, 138-143, 148-154, 157, 158
 Halkevi (Akmescit): 150, 154, 156, 157, 164
 Hansaray (Bahçesaray): 95³²⁶, 97, 103³⁵⁹, 104, 116, 116⁴¹⁹, 129
 Havas: Basın ajansı, 130, 160
 Hazar Türkleri: 41
 Hunlar: 41, 284¹³¹¹

I

İngermanlandlılar: 296
Irak Şark: Harbin'de yayımlanan gazete, 263
Işık: Romanya'da yayımlanan Kırım Türk gazetesi, 245¹¹⁰⁵

İ

İdil-Ural Müslümanları: 247¹¹¹⁶, "Volga ve Sibirya Müslümanları" maddesine de bakınız.
 İdil-Ural Türkleri Millet Meclisi: 137, 172
 İdil-Ural Türkleri Millî İdaresi: 137
 İdil-Ural Türkleri, 62, 137, 146⁵⁶¹, 172, 288, 289, 290¹³⁴³, "Kazan Türkleri" maddesine de bakınız.
İkdam: Türk gazetesi, 160, 195, 198, 201, 238, 239, 243
 İngiliz: 279¹²⁹³
 İnguşlar: 294¹³⁵⁶, 296
 İskitler: 41
 İslamcılık: 46
 İşçi-Köylü-Asker ve Denizciler Konseyi: 65, 79, 85, 86, 89, 98, 100, 101, 111, 113³⁹⁷, 148, 150, 162; Tavrıda Eyalet Kongresi, 111
 İtilaf Devletleri: 62, 214, 249, 250, 255, 258, 260, 261
 İttihat ve Terakki Partisi: 225¹⁰⁰⁰, 244¹⁰⁹⁵

J

Južnye Vedomosti: Rus gazetesi, 92, 93, 110, 111

K

"Karılgaçlar Duası" ("Kırlangıçlar Duası"): 72
 Kadetler-Kadetler Partisi: Rus Anayasal Demokratlar, 65, 80, 91, 98, 100, 183, 183⁷⁵⁷, 184, 185, 217⁹³¹, 232, 249-251, 251¹¹⁴⁰, 252¹¹⁵⁰, 253, 253¹¹⁵⁷, 255, 255¹¹⁵⁹
 Kadınlar Komiteleri (Kırım): 74, 74²¹⁹, 74²²⁴, 75, 77, 78, 115, 116, 116⁴¹⁵
 Kadınlar Kongresi (Akmescit): 74
 Kadınlar Merkez Komitesi: 70, 74, 92³¹¹, 115, 116, 116⁴¹⁵
 Kafkas lejyonu: 283¹³⁰⁹

- Kafkaslılar: 238
 Kalmuklar: 296
 Karaçaylılar: 272, 294¹³⁵⁶, 296
 Karadeniz donanması: Rus Karadeniz donanması, geçici Rus hükümetinin etkisinde, 89, 142; Kırım Bolşevikleri ve Petrograd/Moskova Halk Komiserleri Konseyi etkisinde, 93-101, 119, 130, 142, 145-149, 151, 152, 154-159, 159⁶⁰⁹, 160, 161, 165, 166, 173, 174, 193⁸²³-194⁸²³, 203, 203⁸⁸³; Türkiye'nin görüşü, 134, 135, 239, 240; Almanya'nın görüşü, 193⁸²³-194⁸²³, 206⁸⁹², 207; Kırım bölge hükümetinin görüşü, 190, 192, 193; Ukrayna'nın görüşü, 202, 203, 203⁸⁸³, 204, 205, 208^{897a}, 210, 213-215; gemiler: "Pрут" (kruvazör), 193⁸²³-194⁸²³, 241; "Hacı Bey" (torpido bot), 149, 151, ; "Ruminiya" (kruvazör), 165; "Truvor" (nakliye gemisi), 165; "Volja" (muhrup), 148, 149; Türk Karadeniz donanması, 239, 240, 240¹⁰⁶⁹, 241; gemiler: "Giresun" (gemi), 179, 179⁷³⁷; "Hamidiye" (kruvazör), 240, 241; "Mecidiye" (kruvazör), 241; "Sultan Yavuz Selim", daha önceki "Goeben" (zırhlı kruvazör), 240, 240¹⁰⁶⁹
- Karadeniz problemi: Türkiye'nin görüşü ve girişimleri, 134, 135, 214, 238-241, 243, 244; Almanya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki görüşü, 193⁸²³-194⁸²³, 243, 244; Almanya'nın İkinci Dünya Savaşı'ndaki görüşü, 282, 282¹³⁰⁹, 283, 283¹³⁰⁹, 283¹³¹⁰, 283¹³¹¹, 284, 284¹³¹¹; Kırım Müslüman İcra Komitesinin görüşü, 68; Ukrayna'nın görüşü, 201-203, 203⁸⁸³, 204, 205, 210, 215; Sovyetler Birliği'nin görüşü, 295, 295¹³⁶⁷, 296, 296¹³⁶⁷
- Karakalpaklar: 272
 Karasubazar İşyanı (1918): 175
 Kazaklar: 272
 Kazan Hanlığı: 62
 Kazan Türkleri (Kazan Tatarları): 62, 272
 Kent ve Kırsal Bölge İdareleri, Meslek Kuruluşları ve Kırım Sosyalist Partiler Toplantısı, 251
 Kıpçaklar: 41
 Kırgızlar: 161, 272
- Kırım (Tavrida) Kırsal Bölge Daireleri: 40, 49, 53, 55, 65, 76, 79, 82, 84, 85, 92, 92³³¹, 103, 107, 110, 111, 179, 182, 183, 183⁷⁵⁷, 184, 228¹⁰¹⁵, 249, 250-252
 Kırım {Krym}: Kırım Türk gazetesi, 83²⁷⁵, 177, 177⁷²⁷, 223, 248, 256
 Kırım arması: 116, 116⁴²¹
 Kırım Askerî Karargâhı: 133, 139-143, 145, 146, 147-152, 155-158; Rus subayları, 138, 139, 139⁵²⁶, 140, 142, 143, 145, 147, 150, 151, 156, 157, 168; Kırım Türkü partizanlar, 168; Aluşta isyancıları, 174
 Kırım bölge hükümeti (25 Haziran-16 Kasım 1918): Oluşması, 178⁷³¹, 179-182, 182⁷⁵⁰, 183, 183⁷⁵⁷, 184-188; kuruluşu, 188, 188⁷⁹⁰-189⁷⁹⁰, 189-192, 199, 199⁸⁵⁹; hükümet açıklaması, 189, 189⁷⁹⁷, 190, 190⁷⁹⁷, 191, 226, 231; faaliyetleri, 189⁷⁹⁷-190⁷⁹⁷, 190, 191, 191⁸⁰⁷, 191⁸⁰⁸, 192, 192⁸⁰⁸, 193-200, 215-220, 224-227, 229, 230, 230¹⁰²⁹, 231, 232, 241¹⁰⁷⁸, 242, 242¹⁰⁸⁴, 243, 247-251, 251¹¹⁴⁰, 252, 252¹¹⁵⁰, 253-255; devlet aygıtı, 192, 193; yüksek mahkeme, 189, 192, 192⁸¹²; silahlı kuvvetler, 186⁷⁷⁷, 190, 193, 193⁸²¹-194⁸²¹; yasalar, 189, 190, 192; Kırım vatandaşlığı, 189, 192, 231, 255; (16 Kasım 1918-17 Nisan 1919), 255, 256, 260
 Kırım Cumhuriyeti (Demokratik Cumhuriyet veya Halk Cumhuriyeti): 108, 109, 115, 118, 123, 124, 130, 130⁴⁶⁸, 132, 163, 171⁶⁹³, 205, 206, 213, 248, 254; dış ülkeler tarafından tanınması, 131, 132, 171⁶⁹³, 181, 207, 208, 208⁸⁹⁸, 212, 213, 222-224, 242, 254
 Kırım Devleti: 134, 135, 163, 164, 166, 187, 193, 195, 199, 210, 226, 253, 254
 Kırım Devrim Karargâhı: 100-103, 106, 110, 112, 113, 138, 139
 Kırım halkı: 39, 39⁸, 40, 40⁹, 40¹⁰, 41, 43, 49, 49⁵⁷, 50, 73²¹¹, 106, 107, 107³⁶⁸, 126⁴⁵¹, 127, 127⁴⁵¹, 133, 176, 177, 201, 210, 210⁹⁰³, 275-277, 283¹³¹¹, 293, 294, 294¹³⁵⁴, 294¹³⁵⁶, 295
 Kırım Hanlığı: 39, 42, 42²², 60, 116⁴²¹, 197, 200, 237, 243
 Kırım İsviçresi: 109, 110, 125, 178
 Kırım İşçi ve Köylü hükümeti (1919): 260

- Kırım Karaim Türkleri: 119, 126⁴⁵¹, 182, 251, 255
- Kırım Konsili: 190⁷⁹⁷
- Kırım Kurucu Meclisi: 112, 128, 128⁴⁵⁷, 138-140, 149, 150, 163, 179, 189, 196, 248, 252
- Kırım Mecmuası*: İstanbul'da yayımlanan Kırım Türk gazetesi, 160, 171, 172⁶⁹⁵, 206, 244
- Kırım Müftüsü-Müftülüğü (1943-1944): 284^{1311a}, 285, 285¹³¹², 286, 286¹³²³, 287
- Kırım Müslüman Merkez Komitesi (1941-1942): 279, 285
- Kırım Müslüman şehir ve köy komiteleri (1917): 73, 73²¹⁴, 77²⁴⁴, 79-81, 87, 144⁵⁴⁸, 216, 216⁹²⁴
- Kırım Müslüman Taburu (1917): 86, 87, 100, 115, 135, 144; (1918), 162⁶²¹
- Kırım Ocağı*: 83, 83²⁷³, 93
- Kırım Ön Meclisi: 196, 230, 250
- Kırım Özerk Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti: Kuruluşu, 264; yaşaması, 265, 266, 272, 272; yok edilmesi, 293, 294, 296
- Kırım Parlamentosu: 231, 250, 252, 256
- Kırım Sosyalist Sovyet Cumhuriyeti (1919): 260
- Kırım Süvari Alayı: 86, 98-100, 112, 112³⁹⁰, 113-116, 118, 133, 136, 144, 145, 147, 151, 155, 155⁵⁹³, 156
- Kırım Talebe Cemiyeti: 57, 58, 75, 76
- Kırım Tatar Devleti: "Kırım Devleti" maddesine bakınız.
- Kırım Tatar Halk Cumhuriyeti: "Kırım Cumhuriyeti" maddesine bakınız.
- Kırım Tatarları Genel Merkezi (Berlin): 281, 282¹³⁰⁹-283¹³⁰⁹, 284^{1311a}
- Kırım Tatarları Millî Merkez Komitesi: 291, 291¹³⁴⁵, 292, 292¹³⁴⁸
- Kırım Türkleri Almanya Temsilciliği: 279¹²⁹², 280, 281¹³⁰⁵, 285, 285¹³¹², 286¹³²³, 288, 288^{1334a}, 290¹³⁴³, 291¹³⁴⁵
- Kırım Türkleri anayasası: 121, 121⁴⁴², 122, 122⁴⁴⁴, 123, 124, 124⁴⁴⁶, 125, 137, 143, 144, 181, 182, 257;
- Kırım Türkleri Askerî Komitesi: 86, 90
- Kırım Türkleri Berlin heyeti: 279¹²⁹², 280, 281¹³⁰⁵, 282¹³⁰⁹
- Kırım Türkleri hayır cemiyeti: Kırım'da, 45, 52, 53, 76, 93; Türkiye'de, 170, 171, 206⁸⁸⁹
- Kırım Türkleri Kuruluşları Genel Kurulu (Kasım 1917): 100
- Kırım Türkleri millî hükûmeti (Aralık 1917-Ocak 1918): Oluşumu, 83, 112, 123, 124, 128, 129; kabine, 128; hükûmet açıklaması, 128, 129; faaliyetleri, 128, 129, 132-135, 138-152, 154-157, 159-163, 167-169, 171, 177, 186, 201, 205, 206, 235; silahlı kuvvetler, 142-149, 151, 152, 154, 155, 155⁵⁹³, 156, 157
- Kırım Türkleri millî milis kuvvetleri: 145, 152, 175, 177
- Kırım Türkleri tiyatrosu: 53, 53⁸⁷, 76, 128, 177, 178, 266, 280
- Kırım Türklerinde dil ve yazı: 45, 46, 53, 271-274, 274¹²⁵⁹
- Kırım Türklerinde edebiyat: 53, 54, 54⁹³, 59, 60, 71, 72, 76, 84, 146, 146⁵⁶¹, 159, 171⁶⁹⁵-172⁶⁹⁵, 245, 245¹¹⁰⁵-246¹¹⁰⁵, 265, 266, 271-274, 274¹²⁶⁰, 274¹²⁶¹
- Kırım Türklerinin bayrağı: 86, 94, 104, 105, 116, 119, 176, 177, 179⁷³⁷, 181, 190; millî marşı, 72, 119
- Kırım Türklerinin eğitim işleri: 45-47, 50, 51, 51⁷⁸, 52, 53, 54⁹¹, 57, 60, 63¹⁵⁴, 67¹⁶⁶, 67¹⁶⁹-68¹⁶⁹, 71, 78, 81, 82, 82²⁶⁸, 83, 85, 92³¹¹, 103, 115⁴¹⁵-116⁴¹⁵, 265, 266, 271-274, 274¹²⁶¹
- Kırım Türklerinin göç ettirilmesi ve geri dönüşleri: 39, 39⁶, 39⁷, 40¹⁰, 43, 44, 44⁴⁰, 179⁷³⁷, 192, 245-248, 255, 259, 266, 267, 285, 286¹³²³, 297, 298¹³⁷⁹
- Kırım Türklerinin partizan savaşları (1918): 167-169, 173-176; (1920-21), 263, 263¹¹⁹⁷, 263¹¹⁹⁹, 264; (1941-1944), 294, 295
- Kırım Ukrayna Bozkır Komitesi: 215
- Kırım Üniversitesi: 192
- Kırım Yüksek Mahkemesi: 189, 192, 192⁸¹²
- Kırım*: Kırım Türk gazetesi, 288, 293
- Kırım'da açlık (1921-1922): 40¹⁰, 260, 261, 264, 265, 276; (1931-1934), 269, 270, 276; (1944), 293
- Kırım'da dinî takibatlar: 270

Kırım'daki Alman Ekonomi Karargâhı, 285, 286

Kırım'daki Protestanlar: 50

Kırım'ın Kurtarılması İçin Müslüman Kuruluşları Konseyi: 172, 172⁶⁹⁵, 204-206, 213

Kırım'ın Ruslaştırılması: 270-274, 276-278, 294-297

Kırım'ın Sovyetleştirilmesi: 268, 270-276

Kırım-Herson Metropoliti: 190⁷⁹⁷

Kievskaja Mysl': Ukrayna gazetesi, 223⁹⁷⁸, 229¹⁰²⁴

Kimmerler: 41

kolektifleştirme: 267-269, 276

Komünist Partisi Merkez Komitesi: 267

kongreler: Rusya Müslümanları (1905), 47; (1906) Petersburg, 47; Nijniy-Novgorod, 47; (Mayıs 1917) Moskova, 66, 72, 76-78, 85, 86, 121; (Ağustos 1917) Kazan, 87, 90, 136; Rusya Müslümanları Savaş Konseyi Kongresi, 87, 90, 135, 136; Rusya Müslüman Din Adamları Kongresi, 87, 90, 135, 136, 136⁵¹⁰; Kiev Federalistler Kongresi, 66, 91, 92, 95, 131, 182; Kırım Müslümanları Temsilcileri Kongresi (Nisan 1917), 68, 68¹⁷³, 69, 70, 70¹⁹¹, 74²¹⁹, 77, 93, 163; Kırım Türkleri Teşkilatlarının Temsilcileri Kongresi (Ekim 1917), 79, 94, 95-97, 109; Kırsal Bölge Daireleri, Sanayi Kuruluşları, Borsa Komiteleri, Banka ve Gıda Daireleri Temsilcileri Kongresi, 228¹⁰¹⁷, 249, 249¹¹³¹, 250

Kornilov darbesi: 90, 91, 113

Kuban Kazakları: 296

Kubanlılar: 232

Kumanlar: "Kıpçaklar" maddesine bakınız.

Kumuklar: 272

Kurultay kadın delegeleri: 115, 116

Kurultay: Kırım Türkleri Kurucu Meclisi, 76, 79, 93-97, 104-106, 109, 115-117, 117⁴²³, 118, 119, 119⁴³⁰, 120-122, 122⁴⁴⁴, 123-130, 130⁴⁶⁸, 132, 137, 138, 143, 155⁵⁹³, 160, 163, 170, 213, 226, 235, 267, 271; seçimler, 115, 116; açılış, 116, 117, 117⁴²³, 118, 119; başkanlık ve sekreterlik, 116, 119; görevleri, 121, 122; kuruluşu, 119-121; anayasa, 121, 121⁴⁴², 122, 122⁴⁴², 122⁴⁴⁴, 124⁴⁴⁶, 125-128,

138, 143, 144, 181, 189⁷⁹⁷, 192⁸⁰⁸, 196; Millî Meclis (Aralık 1917), 122, 122⁴⁴⁴, 123, 124, 128, 128⁴⁵⁷, 138, 143, 144, 151; başkanlar ve sekreterler, 128; (Ocak 1918), 153, 154, 156, 158, 159⁶⁰⁹, 163, 171⁶⁹⁵, 172, 186, 206; tekrar açılması (Mayıs 1918), 178, 178⁷³¹, 179-181, 187, 207, 208, 208⁸⁹⁸, 245, 247; devlet parlamentosunda değişim, 180-186, 187, 188, 194; Devlet Otoritesinin Sağlanması yasa tasarısı, 180; Millî Meclis'e geri dönüş (Eylül 1918-Haziran 1919), 188, 191, 194-200, 211-214, 217, 218, 231, 232, 243, 250, 255, 258, 260¹¹⁸⁵-261¹¹⁸⁵, 262; görevleri, 175, 176; Seçim Kanunu, 196, 196⁸³⁵; Alman hükûmetine muhtıra, 195; Türkiye'deki heyetler, 195, 198, 212-214, 244

Kuzey Kafkasya Cumhuriyeti: 206, 232, 238, 238¹⁰⁶¹; problemler, 238; İstanbul'daki temsilciler, 238¹⁰⁶¹-239¹⁰⁶¹

Kuzey Kafkasyalılar: 289; Berlin'deki Millî Komite, 290¹³⁴³

L

Letonyalılar: 63¹⁵²

Litvanya Tatarları Birliği: Petrograd'da, 159, 246, 246¹¹¹⁰; Kırım'da, 248

Litvanyalı Tatarlar (Türkler) veya Müslümanlar: 70¹⁸⁷, 92³¹¹, 146, 158, 187, 246, 246¹¹¹⁰, 247, 247¹¹¹³, 247¹¹¹⁶; Petrograd Birliği, 159, 246, 246¹¹¹⁰; Kırım'daki Litvanyalılar, 248

Litvanyalılar: 63¹⁵², 108

Lozan Milletler Kongresi: 62, 62¹⁴⁹, 63, 63¹⁵⁶

M

Medrese-i Muhammediyye (Kazan): 137

Menşevikler: 98, 111, 253

Merkezî Devletler (Dörtlü İttifak): 132, 135, 160, 178⁷³¹, 182, 186⁷⁷³, 201, 202, 203⁸⁸³, 234, 236, 239, 244, 249, 254

Merkezî Talebe Cemiyeti (Akmescit): 76

Millet: Kırım Türk gazetesi, 83, 83²⁶⁹, 83²⁷⁵, 89, 91, 95³²⁶, 103, 108, 110, 110³⁷⁸, 115, 130⁴⁶⁸, 177, 177⁷²⁷, 182, 182⁷⁵⁰, 218, 223, 231,

231¹⁰³², 261
 Milletler Cemiyeti: 257-259
 Millî Direktorya-Direktörlük: Kırım Türkleri
 özerk millî hükûmeti (1918-1919), 155⁵⁹³,
 156, 196, 196⁸⁴², 197, 199, 216, 216⁹²⁴, 232,
 256, 260, 260¹¹⁸⁵-261¹¹⁸⁵, 262
 Millî Fırka: Kırım Türklerinin siyasi partisi,
 120, 120⁴³⁷, 199, 262, 262¹¹⁹³, 264, 266,
 270, 271, 279, 280, 287¹³²⁷
 Millî Müze (Bahçesaray): 83, 103, 103³⁵⁹, 104,
 116, 266
 Millî Parlamento: “Kurultay” maddesine bakı-
 nız.
 Millî: Türk telgraf ajansı, 238¹⁰⁶¹
 Moğollar: 41, 42
 Moldovya İcra Komitesi (Sivastopol): 119
 Moldovyalılar: 235
 Müslüman İcra Komitesi (1917): 69, 70, 70¹⁹¹,
 72, 73, 73²¹¹, 73²¹⁴, 76, 79-82, 82²⁶⁸, 83-86,
 88-92, 92³¹¹, 92³¹³, 93-95, 95³²⁶, 96, 98-103,
 103³⁵⁹, 103³⁶⁰, 107-112, 114-118, 125, 130,
 130⁴⁶⁸, 131-135, 137, 144⁵⁴⁸, 182, 204, 213,
 235
 Müslüman İdare-i Ruhaniyyesi: 50, 51, 69, 70,
 73, 79, 88, 115, 118⁴²⁹, 189⁷⁹⁷-190⁷⁹⁷
 Müslüman İlim Adamları Birliği: 93
 Müslüman Kolordusu: 146, 146⁵⁶¹, 147, 169,
 187, 187⁷⁸², 247
 Müslümanlar Kulübü: Petrograd’da, 247,
 247¹¹¹⁴; Akmescit’te (Simferopol), 248
 Müslümanlar veya Kırım Tatarları Komite-
 leri (1941-1944): 279, 279¹²⁹⁵, 280, 284,
 284^{1311a}, 285
 Müttelikler: 253, 253¹¹⁵⁷; “İtilaf Devletleri”
 maddesine bakınız.

N

NEP (Neue Ökonomische Politik {Yeni Ekono-
 mik Politika}): 265
 Nogaylar: Kuzey Tavrida’nın Kırım Türk halkı,
 201
Novoye Vremya: Rus gazetesi, 46

O

Ognisko Polskie: Kırım’daki Polonyalılar Der-
 neği, 248
 Orta Medrese (Bahçesaray): 103³⁶⁰
Osmanischer Lloyd {*Lloyd Ottoman*}: {1908-1918
 yıllarında İstanbul’da Almanca ve Fransız-
 ca olarak yayımlanan gazete. İlk sayısı 18
 Kasım 1908’de, son sayısı 7 Ekim 1918’de
 yayımlanmıştır. Kaynak: Wikipedia)}, 201
 Osmanlı İmparatorluğu: 42, 42²², 58, 61, 135,
 171, 195, 234, 236, 237, 239; hükümet,
 213; Birinci Dünya Savaşı’nda Doğu siyase-
 ti, 170, 171, 171⁶⁹³, 178⁷³¹, 179⁷³⁷, 180, 214,
 234-241, 241¹⁰⁷⁸, 242, 242¹⁰⁸⁴, 242¹⁰⁸⁷, 243,
 243¹⁰⁹², 244, 244¹⁰⁹⁵
 Osmanlılar: 127⁴⁵¹, 235, 236, 241
Osteuropäische Zukunft {*Doğu Avrupa’nın Gelece-
 ği*}: Almanca dergi, 186⁷⁷⁸-187⁷⁷⁸
 Ostrogotlar: 41

Ö

Özbekler: 272

P

panislamizm: 61
 Paris Antlaşması (1856): 239
 Paris Barış Konferansı: 256
 Partisiz Tüm Kırım Türkleri Temsilcileri Kong-
 resi: 264, 277-278
 Peçenekler: 41
 Pedagoji Enstitüsü (Bahçesaray): 83, 103,
 103³⁶⁰, 116⁴¹⁵; Akmescit’te, 271
 Peryaslav Antlaşması (1654): 220, 220⁹⁶⁰,
 221⁹⁶²
 Petrograd Müslüman Cemiyeti: 159
 Petrograd Telgraf Ajansı: 160, 166
 Polonyalılar: 63¹⁵², 208, 115⁴¹⁵; Kırım’da,
 127⁴⁵¹, 151, 248
 Polovets: 41
 Potyomkin: Zırhlı kruvazör, 55
 Prag Manifestosu (General Vlasov): 289,
 291^{1344a}
Priboj: Rus gazetesi, 177

Propaganda Bakanlığı (Alman): “Alman İmparatorluğu” maddesine bakınız.

R

Reuter: 130, 202

Rocznik Tatarski: Polonya’da yayımlanan Tatar (Türk) yıllığı, 196⁸⁴², 248¹¹²³

Rosta: Sovyet haber ajansı, 252¹¹⁵⁰

RSFSR Kırım bölgesi: 293

RSFSR: 264, 267, 272, 293

Rumlar (Kırım’daki): Eski Çağlar: 41; Yeni Çağ: 106, 126⁴⁵¹-127⁴⁵¹, 169, 190⁷⁹⁷, 283¹³¹¹; zorla göç ettirilme: 294¹³⁵⁶, 296

Russkij Vestnik: Berlin’de yayımlanan Rus gazetesi, 203

Rusya Kurucu Meclisi: 70, 79, 94-97, 109, 120-121, 126, 251

Rusya Müslüman Türk-Tatarların Hukukunu Müdafaa Komitesi: 61, 62

Rusya Müslümanları Birliği (1905): 47, 56

Rusya Müslümanları Merkez Konseyi Haberleri: Dergi, 146⁵⁶¹

Rusya Müslümanları Savaş Konseyi: 78, 90, 131, 135, 146⁵⁶¹, 146, 160, 172, 172⁶⁹⁵, 202, 213, 247

Rusya Müslümanları: 45-47, 56, 57, 62, 63, 77, 78, 86, 87, 121, 135, 136, 159-162, 205, 213; Merkez Bürosu, 77; siyasi parti merkez komitesi (1906), 47, 47⁵⁴; Merkez Konseyi, 78, 79²⁵¹, 146⁵⁶¹, 247, 247¹¹¹³

Rusya Türkleri İstanbul Komitesi: 61-63

Rusya Türkleri: “Türkler” maddesine de bakınız.

Rusya’nın Rus olmayan halklarının temsilcilerinin General Vlasov’a verdikleri memorandum: 289, 289¹³⁴², 390, 390¹³⁴³

Rusya’nın Yabancı Halkları Birliği: 63

Rusyalı İslam Talebe Cemiyeti: 58

S

Sabah: Türk gazetesi, 170, 234

Sanat Okulu (Bahçesaray): 83, 103, 103³⁶¹

Sarmatlar: 41

Sartlar: 161

Savaş Devrim Komitesi: Akyar’da {Sivastopol}, 142, 145, 147-149, 151, 152, 154, 155, 157, 159⁶⁰⁹, 161, 162; Akmescit’te {Simferopol}, 159⁶⁰⁹, 163; silahlı kuvvetler, 145-149, 152, 154-158, 162⁶²¹

Sosyal Demokratlar (Sosyal Demokrat Parti): Rusya, 154, 157, 177, 251; Kırım, 158; Ukrayna, 202, 233¹⁰⁴³

Sosyal Devrimciler: Rusya, 55, 98, 111, 154, 166, 251; Ukrayna, 202, 233¹⁰⁴³

Sovyet Kongresi (VIII.) (Moskova): 271, 272

Sovyet Rusya (Sovyetler Birliği-SSCB): 161, 162, 164, 166, 215, 225, 263, 264¹²⁰⁵, 265, 271, 276, 278, 279, 284¹³¹¹, 284^{1311a}, 285¹³¹², 289, 291, 292, 294¹³⁵⁶, 295, 297

Sovyetler Birliği’nde soykırım: “Bolşevikler” maddesine bakınız.

Sovyetler Birliği’nde zorunlu göç: 293, 294, 294¹³⁵⁴, 294¹³⁵⁶, 296, 297

SS ve SD: “Alman İmparatorluğu” maddesine bakınız.

Sudak İsyanı (1918): 173-175

T

Tanin: Türk gazetesi, 59, 206⁸⁸⁹, 214, 236-238, 240, 241

Tasvir-i Efkâr: Türk gazetesi, 189⁷⁹⁰, 214, 236, 237, 239,

Tatar Gençleri Cemiyeti: 75

Tatar Millî Arşivi (Vilnius): 191⁸⁰⁸

Tatar-Başkurt Cumhuriyeti: 206, “İdil-Ural” maddesine de bakınız.

Tatarlar: 41

Tavričeskij Golos: Rus gazetesi, 249

Tavrıda eyaleti Müslümanları: 50

Tavrıda eyaleti: 49-51, 56, 60, 61, 65, 84, 85, 98, 107, 111, 112, 165, 166, 190, 191, 201, 205, 207, 213, 260, 261, 261¹¹⁸⁵; Eyalet İdaresi, 50, 65, 82, 83, 85, 86, 88²⁹⁹, 89, 100, 102, 107, 109; Eyalet Komiteleri (1917), 65, 85, 86, 88, 89; Eyalet Komiserliği (1917), 98, 99, 100-102, 112, 190; Eyalet Komiserleri (1917), 65, 86, 87, 87²⁹⁹, 98, 99, 101, 102, 102³⁵², 103³⁵⁹; Şehir İdareleri

- ve Kırsal Bölge Daireleri Eyalet Kongreleri (1917), 98, 99, 102, 103, 111, 112; İşçi ve Köylü Konseyleri Eyalet Kongresi, 111; Bolşevik Eyalet Kongre ve Komiteleri, Eyalet Devrim Komiteleri (1917), 98, 99, 101, 102; Vatanın Kurtarılması ve Devrim İçin Eyalet Komitesi, 99, 100, 101-103
- Tavrıda Sovyet Cumhuriyeti: “Bolşevikler” maddesine bakınız.
- Tavrıda ve Batı Rusya Müftüsü: 50, 69, 70, 73, 81, 84, 86-88, 88²⁹⁹, 90, 92, 93, 95, 99, 102, 115, 123, 135, 136, 159, 165, 189⁷⁹⁷
- Temps*: Fransızca gazete, 63¹⁵⁶
- Tercüman*: Kırım Türk gazetesi, 46, 52, 53, 55, 67¹⁶⁸, 71, 81, 83²⁶⁹, 84, 84²⁷⁸, 115⁴¹⁵-116⁴¹⁵, 261; matbaa, 55, 115⁴¹⁵, 261, 265
- Teşvik*: Köstence’de yayımlanan Kırım Türk gazetesi, 245¹¹⁰⁵
- Times*: İngilizce gazete, 46
- toplama kampları: 268, 269¹²³⁷, 294
- Transkafkasya Cumhuriyeti: 161, 206; problemler, 238
- Turan: 136, 237, 244
- Türk Birliği*: Berlin’de yayımlanan Doğu Türk gazetesi, 289
- Türk Derneği (İstanbul): 59
- Türk Ocağı (İstanbul): Türk cemiyeti, 59, 171, 206⁸⁸⁹
- Türk Yurdu*: Türkçe dergi, 59, 129
- Türkçülük: 46, 58, 59, 234, 241, 244, 265^{1213a}, 288
- Türkistan Millî Birlik Komitesi: 290¹³⁴³
- Türkistan Özerk Cumhuriyeti (1918): 206
- Türkistan Türkleri: 62, 288, 289
- Türkler: Genel, 45, 45⁴⁴, 58, 62, 242, 242¹⁰⁸⁴, 243, 272; Kırım’daki Osmanlılar: 127⁴⁵¹; Rusya Türkleri, 45-47, 61-63, 66, 74, 75, 78, 135, 172⁶⁹⁵, 272, 273
- Ukrayna Devleti: 208, 211, 214, 231; Skoropadski hükümeti: 186⁷⁷³, 209⁹⁰², 212-216, 219, 220, 220⁹⁶⁰, 221, 221⁹⁶², 222, 223⁹⁷⁸, 227, 228, 228¹⁰¹⁸, 228¹⁰²³, 229, 229¹⁰²⁴, 230, 231, 233, 233¹⁰³⁹; Rusya ile federasyon çatısı altında birleşme hakkında hükümet manifestosu: 209⁹⁰², 233, 233¹⁰³⁹; Ukrayna Atamanı, 228¹⁰²³, 229, 229¹⁰²⁴, 230, 232, 233
- Ukrayna edebiyatı (Kırım Türkleri hakkında): 130, 130⁴⁷⁰
- Ukrayna Halk Cumhuriyeti (1917-1918): 107, 108, 110-112, 131-133, 169, 201, 203-205, 207, 208, 211, 213; Bakanlar Kurulu, 130, 131; Denizcilik Merkez Sekreterliği, 202; Denizcilik Bakanlığı, 202, 203, 203⁸⁸³; Haydamaken Tugayı, 203, 206, 207, 208^{897a}; partiler: Sosyal Demokratlar, 202, 233¹⁰⁴³; Sosyal Federalistler ve Sosyal Bağımsızlar, 233¹⁰⁴³; hükümet (1918), 233
- Ukrayna Komitesi: Akyar {Sivastopol}, 118; Kırım (1918), 215
- Ukrayna Merkez Radası: 92, 94, 104, 107, 118, 119⁴³⁰, 130-134, 148, 155, 167, 169, 170, 172, 200-203, 205, 206, 208, 208^{897a}, 213, 235
- Ukrayna Millî Birliği (1918): 233, 233¹⁰⁴³
- Ukrayna taburu (Akmescit): 88
- Ukrayna Universalı (III): Ukrayna Devlet Kurucu Anayasası, 107, 131, 201, 202, 204, 205, 211
- Ukraynalılar: 63¹⁵², 86, 101, 102, 111, 112, 115⁴¹⁵, 118, 131-133, 201, 205, 207, 211, 215, 232¹⁰³⁷, 233¹⁰³⁹, 283¹³¹¹, 290¹³⁴³, 296; Kırım’da, 125, 126⁴⁵¹-127⁴⁵¹, 133, 190⁷⁹⁷, 201,
- Uluğ Türkistan*: Taşkent’te yayımlanan gazete, 160
- Union des Nationalités, 63
- U
- “Uçkun”: Genç Tatarların broşürü, 56
- Ufa Millî Konseyi, İdil-Ural Türkleri Millî İdaresi: 137, 159, 172⁶⁹⁵
- Ukrayna Basın Bürosu: 224
- V
- “Vahşi Tümen”: 90
- vakıflar: 51, 51⁷⁴, 55, 58, 69, 70, 73, 79, 91, 123, 128, 150, 192, 196, 256, 285, 286¹³²³

Vakit: Türkçe gazete, 234, 235, 239

Vatan Cemiyeti: 57-59, 67¹⁶⁶, 71, 100, 125

Vatan Hâdimi: Kırım Türk gazetesi, 56, 83²⁶⁹

Vidrojenna: Ukrayna gazetesi, 220

Volga Almanları: 296

Volga Tatarları: “İdil-Ural Türkleri” maddesine bakınız.

Volga ve Sibirya Müslümanları: 136

Y

Yahudiler (Rusya’daki): 63¹⁵²; sürgün, 294¹³⁵⁶;

Kırım’daki 50, 106, 118, 125, 126⁴⁵¹-127⁴⁵¹,
151, 267, 268, 283¹³¹¹

Yanı Dünya: Kırım Türk gazetesi, 271

yurt dışındaki Kırım Türkleri: 40, 43, 44, 170,
171, 172⁶⁹⁵, 179⁷³⁷, 206⁸⁸⁹, 234, 242, 244,
245¹¹⁰¹, 245, 245¹¹⁰⁵, 246, 246¹¹⁰⁶, 247, 248,
259, 266, 267, 279¹²⁹², 298, 298¹³⁷⁸, 298¹³⁷⁹

Z

Zaman: Türk gazetesi, 239

Zincirli Medrese: 81, 82, 103